

.....
89.825

Harsányi

Ecce Homo

III

HARSÁNYI ZSOLT

ECCE HOMO

MUNKÁCSY MIHÁLY ÉLETÉNEK REGÉNYE

SINGER ÉS WOLFNER IRODALMI INTÉZET

HARSÁNYI ZSOLT

ECCE HOMO

MUNKÁCSY MIHÁLY ÉLETÉNEK REGÉNYE

OSZK
HARMADIK KÖTET

Országos Széchényi Könyvtár

HARMADIK KIADÁS

23293

BUDAPEST

SINGER ÉS WOLFNER IRODALMI INTÉZET RT

KIADÁSA

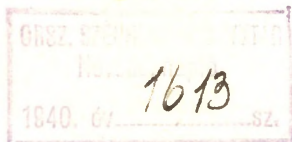
Fenntartunk minden jogot, a fordítás, színpadra alkalmazás
és filmesítés jogát is.

Copyright by Singer és Wolfner Rt., Budapest, 1939.

Országos Széchényi Könyvtár

89825

I.

Laci egy nyári reggel betoppant hozzá. Nem köszönt, nem szoktak egymásnak köszönni. Miska levelet kapott hazulról, azt olvasta. Pista bácsi írt neki, hogy most ne hozza magával Knaust, ha jön, mert mindenféle költözési zavarai vannak, a nevezetes vendéget nem tudnák méltóan ellátni. Miska mosolygott levélolvasás közben. Hol vannak már ezek a tervek. Mikor Weimarról tépelődött, csakugyan úgy gondolta, hogy előbb hazamegy Pista bácsiékhoz és meghívja Knaust, akinek sokat beszélt a düsseldorfi időkben a magyar népelet pazar és tündöklő színeiről. De ha valaha nem megy haza, hát most nem. Most boldog. Cécile titkos és izgalmas szerelme az ujság minden édes varázsával tölti el. A munkát egy időre abbahagyta. Sétál, nézeget, vásárolgat, henyél. Nagyon kellemes így az élet, a jövő fenyegető halálfej-vigyora csak nagyon messziről ijesztgeti.

— Miféle kék nyakkendő ez? — kérdezte Laci, aki a szanaszét heverő holmi közt motoszkált.

— Tegnap vettem. Már rég vágytam egy ilyen színű nyakkendőre, most megvettem.

Laci már is leoldta a magáét és felkötötte ezt. Megnézte magát a tükörben. Aztán a nagyon szakértő piperkőc felsőbbbségével, vidáman mondta:

— Nem való ez neked. Majd én elhordom.

Miska nem felelt, mosolygott. Nem volt érzéke a magántulajdonhoz. Maga is mindig könnyen bánt

a más holmijával. Aztán meg a diadalmas elégtétel öröme ott volt közvetlen emlékeiben. Lchet ez a Laci bármilyen elegáns gavallér, de az asszony, az mégis csak az övé és nem másé.

— Te Miska, — mondta Laci, végigheverve a diványon, — érdekes dolgokat hallottam a mi bárónénkről.

— Mit? Kitől?

— Egy barbizoni piktortól, aki Luxemburgból való. Ez mindent tud a báróékról. A báró nagyon gazdag. Az asszony nem arisztokrata származású, sőt nagyon is nem az. A lányneve Cécile Papier. A papája adószedő volt, a mamája elárusító kisasszony egy áruházban. Nagyon szép lány volt és nagyon szép hangja volt, énekesnő akart lenni. Tanult is, hogy szini pályára lépjen, de valami hangszálsorvadást kapott. Azóta van ilyen hangja. Egyszer a bárónak az adóhivatalban akadt dolga, az öreg Papiert meg éppen akkor látogatta meg a hivatalban a lánya. A báró rögtön odalett a lányért. Futott utána, kurizált neki, ostromolta. Még pedig amúgy magyarul; a mi huszártisztjeinktől megtanulhatta...

Miska összeráncolta a homlokát. Rosszúl esett neki ez a beszéd. De Laci nem vette észre. Folytatta.

— No barátom, a lány kötötte magát, hogy őt el kell venni. A báró szörnyen odavolt érte, de a családja nagyon összerőffent. Az oldalági rokonok már a zsebökben látták az örökséget. Megrémültek, hogy a báró megházasodik. Rámentek, mint az áspis, gyalázták, szidták, terrorizálták, hogy mésalliance, meg így, meg úgy. Ő erre fogta magát és éjszaka egy erdei kápolnában, valami odahurcolt papal összeadatta kettőjüket. Másnap bejelentette az atyafiságnak, hogy megnősült. A lány, illetve most már asszony, oda is költözött hozzá...

Miska féltékeny haragjában görcsösen morzsolta Pista bácsi levelének borítékját.

— A rokonság pert indított, hogy érvénytelenítsek a házasságot. Ki is mondta a törvény, hogy érvénytelen. Megindult a rokoni marakodás, az intrika. Azt hittem, ez csak nálunk magyaroknál van így. De úgy látom, ez nemzetközi dolog. A báró ugyanúgy suttyomban megházasodott még egyszer. Akkor sem vigyázott valami formahibára, érvénytelenítették másodszor is. Erre elvette harmadszor, de most már érvényesen. Mit szólsz ehhez, nem érdekes?

— De érdekes, hogyne.

— Később aztán az atyafiság beletörődött a dologba. A báró meg igen jól járt, mert ő aféle könnyűkezü, szívesen költő katonatiszt, az asszony azonban remekül érti a pénzdolgokat. Úgy rendbeszedte a birtokot, meg a kastélyt, hogy no. Azóta ember ez a báró, mióta az asszony a kezébe vette. Azt mondják, hogy az asszony rosszabb száz zsidónál, úgy érti a csíziót. De én csak beszélek bele a világba, pedig nem ezért jöttem. Hanem azért, hogy megyek ki a barbizoniakhoz szétnézni egy kicsit. Nem akarsz velem jönni? Holnapután ki lehetne menni egy hétre.

— Nem mehetek. Kimegyek Enghienbe a bárókkal. Ez lesz a nyaralásom.

— Ugyan ne okoskodj a bárókkal, gyere velem. Nagyszerűen leszünk ott, kitűnő pipák vannak a piktorok közt, az öreg Milletnek bemutatlak, az erdő isteni, no gyere.

— Nem mehetek, Lacikám, nagyon megigértem, hogy kimegyek.

Laci még alkudozott egy darabig. De aztán látta, hogy hiába. Motoszkált tovább.

— Ez micsoda pápaszem?

— Ez? Az én pápaszemem.

— Te pápaszemet használsz? Mióta?

— Nagyon ritkán használok. De ha soká dolgozom, utána erősen fáj a fejem. Ilyenkor felteszem és mindjárt jobb. Persze, hogy korán van huszonnyolcéves koromban, de ha visszagondolok arra, hogy egyszer majdnem teljesen megvakultam, így is hálát adok az Istennek.

— Nekem bizony nem kell. Olyan szemem van, mint a sasnak. Csináltál valamit?

— Semmit. Hát te?

— Nagyszerűt. Felvázoltam egy erdei utat. Úgy örülök neki, mint cigány a püspöksüvegnek. Nézz ide.

Már rajzolt is egy vászon hátára szénnel. Az egész kép felépítését magyarázta, a színeket, az egész gazdag gondolatot. Miska élénken és irigyen hallgatta. Amit Laci elmondott, az gyönyörű volt. Általában nagyon nagy véleménye volt a barátjáról: az élő tájképfestők egyik legjobbjának tartotta. Sajgott a szíve, hogy ő miért nem tud ilyen hatalmasan, ilyen brutális örömmel teremteni. De talán majd ha egy kicsit tétlenkedett Enghienben.

Mikor Laci elment, visszaidézte magában a luxemburgi pletykát. Ennek egy részlete különös örömmel töltötte el. Eddig sohasem merült fel gondolataiban az a kérdés, hogy Cécile milyen származású. Bárónénak tudta és oda is számította a bárók közé. Ez még csókolódzás közben is feszélyezte. Most hirtelen úgy lépett eléje Cécile, mint polgár-leány. Ezzel is közelebb érezte magához. Most mindennap találkoztak. Vagy ő ment el a De Marches-házhoz, hogy ott lelkiismeretét, a báró betegsége iránt való túlságosan meleg és eláradó érdeklődéssel próbálja csillapítani, de azért nem mulasztotta el, hogy kezét az ajtókilinesen tartva és gyorsan körülpillantva, egyetlen vad csókot lopjon szerelmesétől. Vagy a városban találkoztak előre megbeszélt helyen, hogy együtt járkálhassanak és a hétköznapi apróságait

hosszasan közöljék egymással. Vagy pedig Cécile vakmerően elment a Rue Lisbonneba, hogy ott a veszedelem és bűn remegő ízével ajkukon, a fiatal szerelem eszméletlen örömébe szédüljenek.

Enghienben ugyanannak a kis szállónak vendégei voltak. A báró sokat pihent és maga küldte őket sétálni. Két-háromórás hosszú séták voltak ezek, messzire kimentek a kisváros határába és mikor visszajöttek, úgy érezték, hogy mondanivalójuk százdadrészét sem mondták el egymásnak. Bár e tekintetben nagyon különböző volt a mérték köztük. Cécile inkább faggatni szeretett, mint vallani. Már eleve kijelentette, hogy ő soha mást nem szeretett, csak az urát és most Miskát, s ezzel sok kérdezősködésnek elejét vette. Ő azonban annál szívósabban kényszerítette ki Miskából hajdani érzéseit.

— Hányszor voltál eddig szerelmes?

— Először egészen kisgyerekkoromban egy...

— Az nem számít. Felnőtt korodban.

— Majd mindjárt összeszámítom. Igazán és nagyon szerelmes voltam annak az embernek a feleségébe, aki a legtöbb jót tette velem. Aztán ezzel egyidőben szerelmes voltam egy lányba, akit meg is akartam szöktetni. Aztán nagyon tetszett nekem egy unokanővérem, azt szerettem volna elvenni feleségül.

— Ezt most mind el fogod mondani sorban, részletesen. Semmi titkod nem lehet előttem, egészen akarlak ismerni. Hogyan volt azzal a jóltevőnével, vagy kivel.

Miska elmondta Ligetiné iránt való rajongását. Részletesen mondta el és közben nem takarékoskodott Laura asszony szépségének lelkes leírásával. Mikor rápillantott Cécilére és annak szép arcán sötét és haragos féltékenységet látott, akkor észbe kapott, de már későn.

— Te ezt az asszonyt még mindig szereted.

— Szó sincs róla, hogy mondhatsz ilyet? Már rég tökéletesen kigyógyultam belőle.

— Esküszöl mindenre?

— Akármire.

— Rám?

— Rád.

— Jó. Most mondd a másikat, akit el akartál szöktetni.

Miska elmondta Bella regényét is részletesen. Cécile izgatottan hallgatta és együtt izgult a történettel, mint aki előrehajolva nézi a Stuart Máriáról szóló darabot és remeg, hogy lefejezik-e a királynőt. Ő is tudta, hogy Miska nem vette el a lányt, de azért feszülten várta a fordulatot. Mikor Miska közölte, hogy Bella már rég férjhezment, akkor megnyugodott. Ugyanilyen megnyugvással vette tudomásul, hogy Reök Erzsike is asszony már, igen boldog felesége egy Koós Ödön nevű előkelő úriembernek. De Ligetinébe nem nyugodott bele, szeme vilámlott, mikor féltréfásan kijelentette, hogy ez a kérdés még nincs elintézve.

Ebből a kérdésből származott az első kedvetlenség köztük. Az enghieni nyaralás negyedik napján Miska azt mondta, hogy délután levelet kell írnia. Kettőt is.

— Kinek?

— A nagybátyámnak írok. Aztán a jóltevőmnek akarok írni, annak a kedves, kedves Ligetinek, akinek a feleségéről beszéltem.

— A nagybátyádnak írhatsz. De ennek nem fogsz írni.

— Miért? Hiszen nagyon szeretjük egymást. Annak az embernek én végtelen hálával tartozom. Már az is disznóság, hogy olyan régen nem írtam neki, de nem voltam abban a lelkiállapotban. Okvetlen írnom kell neki.

— Nem fogsz írni, értetted? Azzal a családdal minden néven nevezendő érintkezés ki van zárva.

— Szóval azt kívánod tőlem, hogy hálátlan legyek ahhoz, aki jót tett velem.

— Igenis azt. Értem teszed. Az én nyugalmaért.

— De ez nem nyugtalaníthat. Elvégre a férjének semmi köze ehhez az én gyerekes rajongásomhoz, ami különben is teljesen elmúlt. Rögtön lemondanék arról a levélről, ha belátnám, amit mondasz. De nem látom be.

Még soká elvitatkoztak a kérdésen. Miska érezte, hogy most a legelső alkalommal kell szívósnak lennie, különben baj lesz. De puha volt. Mikor az asszony megtagadta tőle a csókot, sőt sírva fakadt, le volt fegyverezve. Becsületszavát adta, hogy nem fog írni. Szenvedélyes ölelést kapott jutalmul. De egy kis keserű szájíze maradt a kis csata után.

A kúra három hétig tartott. Ezalatt az asszony dirigálása szerint a báróval is eltöltött egy pár beszélgetési órát. Lelkiismerete elég hamar hozzászokott a hármaskörhöz. Nyugodtan szerette tovább a bárót és nyugodtan örült a titkos, heves órák lángoló boldogságú szerelmének. Együtt mentek vissza Párisba is, ahol a báróék csak egy napot töltöttek. Mikor ez az utolsó nap érkezett, már majdnem könnyelműek voltak. Egyetlen pernyi alkalmat sem tudtak elszalasztani, amely még egy búcsúcsókkal ajándékozhatta meg őket. S mikor Miska utoljára pillantott kedvesére, még a szemével ölelte és csókolta végig, akit már nem kaphatott karjai közé.

Colpachon, a báróék birtokán még nem volt s most nem is mehetett oda, mert a bárónak a kúra után még ápolásra volt szüksége. Feltűnő lett volna, ha Cécile ebben a helyzetben vendéget hív. Ő tehát Párisban maradt és várta a végtelenül hosszú három

hónapot, mikor a báróék megint visszatérnek a fővárosba.

Bár sűrűn váltottak levelet s a Cécile levelei nem szüntek meg munkára serkenteni, biztatni, önbizalomra gyújtani, vívódása azonnal újra kezdődött. Csakhamar látnia kellett, hogy a csókok boldogsága csak elkábította tehetségének nyomorúságát, de nem gyógyította meg. Úgy nézett vissza előbbi kínlódásaira, mint vidám, mámoros éjszaka után a kijózanodott részeg néz a keserves tegnapi. Megint gyötörte magát az Éjjeli csavargókkal és nem bírt vele. A Köpülő asszony sem ment. A Hazatérő részeg sem ment. Végül már kétségbeesett leveleket írt Cécilenek, hogy ha tovább is itt hagyja senyvedni, nem bírja tovább. A Laci hűséges részvéte és odaadó aggodalma nem elég. A vigasztalás mákonyából már sokkal nagyobb adagokra volt szüksége a beteg léleknek. Cécile, otthon azt adván ürügyül férjének, hogy a párisi orvosokkal kell beszélnie, bejött Párisba. És itt olyan lelkiállapotban találta Miskát, hogy most már nem merte egyedül hagyni. Írt az urának. A válasz postafordultával megjött. Miskát okvetlen meg kell hívni Colpachra, még pedig Paál Lászlóval együtt. Ő már kitűnően érzi magát és neki fog legjobban használni, ha a kastély nyári nyugal-mában együtt lehet a két kedves magyarral.

Cécile és Laci kivitték Miskát Colpachra. Ott nagyon szép kastélyt talált, vörös téglából épült előkelő épületet, nagy és dús park közepén. Olyan volt a háztáj, amilyennek képzelni lehetett, hasonló valamely magyar mágnás falusi parkban álló kastélyához. Jól felöltöztetett inasok jöttek-mentek az előszobában. Gondtalan gazdagság és előkelőség levegője ült a szobákban. Miska csak jött komoran, mint az álomjáró. Mikor az inas bevezette a vendégszobába, ott leült és másfél óra hosszat mereven nézett maga elé. Cécile bekopogott érte, hogy hol van már, miért

tart olyan sokáig az a kicsomagolás? Nem kapván választ, benyitott. Miska ott ült és sirt. Nem zokogott, hangja nem volt, csak ült mozdulatlanul és szeméből bőségesen ömlöttek szakállába a könnyek.

— Miska, drágám! — kiáltott megrettenve Cécile.

Magához akarta ölelni, dédelgetni, cirógatni. De ekkor kopogtatott a báró. Ketten rávették, hogy jöjjön sétálni. Az inasokat elküldték, hogy ne találkozzék velök kifelé menet, ne idegesítse kisírt szemének szégyene. Vitték a kerti utakon, könnyedén beszélgettek egymással, részint hogy ne legyenek ebben az érzékeny lelkiállapotban terhére, részint, hogy ne hagyják fejébe fészkelődni a tragikus helyzet érzését.

Vacsoránál elég nyugodt és csendes volt. Egyszer még el is mosolyodott. Mind a hármat megnyugtatta, hogy már egészen rendesen érzi magát, csak nagyon fáradt. Felvezették a szobájába. Leült a székre és csak nézett mereven maga elé megint. Egy félóra múlva besurrant hozzá Cécile.

— Csak jó éjszakát akarok kívánni. Holnapra kipihened magad és jobban leszel. Fogsz tudni aludni?

— Azt hiszem, igen. Jó éjszakát.

Cécile megcsókolta, megcirógatta a fejét, aztán kisuhant. Ő ott maradt gondolkozni. Meg sem mozgott. Egy jó óra múlva rezzent össze, valami neszt hallott a parkból. Aztán mély csend lett. Levetkőzött, lefeküdt. A sötétben nem jött álom a szemére. Elkezdett sírni. Így sirt órákig, mint egy tehetetlen gyerek, akit odalöknek a hegy elé, hogy emelje fel, különben meghal. Reggelig nem jött álom a szemére. Nyolckor behozták a reggelijét. Alig nyúlt hozzá. Az inasnak azt mondta, hogy mivel nagyon rosszúl aludt, szeretne pihenni még, délig ne zavarják.

Kilenc óra tájban felkelt, odament a nyitott

ablakhoz. A park tárult ki előtte. Vonalak, színek, tájkép. Első gondolata a festés volt, második gondolata a tehetetlen elkeseredés végső dühe. Maga alatt látta az emeletnyi mélységet. Nagyot nyögött, mint aki káromkodást harapel és fejfel előre kidobta magát az ablakon. Zuhanás közben már jótékony megnyugvást érzett: hálistennek, most minden kinlódás véget ér. Aztán kemény ütés goromba ereje érte. Elvesztette eszméletét.

Ágyában ébredt fel megint. A báróék, meg Laci álltak körülötte halálsápadtan, s egy idegen ember, nyilván orvos, tapogatta.

— Mi volt ez, Miska? — szolt Cécile, mihelyt ő kinyitotta a szemét és életjelt adott.

— Tudja az ördög... túlságosan kihajoltam az ablakon... ostoba eset... eltört valamim?

Mozgatta karját, lábát. Ment. Csak a balvállá sajgott nagyon, azt alaposan megüthette.

— Kutyabaja, — mondta az orvos, — majd mindjárt pontosabban megnézem.

A többiek kimentek. Az orvos aprólékosan megvizsgálta. Nem lett semmi baja. Megállt a szoba közepén, hálóingben és újjászületett örömmel tapogatta magát, hajlítgatta karját, lábát. Felkacagott.

— Nagy szerencséje van, — mondta az orvos, — száz eset közül egy van ilyen szerencsés. Kitérhetne volna rossz esetben a nyakát. De normális esetben a kulcsesontját. Kár lett volna ezért a remek fizikumért. Rég volt ilyen atléta a kezem között.

Miska csak nevetett, valami felszabadult örömmel, gyerekesen. Az orvos behívta a kint várakozókat, mialatt ő gyorsan visszabújt az ágyba. Egy kicsit még vizsgálta a belépők arcát, hogy vajjon azok hisznek-e a balesetben és nem gyanakszanak-e. De úgy látszott, hogy azok nem gyanakszanak.

— Nincs valami kívánsága? — kérdezte a doktor.

— Aludni szeretnék.

Kimentek. Cécile még visszanezett az ajtóból, lopott, szerelmes pillantással. Miska a fal felé fordult és egy perc múlva mélyen, boldogan aludt.

II.

Délután kelt fel. Csodálkozva nézett a világba. Élt.

A báró, Cécile és Laci gyöngédséggel vették körül, a balesetről nem beszéltek. Vidáman társalogtak körülötte. Vidítani igyekeztek, de még ezt a szándékot is tapintatosan elrejtették. Voltaképpen csak most nézhette végig a kastélyt. Egy olyan termen is átmentek, amelyet csak pár napja építettek át. Ez a földszinti dohányzó volt, szép négyszögletes, tágas terem, gótikus ívű mennyezettel. Még nem rendezték be az átépítés óta, a friss meszelés szaga még nem szellőzött ki belőle, de a nagy fehér mezők a négy falon már megszáradtak. Ők csak éppen áthaladtak a termen, aztán megállapodtak a nyitott terraszon, ahol már várta őket a délutáni tea. Uzsonna után sétáltak egyet. Bementek a kis faluba is. Ott éppen egy koporsót kísérték az utolsó útra a gyászolók. Cécile rögtön meg akart fordulni, hogy Miska ne lássa meg a temetési menetet. Már későn volt: meglátta. De nem lett komor tőle. Csak nézte figyelmesen és tárgyilagosan.

Mikor visszatértek a kastélyba, Miska egyszer csak észrevétlenül elmaradt a társaságtól. Ment arrafelé, amerre ellenállhatatlanul vonzották azok a nagy, tiszta fehér mezők. Ott álldogált egy darabig, nézte a falat. Aztán kiment találomra, hogy inast találjon. Talált is egyet a konyha vidékén, annak meghagyta, hogy kerítsen neki egy darab faszenet. Az inas csodálkozott ugyan a különös kérésen, de

mindjárt hozta a faszenet, a vasaláshoz való kellékek közül. Miska sietett vissza az üres dohányzóba és nekiesett az egyik mezőnek. Ivesen lendülő, széles mozdulatokkal felvázolta a tájat s a tájba belekomponálta a kis falu temetési menetét. Hátralepett, megnézte a vázlatot. Jó volt.

Ekkor lépett be a házaspár Lacival együtt. Az eltűnt ember keresésére indultak. Itt találták a hevenyészett vázlat előtt.

— Ó bocsánat, — mondta restelkedve, kisgyerek módján, akit kerítés-firkáláson kaptak.

— Te, Miska, — szólt Laci élénken, — ez nagyon jó, ez a temetés. Ezt meg kellene festeni.

— Nem, — szólt hasonló élénkséggel a báró, — ezt nem. Fessen erre a falra, de derűsebb témákat. Ha megígéri, hogy derűs témákat fest, ezennel megrendelem a négy falfestményt. Az árán nem fogunk összeveszni. Van kedve?

— Mindenáron festeni szeretnék, — szólt Miska, — most rögtön, azonnal. De nincs sem festék, sem ecset, sem semmi. Ki volt mondva, hogy ne hozzunk. Laci sem hozott. Pedig itt azonnal szeretnék nekifogni.

Türelmetlenül izgett-mozgott, mint indításkor az ideges versenyparipa. A báró ránézett Cécilere.

— Honnan tudnánk azonnal meghozatni a szükséges holmit?

— A legközelebbi ilyen kereskedés Arlonban van, itt mindjárt a belga határon túl. Miska írja fel, hogy mire van szüksége, holnap reggel minden itt lesz. Hamarabb, sajnos, nem lehet.

— Akkor már nekem is hozassunk, — szólt közbe Laci, — ha Miskának kedve szottyant a munkához, akkor én is dolgozni fogok. Egy pár szép részt láttam itt a parkban.

Másnap reggel ott volt minden, amit Miska felírt a hosszú cédulára. És aki huszonnégy órával ez-

előtt meg akart halni, most boldog dühvel festette a dohányzó falát. A temetési jelenetet elejtette. Öt képet festhetett, mert a falak egyikét a tágas ablak kettéosztotta. Annyi gondolat nyüzsgött a fejében, hogy megfesthetett volna akár huszonötöt.

— Kedvvel dolgozol? — kérdezte Laci.

— Én? Szeretném a festéket meginni, szeretnék a pemzlikbe beléharapni. Olyan alkotási düh vett rajtam erőt, hogy nem is emlékszem, mikor voltam így.

Az első kép kitűnően sikerült. Miskát kicserélték. Lázasan, vígan dolgozott és mikor késő délután alkonyodni kezdett, szerette volna az égre odaszegezni a napot, mert rosszul esett a festést abba hagyni. Festett egy nagy tájképet a parkról, festett két kisebbet, galyszedő falusi figurákkal, megfestette a parkon keresztülesergő kis patakot a mosónőkkel és megfestett egy kerti részletet, középen két figurával: egyik a báró kis portréja volt, a vele beszélgető másik alak pedig a szomszédos Ell nevezetű kis falu méltóságteljes lelkésze. Egész nap folyt a festés, este kártyáztak, vagy környékbeli vendégekkel beszélgettek. Rendesen átjöttek Cécile szülei is. Papier bácsi színésziessen ágáló, nyugtalan öregember volt, Papier néni rosszkedvű, göthös, léghuzattól rettegő néni.

Mikor az utolsó kép is befejezéshez közeledett, Miska türelmetlenül izgett-mozgott az ebédlőasztalnál. Végre kibökte:

— Nekem muszáj Párisba mennem. Dolgozni akarok.

— Hálistennek, — kiáltott fel boldogan a báró.

Rápillantott mindenki. Általános nevetés követte az örvendező felkiáltást. Velök nevetett a báró is.

— Igazatok van, ha nevettek. Furcsa megjegyzés egy házigazdától. De az én örömömnél, hogy

Miska itt lehet köztünk, sokkal fontosabb a művésze. Most végre, annyi gyötrelém után, megtalálta önmagát. Nagyon fontos, hogy gyorsan és tüzzel-vassal nekilásson. Ne is habozzék egy percet sem, menjen az első vonattal. És maga, Laci?

— Én is megyek. Két olyan vázlatot csináltam itt, amilyenről csak álmodhatik egy festő. Rájöttem valamire, barnával és zölddel... azt nem is lehet elmondani, az hallatlan.

Siettek Párisba. Miska úgy szaladt neki a festő-állványnak, hogy úgyszólván a kalapját is alig tette le. Rögtön az ősi ellenséget vette elő, az éjjeli csavargókról szóló kép háttérét. Első kapásra sikerült. De nemcsak egyszerően sikerült, hanem olyan mély lett, olyan rembrandti erejű, hogy ő maga is megdöbrent tőle, aki festette. Ámulva nézte ezt a titokzatos dolgot a kész színvázlat előtt. Mi történt itt? Miért volt azelőtt ugyanez a kép olyan rossz, és miért ilyen nagyszerű most? Csodálkozva kereste a különbséget a régi, keserves kísérletek és a mostani vázlat között. Nem talált semmit. Csak azt, hogy ez most nagyszerű. De hogy hogyan csinálta, mit csinált, arra nem tudott rájönni.

A kész színvázlatot otthagytá, mint a tudós a készen felállított egyenletet, amelynek csak felállítása volt probléma, kiszámítása már nem a fejben van, hanem a kézben. Nekifogott a hazatérő részeg embernek. Azonnal sikerült az is. Most már a mindenható és ellenállhatatlan hódító erő tudatában támadta meg a vaját köpülő asszony gondolatát. Pompás lett. Félretette és vázolni kezdett egy egészen új témát, amely egyszer régen, Düsseldorfban, jutott eszébe, mikor valaki egy zálogházzal szembe fordult. Soká nem gondolt rá, most csodálatosképpen eszébe jutott. Azokat a zsáner-alakokat akarta megfesteni, amelyek a zálogházi pénztár előtt megfordulnak, az élet egy-egy kis drámáját,

vagy regényét mesélve el pusztá megjelenésökkel. A vázlat szinte maga rajzolta fel önmagát, gazdag volt, változatos, érdekes és egészen új komponálási megoldásba simult bele önmagától. Négy vázlata volt, egyik jobb, mint a másik. Egyik később, mint a másik. Meglepetés egyiknél sem érhetette többé.

Weimar nem volt többé sehol. Már rég megírta gróf Kaikrathnak a végleges lemondást tartalmazó levelet. S ha olykor tünődni próbált, hogy tulajdonképpen mi mentette meg, nem tudott felelni magának. Utazás, környezetváltozás nem használt. Cécile lelki támogatása nem használt. Szerelmi egyensúlya nem használt. Mi használt tehát? Az, hogy meg akart halni. De miért tette ez a tehetetlent korlátlan erejű alkotóvá? Únta a tünődést, vállat vont. Hogy hogyan történt, mindegy. Az a fő, hogy újjászületve dolgozik, teremő ereje szabad és birkózásra vágyó tekintete a gyermeké, aki csodálatos módon legyőzte az egész világot.

Mikor a bárókék ősszel beköltöztek Párisba, Goupil már javában álmélkodott és olyan tisztelettel kezelte, mint a nagy mestereket szokás. Pénz dolgában Miska minden igényét alkú nélkül teljesítette. Miska megállapodott levélben Pista bácsival, hogy megtakarított pénzét otthon fogja kamatoztatni, mert Magyarországon pánikszerű pénzhiány tört ki, a kölcsönvevők szívesen fizettek tizenöt százalékot is a legjobb biztosítékok mellett. És Miskának már néhány ezer forintja feküdt otthon.

Ez a kérdés Cécilet nagyon érdekelte. Apróra lefordíttatta magának a Pista bácsi leveleit. Az is olyan józanul értett az élet való dolgaihoz, mint ő. Miska pedig az ilyesmihez nem értett a világon semmit. Ha akadt valaki, aki dolgaiba gyakorlati tanáccsal szólt bele, annak csak örült, legalább megszabadult a felelősségtől önmaga előtt, gondok a festésben nem zavarták. Ebből az következett, hogy a rendel-

kezés gondjával annak jogát is másra tolt. Pista bácsi igen tartózkodóan kezelte ezeket a bizalmi szolgálatokat, óvatosan és kényesen vigyázott arra, hogy makulátlan önzetlensége ebben a gyámkodó minőségben is mindig kitűnjék és hogy sohase legyen a más magánügyeibe való avatkozással vádolható. De Cécilet más fából faragták. Ő a befolyást, a felelősséget, az uralkodást kereste. Miska életének nem volt olyan mindennapi részlete, amelybe bele ne szólt volna és pedig mindig hasznosan. Az örömmel fogadott tanácsok észrevehetetlenül változtak át rendelkezésekké. A boldogságra szánt szerelmi órák túlnyomó része ilyen megbeszélésekkel telt el, a heves csókokat fehérnemű-rendelésre, vagy kandalló-igazításra vonatkozó tanácskozások váltogatták. És Miska csakhamar azon vette magát észre, hogy ott-honában nem ő rendelkezik, hanem egy másutt lakó asszony. Ha néha valamiben ellentmondott, Cécile azonnal felemelte hangját:

— Ezt bízd rám, ez az én gondom. Én minden ilyesmit leveszek a válladról, te csak élj a művészetednek.

S ha Miska mégis okoskodott, Cécile még magasabbra emelte a hangját. Erős és konok vitatkozó volt, semmiesetre sem hagyta, hogy másnak legyen igaza. Még akkor sem, ha a más igazát belátta. Miska pedig, mihelyt nem szenvedélyéről, a festésről, volt szó, akármit könnyen odavetett ősi lustaságának és kényelemszeretetének. S az ilyen viták alkalmával a leghevesebb érvelés közepén hirtelen vállat vont, nevetett és minden addigi hadállását egyszerre feladta. Így alakult ki az a helyzet, hogy egyfelől szigorú rabságban élt, amelynek bilincsei ellen még mukkannia sem volt szabad, másfelől azonban ezért a rabságért a festés teljes nyugalját és szabadságát kapta cserébe. Cécile zsarnokoskodó gyámsága csak néha tette bosszússá, többnyire még

jól is esett anyát kereső ösztöneinek, az pedig, hogy csak a festésre volt gondja, megért minden egyebet.

Szerelmök felhőtlen volt és boldog. Ha csókjaik közben véletlenül kiejtette valamelyikök a báró nevét, mindketten elkomolyodtak. És mindketten siettek megállapítani, hogy a férjet nagyon szeretik.

— Inkább meghalnék, semhogy fájdalmat okozzak neki, — mondta Cécile.

— Nekem is borzasztó volna, — mondta Miska.

— Pedig ő olyan előkelő lelkű ember, hogy az első szóra azonnal visszaadná a szabadságomat.

— De én nem tudnám elviselni, hogy a szeme közé nézzek.

— Pedig milyen boldogság volna . . . ketten együtt . . . egy otthonban . . . képzeld el, Miska!

Miska képmutatóan nagyot sóhajtott. Mert öneki a jelen helyzet nem volt ellenére. Szerette Cécilet, az is szerette őt, műtermében a festőállvány előtt pompásan érezte magát. De azért megjátszotta a sóhajt, hogy Cécile szerelmi érzéseit ne sértse.

— Szeretnéd? — kérdezte az asszony.

— Ó hogy is kérdezheted. Szébbet nem is lehet elképzelni.

— Ugye nagyon szeretsz?

— Nagyon.

Minden beszélgetés ezzel végződött. Azzal a változással, hogy a német nyelvű társalgásba lassan francia szavak, kifejezések, majd egész mondatok kezdtek furakodni. Cécilenek a francia volt az anyanyelve, németül csak másodsorban tudott. Szívesebben beszélt franciául. És Miska már kezdett lassanként kotyogni. Kiejtése komikusan rosszul hangzott, de amit beszéltek előtte, már nagyjából megértette és egyszerűbb gondolatait már ki is tudta fejezni.

Az őszi és a téli munka gazdag egyhangúságában telt el. Az új képek közül még egy sem készült

el. Goupil nem sürgette. Abban állapodtak meg, hogy a hetvenharmadiki Salonra megteszi a „Háborús idők“ is. Goupil nagyon sokra tartotta ezt a képet és meg volt győződve, hogy a kritika jól fogja fogadni. Miska mostanában csodálkozva tapasztalta, hogy a hírnévnek megfeythetetlen természetrajza van. Napról-napra híresebbnek vette magát észre, pedig a Siralomház óta nem jelent meg a közönség előtt semmi nevezetessel. A Siralomházat magát pedig rég nem láthatta senki, az már régen kint volt Philadelphiában. Mert Wilstaek úrról azóta megtudta, hogy az nem angol volt, csak angolul beszélt: hazájának Amerikát vallotta. De noha a nagy és döntő mestermű nem volt látható, híre és súlya megfeythetetlenül nőttön-nőtt. Miskát mindenki úgy hívta, hogy „le dernier jour“ s ha megismerkedett valakivel, az a Munkácsy névről nem tudott semmit, de a „dernier jour“-ra rögtön feleszmélt: hogyne, hogyne, erről már igen sokat hallott. Már sok francia festőt és ujságíró ismert, Goupilon kívül is még egy-két műkereskedőt. Ha bement vacsorázni a Brabantba, már nem kellett neki Felbermann, aki különben is elköltözött Párisból, mindig volt két-három asztalnál ismerőse és a többi asztalok közönségének nagy részét is ismerte hírből vagy látásból. Ismeretlenektől érkező levelei, műkereskedői érdeklődések, növendéki segélykérések egyre gyakoribbak lettek postájában. Ha eddig műve volt híres, most személye kezdte ön-maga hírnevét utolérni.

Tavaszi elején ez a hírnév oda emelkedett, hogy egy szép napon megjelent nála egy elegáns fiatal-ember. Bemutatkozott, mint Orléans Lajos Fülöp herceg titkára és bejelentette, hogy a herceg látni kívánná a művész újabb festményeit, mert nagyon sokat hallott róla, azért tehát holnap délelőtt tíz óra harminckor meg fogja tisztelni a műtermet megjelenésével. Miska rögtön szaladt a báróhoz megkér-

dezni, hogy kicsoda közelebből ez a herceg és mit kell vele csinálni?

— Hogy ez kicsoda? Hajszal híjján a király. Ő a párisi gróf, az Orléans-család jelenlegi feje. Eddig számkivetésben volt, de a pártja olyan erős, hogy tavaly törvényt hozattak miatta. Haza is jött. A royalisták királynak tekintik, úgy szólítják, hogy Sire. Nem is lehetetlen, hogy király lesz. Nemrégiben a birtokait is visszakapta, tudja-e, mekkora vagyona van? Hatvan millió. Úgy vigyázzon, hogy ha ügyesen viseli magát, még udvari festő lehet magából. Én különben elég jól ismerem, többször találkoztam vele.

— Az Isten is megáldja, jöjjön el holnap segíteni!

— Annak nem jó színe van.

— Miért? Hátha nem jöttem volna most ide, nem beállíthatott volna holnap délelőtt fél tizenegykor hozzám tiszta véletlenségből? No lássa, Nagyon kérem, jöjjön el. Én nem tudok még franciául.

A báró ugyan megint nem jól érezte magát, a torka megint makaeskodott, de végre megígérte, hogy ott lesz. Ott is volt, persze Cécile is vele jött. Ott voltak már tízkor. Cécile rendezkedett, parancsolgatott, dirigálta az izgatott Jeant, mint egy szertartásmester. Pont fél tizenegykor belépett Orléans hercege, még pedig feleségével, Montpensier hercegnővel együtt. Mögöttük a titkár. De Marches bárókat azonnal megismerte a leendő király. Élénk társalgás indult meg, melyben Miska csak vázlataival vett részt. A herceg nagyon kegyes volt, a hercegné is nyájasan nyujtotta csókra kezét. A Miska kedvéért hamar áttértek a német nyelvre, a trónkövetelő éppen úgy tudott németül, mint franciául. Miska jókedvűen felelt a kérdésekre, sőt a majdnemkirály egy megjegyzésére akkorát kacagott, hogy Cécile belesápadt a rémületbe. Mikor jó húsz perc

múlva a legmagasabb elismerésök kifejezése után távoztak a nagy vendégek, Cécile azonnal Miskához fordult:

— Bolond maga? Hogyan viselkedik ilyen előkelőségekkel?

— Miért? Mit csináltam?

— Hangosan kacagott.

— Persze hogy kacagtam, mikor ez a herceg olyan jót mondott. Hogy egyszer ő is zálogházba tette az óráját. Egy ilyen nábob.

— De értse meg, az ilyenekkel másképpen kell viselkedni.

— Miért? Jobban örül az ilyen, ha nem nevet senki azon, amit mond?

— Nem értem magát, Miska. Hát nincs tisztában azzal, milyen nagy dolog egy herceg?

— Hogyne lennék. De a művész, az se kutya.

Cécile haragosan legyintett.

— Eh, sose lesz magából semmi.

— Ezt mondja mindig a nagybátyám is, — mondta Miska és nagyot kacagott megint, de hirtelen elkomolyodott, — most már azon sem merek nevetni, amit egy báróné mond a műtermemben.

De Marches báró mosolygott és rávert a Miska vállára.

— Jól van, Miska, maga csak maradjon az, aki. Ne hallgasson erre az asszonyra, ez megőrül, ha egy herceget lát.

Cécile szép arca pulykavörös lett a hirtelen haragtól. Szidta az úrát torkaszakadtából, úgy mentek el. A lépcsőház is harsogott, mikor távoztak a folyosóra. Miska kajánul örült. E pillanatban gondolataival barátilag szorította szívére a bárót.

Az orléansi herceg látogatásáról hamar kitünt, hogy nagyon sokat jelentett. Goupil gondoskodott róla, hogy minden ismerős festő és műkritikus megtudja a nagy esetet. A herceg csak kétségtelenül be-

érkezett, nagynevű művészeket szokott ebben a tisztetségben részesíteni. S a kitűnő reklám hatása mindjárt meg is látszott a Salonban: a Háborus időket igen jól akasztották.

Most már másodszor szerepelt Miska a párisi Salonban. Aranyérme és becsületrendje állt mögötte. Az Explication nevű hivatalos katalógusban, amely mindig feltüntette az összes eddigi kitüntetettek nevét, ott díszlett a sorban ő is. Rajta kívül csak egyetlenegy magyar név szerepelt ebben a kimutatásban: Madarász Viktor, aki hatvanegyben harmadik érmet kapott. Az ismerősök között ott találta Kaulbachot, Knaust, Adamot, Pilotyt és Leiblt is, aki vele ugyanegy esztendőben kapott nem ugyan aranyérmet, csak egyszerű médaillont. Az idei tárlaton egyébként nem sok érdekeset látott. Corotnak volt két szép tájképe. Aztán Doré egy bibliai képének és egy alpesi tájképének feltűnő rajztudását nézte egy darabig. Cécile két akvarellre figyelmeztette, ezeket egy Rothschild báróné festette. Miska vállat vont. A báró viszont egy Manet nevű festőre hívta fel a figyelmét.

— Erről kezdenek beszélni. Van egy kis pártja, amely esküszik rá. Tavaly volt egy hajócsata-képe.

Miska megnézte a csekély nevű festő két képét. Egyiknek „Repos“ volt a címe, másiké „Le bon Bock“.

— Zavaros, — mondta és tovább ment.

Legjobban a maga képe érdekelte. S a katalógusban gyerekes örömmel nézte a kiállítók közt a maga nevét. Előtte Meunier, utána Muraton. A kettő közt: „Munkácsy: Épisode de la guerre de Hongrie à 1848.“ Kis betűvel a kép magyarázata: „Des femmes, en écoutant le récit d'un blessé, font de la charpie.“ Ezt a katalógust el kellene küldeni Ligetinek. De Cécilere pillantott, elpirult és lelke elborult.

A báró ezen a tárlaton már nagyon köhögött.

Pár nap múlva rosszabbul lett és ágynak esett. Miska kétszer is meglátogatta, de a beteg állapota nem tetszett nagyon veszedelmesnek. Miska szorongatta a kezét, biztatta, mókázott neki és melegen búcsúzott tőle:

— Meglátja, pünkösdre egész jól lesz és csinálunk egy kis kirándulást a Szajrán. Lacit is elvisszük.

— Az bizony jó volna.

Cécile-lel mostanában keveset találkozhatott, mert az a betegágy mellett volt elfoglalva. Már négy napja nem látták egymást és éppen készülődött, hogy meglátogassa őket, mikor táviratot kapott. Ez volt a szövege: „Edouard meghalt, gyere azonnal, Cécile.”

Miska megtántorodott. Háromszor is elolvasta a táviratot, míg agya hajlandó volt teljesen befogadni a megdöbbentő hírt. Baráti szeretete kínzó fájdalommal tört fel benne. Ez az ember mindig kedves, jó és gyengéd volt hozzá. Ő pedig nem volt hű hozzá. Lelkiismerete most támadt fel teljes erővel, mikor már minden mindegy volt úgyis. És ebben a pillanatban heves haragot érzett Cécile iránt.

De azért rohant az utcára, hogy megfogja a legközelebbi bérkocsit. S mialatt a Laci lakása felé robogott vele, hogy azt is értesítse és magával vigye, a kocsiban arra gondolt, hogy huszonkilenc éves és meg fog házasodni. Szívét véghetetlen szomorúság töltötte el.

III.

Régóta készült arra, hogy ezen a nyáron hazamegy. Három esztendeje nem volt otthon. Pista bácsiék hosszas költözködések után végre megtelepedtek. Gerendásról Csabára költöztek, onnan Pestre mentek, de nem tudták megszokni a fővárosi életet és

berendezkedtek a Mari néni apai örökségül kapott tanyáján, Kerekiben. Mert az öreg Omaszta meghalt. Mari néni végre áttért protestánsnak, hogy egy hiten legyen az urával. Közben negyedik gyerekek is született. Abának nevezték, mint azt a fiúcskát, aki olyan korán itthagya őket.

De most nem lett volna bátorságos Magyarországra utazni. Ott dühöngött a kolera. És Cécile sem akarta a gyász első hónapjaiban nélkülözni. Mély gyászt hordott az asszony, de nemcsak külsejében. Most tűnt ki, hogy csakugyan nagyon szerette az urát.

— Nem férjem volt ő nekem, — mondogatta sírva Miskának, — hanem fiam. Ha vér szerinti fiam lett volna, akkor sem szerethettem volna nagyobb anyai szeretettel, pedig milyen sokkal idősebb volt nálam. Most te leszel a fiam.

De a következő pillanatban, még nedves szemmel, anyagi dolgokról kezdett beszélni. A báró végrendelete, amelyet a rokonok hiába próbáltak megtámadni, mindent ráhagyott. A párisi lakás berendezését, értékpapirokat, készpénzt, ékszereket, a colpachi birtokot és a kastélyt teljes berendezéssel. Összevissza egy millió frank értéket. Miskának olyan menyasszonya volt, aki kerek egy milliót hozott a házhoz. Mert arról, hogy házasságot kötnek, szó sem esett, olyan természetessé lett közöttük a gondolat. Csak a gyászév leteltét akarták megvárni.

Az örökségből kicseppent De Marches-rokonok éppen úgy berzenkedtek, mint ahogy Cécile rokonai is felhorkantak a hatalmas örökségre. Nem volt nap, hogy valaki az atyafiságból ne kereste volna, vagy valami nagyszerű tőkebefektetést ajánlva neki, vagy felhíva figyelmét egy bizonyos házasulandó úriemberre, aki ragyogó jövő előtt áll. Ezekkel annyi baja volt, hogy maga biztatta Miskát: menjen el Paál Lacival, ha az annyira hívja. Paál Laci

ugyanis bolondja volt a barbizoni erdőnek és mindenáron Miskával akart ott egy-két hetet tölteni.

— Menj el vele, addig én majd végzek az összes rokonokkal. Mire visszajössz, kisépreml valamennyit. Akkor aztán békén leszünk. De azt kikötöm, hogy mindennap írnál.

Miska és Laci elmentek Barbizonba. Ekkor már Laci is hordott valamit a zsebében. Mert Miska állandóan zsebében hordta a hetvenes Salon aranyérmét az aprópénz között. Babonából. Ugyanígy tett most Laci is. Ő képet küldött az idei bécsi világiállításra. Az Erdei utat küldte el, amelyet Miska hosszú évek egyik legjobb tájképének tartott. Az Erdei út érmet kapott Bécsben, ezt az érmet csörgette most a zsebében Laci is.

Parasztházban vettek közös műtermet. A világ sok tájáról idesereglett piktorok kereslete már rég nagy ablakokat ütött a kopott kis viskókon. Messzi járóföldön csupa olyan festőfalut láthatott a vándor. Moret, Melun, By tele voltak festőkkel, tíz ismeretlenre jutott egy, akiről már hallani lehetett valamit. Itt, Barbizonban számos ismerősre talált Laci, aki már járt errefelé. Régi bécsi pajtásai, Ribarz és Jettel, itt festettek, már ismertek mindenkit, s az újonnan érkezett két magyar azonnal belekerült a kolóniába. Miska főként egy Max Liebermann nevű fiatalemberre lett figyelmes. Erről azt mesélték, hogy igen gazdag berlini zsidófiú, igen tehetséges, de becsvágya még a tehetségénél is nagyobb. Mindenkit afelől faggatott, hogy mennyiért mit adott el és hogyan tudta eladni. Úgy volt vele, mint a gazdag lány, aki valahogyan szeretné önmagának megmutatni, hogy nem a pénzt szeretik. Ez a huszonnégy éves fiatalember is mindenáron sok pénzt szeretett volna keresni a képeivel. Korántsem a pénzért, hanem tehetségének igazolásáért. Ezért első pillanattól kezdve odaszegődött a Miska nyo-

mába, akinek az volt a híre, hogy a „Dernier jour“ óta, amellyel hirtelen feltűnt, dől hozzá a pénz. Feszülten figyelte, hogyan dolgozik Miska, hogyan tartja a palettát és az ecsetet, milyen kézmozdulatokkal vágja oda a színeket. Aztán faggatta elméletről is, de ezt hamar abbahagyta, mert Miska a kérdéseket is alig értette, nemhogy válaszolni tudott volna rájuk. Rengeteget tanult, olvasott és okoskodott össze ez a Liebermann, a vitázókat elképesztette műtörténeti adataival. De azért ott maradt a műveletlen Miska sarkában, mint ahogy az álruhás titkosrendőr hosszú időn keresztül kíséreti a bűnöst, hátha egyszer kiböki ismeretlen és értékes titkát. Egy „Konzervkészítés“ című, igen figyelemreméltó váznon dolgozott közben.

A telep királya is ott volt, az öreg Millet. Tulajdonképpen nem volt még nagyon öreg, innen még a hatvanon, de a sok fiatal piktor-süvölvény között bölcs aggastyánnak hatott. Miska különös rokonszenvet érzett iránta, mert mesélték róla, hogy fiatal korában birkapásztor volt, mint aféle falusi parasztgyerek, később napszámos lett, aztán felfedezték, hogy tehetség van benne, jótékony emberek kezdték tanítani. Még aztán is sok nyomorúsággal küzdött, míg a nagy Diaz műtermében nagynehezen ember lett belőle. Miskát már megérkezése utáni napon elvitték hozzá. Csendes, lemondó, fáradt embernek találta, aki már jobb szeret merengeni, mint új titkokat kergetni.

— Igen, igen, „Dernier jour“, hogyne, láttam is a képet. Derék munka. Az aranyérmet én is annak ítéltém. Milyen nemzetből való?

— Magyar vagyok.

— Magyar. Tudom, nem osztrák. A barátja ezt már megmagyarázta nekem. Hát csak nézzen szét.

Vázlataira, képeire mutatott, amelyeket únt magyaráztatni a búcsút járó piktoroknak. Olyan

volt az öreg itt Barbizonban, mint más helyen a várrom, vagy ásványvízforrás, mindenki megtekintette, mint nevezetességet. Mindenki ismerte itt a házát, szomszédját Rousseau, a másik nagy tájfestő, hét évvel ezelőtt árván maradt műtermének.

Este az Aubergeben gyűltek össze enni azok a festők, akik nem vezettek háztartást, mert a legtöbbre modellje főzött. A festőnők mind magok főztek otthon. Itt, az alacsony mennyezetről függő petróleumlámpa alatt, a borpecsés abrosz körül csak néhány jobbmódú, vagy könnyelmű festő akadt össze. Egy nagyfogú, hosszúnyakú, negyvenesnek látszó angol vénkisasszony volt az egyetlen nő, a többiek mind férfiak. Német, horvát, francia, orosz, mindenféle. És mind festő. Mind csak festészetéről beszél, semmi másról. A vita örökös, néha olyan heves, hogy szinte ököltre mennek.

— Igen furcsa vidék ez, — magyarázta Laci, — az ember megijed tőle, ha jól meggondol mindent, amit hall róla. Nincs nap, hogy valami nagyon furcsa ne történnék itten. Egyik nap agyonvernek a parasztok egy bábszínházast, szegény vándor komédiást, mert összeszólalkoznak valami fölött a szegény párával. Őt magát is, a bábszínházát is összetörik. Másnap az erdőben éjszaka kirabolják az orvost, akit sürgősen hívtak egy gyermekágyas asszonyhoz. Harmadnap csendőrök jönnek ide, ebbe a kocsmába, mert a kocsmáros véresre ver egy izgága festőt, aki már régóta tartozik neki, mégis mindent kifogásol. Azt mondják, hogy valami mocsaras kigőzölgése van itt a talajnak, ami ingerlékenyvé teszi az idegrendszerét. Ehhez nem értek, nem tudom. De az tényvaló, hogy Barbizonban van valami túlfűtött, valami vibráló, valami titokzatos. Az bizonyos, hogy az ember itt nagyszerűen tud festeni. Olyan érzésem van, mintha szárnya nőne az ecsetnek.

Egész barátságuk alatt sohasem voltak olyan közel egymáshoz Paál Lacival, mint itt Barbizonban. Nappal dolgoztak mindketten, Miska is csinált egy pár tájképvázlatot, de inkább élvezte az erdőt és a különös helyet. Mikor aztán bealkonyodott és Laci nem festhetett többé, elmentek járkálni. Volt egy kedvenc helyök, ahova nagyon szerettek elbandukolni az erdei úton. Mocsaras kis rész volt ez, liget-szerűen nőtt fák között. Béka-mocsárnak is hívták ezt a részt a vidéken, millió meg millió béka kuruttyolt a nyári éjszakában, a holdvilág pazar fényjátéka tündökölt a víztükörre, amelynek villogó ezüstlapján fekete foltokat mutattak a kiálló, töze ges buckák árnyékos oldalai. A kuruttyolás nirvána-szerű hangulatba ringatta az éjszakát, s az áttetsző égbolton a végtelenséget hirdették a csillagok.

— Csodálatos dolog festőnek lenni, — mondta Laci.

— Én nem is tudom elképzelni, — felelte Miska, hogy más is lehet valaki, mint festő. Szeretném tudni a lelki berendezkedését valakinek, aki nem festő. Milyen lehet az, hogyan látja a dolgokat? Néha azt hiszem, hogy az egész emberiség vak, csak a festők látnak, s amit látnak, azt elmondják a többinek.

Hosszasan hallgattak mindketten. A két meszszi-re vetődött magyar a francia éjszakában. Aztán Laci megszólalt:

— Te Miska, van itt kettőnknél jobb festő? — kérdezte Laci.

— Senki — felelte Miska azonnal nyugodtan.

— Én is azt hiszem.

Megint hosszasan hallgattak. Akkor Miska szólalt meg:

— Az az érzésem, hogy itt kellene maradnunk örökre. Eldolgoznánk itt ketten mindhalálíg.

— Eredj már, mit szólna hozzá Cécile? Hiszen szereted.

— Szeretem. De festeni még jobban szeretek. Ha nagyon magamba nézek, akkor rájövök, hogy mindent el tudnék veszteni a világon, csak ezt az egyet nem: a mesterséget. Hiszen mikor azt hittem, hogy elvesztettem, ezért akartam...

Megakadt. De Laci folytatta.

— Ezért akartál Colpachon meghalni. Tudom.

— Észrevettétek?

— Hogyne. Tudtuk jól mindnyájan, hogy mi történt. Csak nem akartunk izgatni vele. Aztán láttuk is, hogy rendbejöttél önmagaddal. És látom most is, hálistennek, hogy már teljesen rendben vagy.

— Ó, teljesen. Annyira tudom az erőmet, annyira érzem önmagamát, hogy kiállnék az egész világgal. Most már nem érhet semmi baj. Előre látom az életemet. Még elfestegetek egy kicsit ennek a Párisnak, összefestek egy birtokra valót, aztán az asszonyt is hazavíszem. Lesz nekem szép fehér kúriám valahol az Alföldön, egy csomó gyerek, te is eljössz olykor-olykor egy pár hónapra. Nem kínlódtam én annyit hiába, nagyon szép az élet, Lacikám.

— Most én is boldog vagyok. Érzem, hogy nagyon nagy dolgok vannak bennem.

Igy mentek ketten a holdsütötte éjszakában, mint boldog testvérek. Kedves fáradtsággal aludtak el, derűsen ébredtek. Nem volt perc, amely örömet ne hozott volna nekik. A mély erdő sátoros lombjának ezer színe, a napfény és árnyék kitanulhatatlanul sok változata, fatörzsek kompozícióhoz való vonalai, tölgyek és fenyőfák és nyárfák és csalitok természetnek, színének, vonalának ujjongó összjátéka, mind az övék volt. A munkán kívül pedig akárhová pillantottak, furcsa és érdekes dolog

bukkant eléjük mindenütt. Egyszer rettentő ordítás verte fel a tölgyest: Két festő verekedett össze egy parasztlány miatt. Máskor a patakparti gyalogúton a bolond amerikai nővel találkoztak, aki pórázon vezette csirkéjét, mint más a kutyát szokta. Megbámulták azt a kis bourgeois-családot, amely francia takarékoszággal jött ide nyaralni, elhozták a nagyszülőket is, akiknek a hat gyerek miatt csak a csirkeóiban jutott alvóhely. Párisból megszökött szerelmes párokat láttak titkos találkára érkezni, a férfi elfordította a fejét, ha embert látott, a nő sűrű fátyolt hordott. Emitt nagy diákesapat telepedett le a gyepre, a kirándulás hangos örömeivel, amott a fák között egy szikár, komor öregúr sétált magányosan: a híres bankár volt az, akit csalásért két évi börtönre ítélték s kiszabadulta után idejött elkerülni az embereket. Aztán megjelent a telepen Sedelmeyer, a híres műkereskedő, Goupil legnagyobb versenytársa, akinek a kezdő piktorok úgy vadászták egyetlen mosolyát, mint egyetemi ifjak a primadonnát.

Mindezt el kellett hagyni egy szép napon. Cécile írt, hogy dolgait rendbehozta és Miskát most már nem akarja tovább nélkülözni. Elbúcsúzott mindenkitől, Liebermannnak megígérte, hogy bent Párisban foglalkozni fog vele és minden képét megnézi munkában. Aztán megölelve Lacit, aki még maradt a fatörzsek és csicsergő madarak imádott környezetében, nagyot sóhajtvá visszament Párisba.

Cécile ölelő karjai fogadták. És műterme. Egészséges éhséggel fogott terveihez és a munka kéjével festette meg őket egymásután. Megfestette a köpülő asszonyt. A lelke kacagott, mikor kész lett vele. Ami gyönyörködtetőt, érdekeset, gazdagot, boldogítót jelenthetett az emberek számára az a szó, hogy szín, az mind dicsőségesen ragyogott le erről a képről. Nem is pihent utána, mindjárt el-

kezdte az éjjeli csavargókat. Gondosan kereste meg a modelleket, a munka minden pillanata győzelmes örömet jelentett neki. Az alkotás boldog göggyében már nem tudott saját erejével mit csinálni. Jobbról a színekompozíció fehér foltot diktált neki. Azt a vázlatban csak úgy odacsapta, komponáló jókedvében. A házfal tövében tanyázó zöldséges kofa asztalának abrosza volt az a fehér. Mikor a részletes megfestést elkezdte, akkor jutott eszébe, hogy miért lenne egy zöldséges kofa utcai asztalán fehér terítő? Sehol ilyen kofa nincs a világon. Az abrosz teljesen értelmetlen. Habozott egy kicsit. Aztán vállat vont, mint a hibán kapott zsarnok, akivel úgysem lehet mit csinálni. Ez a kofa igenis fehér abroszt tett oda és punktum. Akinek nem tetszik, az vitatkozzék, de az a fehér színfolt csak azért is ott fog világítani. Mert beletartozik abba a szépen ívelt mozdulatba, amellyel a festő keze a levegőben bekeríti az egész művet, mintha varázsló volna, akinek csak a levegőbe kell nyúlnia s ott köralakú mozdulatot vonnia, hogy a távolabb álló vásznon megszülessék a fény és árnyék remekműve, Rembrandt óta az első igazi ebben a nemben.

Mikor egyszer lement a műteremből ebédelni, a folyosón nekiszaladt annak a fiatal lánynak, aki ugyanannak az emeletnek másik lakásában lakott szüleivel. Jól megütötték egymást a fordulónál és nagyot nevettek mindketten. Ebből bocsánatkérés származott, a bocsánatkérésből beszélgetés.

— Igaz, hogy maga a „dernier jour?”

— Igaz. Én vagyok.

— Akkor maga igen kiváló piktor. A nagybátyám odavan azért a képért.

— Ki a kisasszony nagybátyja?

— Doré. Gustave Doré. Apám fivére. Azt hiszem, ismeri ezt a nevet.

— Meghiszem azt. Nagyon szeretnék vele megismerkedni.

— Az nagyon könnyű, ha átjön hozzánk holnap délután öt óra tájban. Gustave bácsi éppen nálunk lesz. És magát a szüleim már úgymint régóta meg akarják hívni. Furcsa is, hogy nem ismerjük egymást, ha már szomszédok vagyunk. Atjön?

— Boldogan.

Igy ismerkedett meg Gustave Doréval. A szomszédban nagyon szívesen fogadták. A kislány, Madelon, aki most cseperedett gyerekből ifjú hölgygé, nagy buzgalommal tett-vett körülöttük, nagyon izgatta, hogy két ilyen nevezetes embert összehozott, mint nagybátyja és a híres magyar. Azok első pillantásra nagyon tetszettek egymásnak. Rabelais, Cervantes, Lafontaine, Dante és Milton nagyszerű illusztrálója, akiről a festővilágban köztudomású volt, hogy tizenegy éves korában már kiadták első grafikai műveit, lágy arcú, szelid, csendes ember volt, mindig derűs, tréfára mindig hajlandó és kedélyes. Ő maga is olyan volt, mint egy ceruzarajz. Mert vannak emberek, akik első pillanatra olajfestmény benyomást tesznek, mások nyilvánvalóan akvarell-emberek. Ennek a Dorénak hátrafénytől sárga hajában, lefelé sodrott, selymes kurta bajszában, az igen alacsony puha inggallér felett szabadon mozgó telt nyakában Miska rögtön érezte a grafikust, anélkül, hogy ennek a benyomásnak értelméről számot adhatt volna magának.

Hogyan ismerkedik két ember? Közömbös dolgokról beszélgetnek és figyelik egymást. Ők sem azzal kezdték, hogy kitárták volna egymásnak művészi hitvallásukat. Állatokról beszéltek, mert az ugrifüles kis Madelon a Gustave bácsi állatairól kérdezősködött. Kitűnt, hogy Doré otthona tele van állattal. Három kutya van, ötféle madara és egy majma.

— Ezt a barátomnak kellene látnia, Paálnak.

— Aki egy időben itt lakott magánál? — kérdezte Madelon.

— Az. Láta?

Doré sógorasszonya meggondolatlanul közbekapott.

— Ez a lány? Folyton ott áll a függöny mögött és lesi, mi történik a házban. Csak erről tudnám leszoktatni.

Madelon az asztal alatt megrúgta az anyját. A mama még mindig nem kapott észbe.

— Mit rúgsz engem? — kérdezte, kínos zavart keltve.

Miska sietett megmenteni a helyzetet. Már nem volt elfogult idegen társaságban.

— Akkor bizonyára látott egy gyászruhás hölgyet is jönni hozzám ebédre nem egyszer. Az a menyasszonyom, De Marches báró özvegye. A nyáron lesz az esküvőnk. Szeretném, ha megismerkednének vele.

— Rendkívül fogunk örülni, — sietett hibáját jóvátenni a háziasszony, — és hozza át hozzánk a barátját is, nagyon rokonszenves embernek látszik.

— Sőt, jöjjenek el hozzám is, — tette hozzá Gustave Doré, — majd megmutogatom az állataimat, meg az új dolgaimat. Nagy vásznat csinálók a következő Salonra a keresztény vértanukról. Ön min dolgozik?

Most már ott tartottak a pikturánál. Akármilyen akadozva és kínlódva ment Miskának a francia, belemelegedett a beszélgetésbe. Aztán mind felkerekedtek és átmentek a Miska műtermébe. Aztán valamennyien visszamentek a Doré-lakásba vacsorázni. Jó későn lett vége az ismeretség napjának. Másnap Miska elment a Faubourg St.-Germainba, az elegáns fertályba. Ott volt Dorénak gazdag, előkelő műterme, ahol öreg édesanyja tartotta a rendet. Csak-

ugyan tele volt a műteremlakás kutyákkal és madarakkal. És ott ugrándozott az aggastyánképű kis majom is, amely azonnal megtépázta a Miska bozontos haját, megmarkolta az orrát is, aztán csufondárosan rámakogva átugrott róla Doré mamára, onnan egy acélvértre, onnan a festőállvány tetejére, mintha csak az őserdő ágain ugrándozott volna.

Mikor Laci megjött Barbizonból, Miska rögtön elvitte Doréhoz bemutatni. Cécilet is összeismertette mindakét Doré-háztartással. Ettől kezdve sűrűn látták egymást. Dorénak nagyon tetszettek a magyarok, jókedvű fiúkat ismert meg bennök, minden tréfára hajlandó cimborákat. Az esti összejöveteleken kitűnően mulattak. Miska fütyölt és bűvészmutatványokkal parádézott, Doré társasjátékokat rendezett, többnyire pantomimeket, tréfásan kiosztott szerepekkel, vagy elévette a hegedűjét, amelyet kitűnően kezelt. Miska és Laci megtalálták első párisi jóbarátjukat. Cécile a kis Madelonnal barátkozott össze. S ahogy eljött a tél, népesebbek lettek az összejövetelek. Doré műtermébe sok nevezetes ember járt. Hetek sem teltek bele és Miska már közelről ismerte Dumas filst, aki elmondta nekik új darabja, az „Alphonse úr” témáját, ismerte Gounodt, a hófehér szakállú öregurat, aki színházi intimitásokat mesélt a Faust hajdani bemutatójáról, vagy ismerte a feltűnően csinos, borotvált arcú Francois Coppéet, aki folyton Petőfiről faggatta magyar ismerőseit.

Közben elkészült a Zálogház is. Olyanra készült, ahogy elképzelte. Semmit a vázlaton nem változtatott. A jól elhelyezett figurák mind a helyökön maradtak. Kezdődött jobbról azzal a boulevard-járó hölgyikével, akinek orcáján meglátszik, hogy nem ritka vendég ezen a helyen és itteni látogatása semmi különös élményt nem kelt benne. Aztán jött a „guichet”, a pénztáráblak, annak keretében a becsüs, füle mellé tűzött lúdtollal, amint számba-

veszi a megszorult szegény asszony holmiját. Mögötte külön kis festmény gyanánt a másik hivatalos szoba elmosódó belseje, holmi görnyedő hivatalnok odavetett sejtelmével. A szegény asszony karján gyerek, szoknyája mellett ujjszopó kislány. A kompozíciót kettéosztó taktusvonal, a bolthajtást tartó oszlop tövében ott a „jobb napokat látott” öreg dáma, amint régi mappája fölött összekulesolja kezét és erről a siralmas helyről visszanez a multba, lábánál a mopszli kutya, a kedvenc, amely két lábon is alig bírja támasztani a kényeztetéstől pukkadó hasát. A baloldali külön kompozíciót az enyhe boltív külön hangsúllyal fogja össze. Félkezével falnak támaszkodó magas ember, szemére húzott kalappal. Aztán a céduláit tanulmányozó alak, aki hosszabbítani jött. A komor munkásasszony egész élete sorsának tipikus nagykendőjével és kézikosarával, a kopott ruhájú kikopott muzsiküs, aki már a hegedűjét hozza a hóna alatt, keshedt felöltőjét szakadozó gombok tartják össze. És legszélről a megrokkant iparoslegény, aki felkötve hordja félkezét, a másikban pedig óráját és láncát tartja, már egészen lazán, majdnem elejtve, érezve, hogy az már nem is tartozik hozzá. Egészen elül az előtér közepében a kifutó suhanc, akit régi rézkarcokkal, vagy mivel küldtek ide, de hiába küldték, viszi szépen vissza, az egész ügy elég közömbös neki. Csupa érdekes ember, a fejek csoportja mögött egy szeszélyesen mögójök rakott valakinek alig látszó fejeteteje, megragadott és a tovatűnő pillanat múlásából vászonra szegezett életdarab, az idők irdatlan múlásának egyetlen órakettyenése, se nem bánatos, se nem vidám, se nem megrázó, se nem megnyugtató, csak éppen élet. Amelynek elmondásában egy harminc esztendő Miska hallatlan örömmel vagdalja bele az aszfaltba a színeket és szabadon hagyja villámlani kápráztató, izgató, megkapó fehér foltjait. Megint fehér abrosz,

mint a Siralomház asztalán, mint az éjjeli csavargók kaján kofái előtt. Fehér fejkendő a szegény aszszonyon, fehér ingúja a kis inasnak, fehér kötés a legény sebesült kezére, fehér villanás az öreg dáma holmijába, ide is, oda is, hadd cikázzon, hadd táncoljon, mert olyan magyaros kiteremtettéző kedve van ennek a párisi Salonba elbitangolt, alföldi gyerekeknek, mint amilyen az oda-odacsípő, odarittyentő karikásostorban lakozik.

Hogy mi történt tehetségével azon a kuszált, két-ségbesett és azóta már érthetetlen nyári reggelen Colpachon, mikor meg akart halni, azt nem tudta megfejteni. De tudta, hogy teljes életére meg van mentve. S mintha önmagában való hite a külső világot is magával ragadta volna, mindenünnen csak hír, bók és elismerés sugárzott feléje. Egy napon Paál Laci lélekszakadva rohant hozzá:

— Az Isten szerelmére, rohanj az osztrák-magyar nagykövetségre. Nem tudják a címedet, kerülő úton hallottam, hogy keresnek, valami kitüntetést kaptál.

Miska csodálkozva sietett a nagykövetségre, ahol még sohasem volt. Mikor nagynehezen megtalálta az épületet, hosszú folyosók, előszobák és titkárok retortáin keresztül egy pazar várószobába jutott. Ott egy idős úr németül közölte vele, hogy a nagykövet önmagyméltósága személyesen fogja fogadni, de várnia kell. Onnan még beljebb kalauzolták. Egy roppant elegáns titkár jött ki s be. Várt jó háromnegyed óráig. Akkor bevezették magához Beust grófhoz, az osztrák-magyar monarchia párisi nagykövetéhez. Hajlott hátú agg embert talált Miska a pompás hivatali szobában. Szépen meghajtotta magát és bemutatkozott. A nagyúr kezét nyújtott neki és németül a következőket mondta:

— Örömmel értesítem önt, hogy ő császári és apostoli királyi felsége legfelsőbb elhatározásával kinevezte önt a Ferencz József-rend lovagjává, a művé-

szet terén elért kiváló érdemei miatt és engem bízott meg, hogy a legfelsőbb kitüntetés okmányát és jelvényét önnek átadjam.

Az íróasztaláról felvett egy hengeralakú tokot és egy kis dobozt. Azokat átadta, aztán kifejezéstartalattal arccal, egyhangúan folytatta:

— Örvendek, hogy első lehetek, aki az uralkodói kegy megnyilvánulásához először kíván önnek szerencsét.

Miska motyogott valamit hálás köszönetről, meg hogy igyekezni fog kiérdemelni s a többi. Beust gróf udvariasan várt egy kicsit, aztán beleszólt az akadozó mondat közepébe.

— Viszontlátásra.

Kezet nyujtott. Az ajtóban már jött a soron következő látogató, egy előkelő tartású öreg dáma. Miska kibotorkált a fényes épületből és már a bérkocsiban kibontotta a tokot is, a dobozt is. A tokban kalligrafikus okmány volt, úgy összegöngyölve, hogy alig lehetett kibontani, a kemény papiros mindjárt visszaugrott. Az alján ott volt Ferenc József sajátkezű aláírása. A dobozban pedig magát a kitüntetést találta. Nyolesarkú, kárminpiros zománcú kis kereszt volt ez, előlapján fehér pajzs, azon az F. J. betűk, hátsó lapján az 1849-es évszám. A kereszt karjai közt a kétfejű sas nézett kétfelé ikerfejével, csőrében aranyláncot tartott, annak aljába ezt vészték: „Viribus, unitis“. A kereszt felett ott pompázott az osztrák császári korona aranyból. Az egész tetszetős ékszer háromszögletűre hajtott vörös szalagon lógott, tű is volt rajta, hogy fel lehessen tűzni. Miska még ott a kocsiban fel is tűzte. S a kocsisnak kikopogtatott, mert megváltoztatta szándékát: műterme helyett, egyenesen Cécilehez hajtattott. Cécile úgy megörült a kitüntetésnek, hogy majdnem sírva fakadt. De pár perc múlva már összeszedte magát.

— Addig nem fogunk nyugodni, — mondotta, — míg nemességet nem kapsz.

— Minek az? — nevetett Miska.

— Minek az? — ismételte Cécile elhűlve, — hogy lehet ilyet mondani? Mert a karrierhez tartozik. Én azt akarom, hogy te légy az első festő az egész világon. És megmutatom, hogy leszel is!

Mikor Cécile asszonnyal beszélt, Miska fölényesen, könnyedén kezelte azt az örömet, hogy ordót kapott. De mikor magányosan elgondolkozott róla és tenyerén tartva nézegette a kis csecsebecsét, Ferenc József jutott eszébe, zsenge éveinek gyűlölt zsarnoka, aki most mint alkotmányos magyar király ugyanazt a koronát hordta, amely Szent István, Szent László, Nagy Lajos és Mátyás király fejét érintette. A koronás férfi, aki őt, az aradi asztaloslegényt lovaggá ütötte, ott ült Bécsben és kétségkívül foglalkozott az ő személyével, legalább addig a félperceig, míg a kitüntetést referálták neki. Nyilvánvaló, hogy honnan született az egész: a bécsi kiállítás résztvevőit kitüntették, a kiállítási bizottság felterjesztette a névsort, a király személye körüli miniszteriumban iktatták, kiadmányozták az aktát, a király pedig aláírta. Gépies dolog volt ez, minden emberi közösség nélkül. De mégis volt egy olyan pillanat, mikor a referens azt mondta, hogy „Munkácsy“ s a király bólintott, hogy rendben van, menjünk tovább. Ezért hálásnak kell lenni. Hogyan állunk tehát érzelmileg? Felbukkant előtte Kossuth Lajos arca, melyet képekről olyan jól ismert. Eszmélő kora óta ennek a névnek imádatára tanították. És ez a lelkesítő ideál számkivetetten bolyong külföldön, mialatt ő kitüntetést kap attól, aki a vértanúkat kivégeztette. Mit érezzen ilyenkor az ember? Ő politikával sohasem foglalkozott, a történelmet elég gyengén ismerte. De apja abba halt bele, hogy Ferenc József nevében börtönbe hurcolták. A kitüntetésért megbocsássa most ezt a

fiú? Allott a tükör előtt s úgy nézte magát, mellén a rendjellel. Nemcsak egyszer, több ízben is. Ha egyedül volt, nem kellett restellnie gyerekes örömét a piros-fehér ékszer felett. Paál Laci egyszer úgy nyitott rá, hogy ott találta a feltett ordóval.

— Mit csinálsz, te bolond? — kérdezte, a felnőttek jóindulatú, megbocsátó mosolyával.

Miska is elmosolyodott. De azért komolyan felelt a mosolyon keresztül is:

— Odahaza, pajtás, hatvanhétben csinálták meg a kiegyezést. Én magamban csak most csináltam meg.

Aztán képekről kezdtek beszélni. Miska érdeklődött, hogy mit csinál az „Eső után“. Mert Laci igen szerencsés témán dolgozott. Mikor Miska távozása után még ott maradt tavaly Barbizonban, egy őszi napon kiment az erdőre sétálni, közvetlenül eső után. Egyszer csak megállott, mint aki szellemmel találkozik. Egy erdőrészlet úgy megragadta, hogy izgalma az érverés ütemével lüktetett fel a torkáig. Olyan élmény volt ez, amilyen egy egész emberi élet alatt kevés jut a festőnek. Ősz óta aztán mindig ezzel a témával foglalkozott. Soká nem boldogult vele, mert emberi alak is kellett a kompozícióba és ez nem akart sikerülni. Folyton Miskát hívta a képhez konzultálni, akárcsak egy orvost. Végül is Miska nekiállt a Laci képének és belefestette a figurát saját maga. A vászon most már nagyszerűen alakult. Laci forrón remélte, hogy az idei Salonban ez a kép nem fog észrevétlenül elmúlni. Mint ahogy az éjjeli kóborlók bekísérését és a zálogházi képet is csak valami gonosz csoda üthette el a sikertől. S mind a ketten bizakodó, boldog leveleket írtak haza: Laci tekintetes Paál Bertha úrleánynak, Miska tekintetes Reök István úrnak.

Csak február közepe táján fogta el valami furesza szorongás Miskát. Jókedvű volt, de ideges volt. És nem akarta megvallani idegessége okát. Huszadikán

megülték harmincadik születése napját, csak hármashan: Miska, Cécile, Laci. És mikor az órán elmúlt éjfél, Miska nagyot nevetett.

— Nem haltam meg!

— Micsoda? — kérdezték azok elcsodálkozva.

— Bécsben egyszer egy jósnő azt jövendölte nekem, hogy nem élem meg a harmincadik évemet. Ez az utóbbi napokban, megmondom őszintén, zavart egy kicsit. De élek. És remekül érzem magam. És itt vannak a képeim. Igyunk a képeimre.

— Nagy gyerek vagy te, Miska, — mondta Laci kocintás közben.

Kora tavaszon Pista bácsi a saját szemével látta ezeket a képeket. Mert megtörtént az a nagy eset, hogy Pista bácsi és az Iván gyerek eljöttek Párisba Miskát meglátogatni. Iván letette az érettségit, nagy fiú volt már, mérnöknek adta az apja a zürichi egyetemre. Meg is látogatta a fiát Zürichben s ha már Svájcban volt, onnan már csak fele út Párisba jönni. Miska várta őket a vonatonál. Még alig hogy átestek a viszontlátás nagy ölelkezésén, Iván meg Miska még alig hogy megcsodálhatták egymás megemberesedését, Pista bácsi már a kocsiban rákezdte — nem a festészetet, dehogy is. Hanem, hogy hány hold az a colpachi birtok, vagy itteni nyelven, hány hektár. Mennyi abból a mezőgazdaság, a belsőség. Mi a fő termesztési cikk. Bérbe van-e adva, ki kezeli, hogy kezelik. Mennyi Luxemburgban az adó. Hány ló, hány tehén van abban a gazdaságban, hát juhok, sertések, ökrök vannak-e. És mennél tájékozatlanabb válaszokat adott Miska, annál komorabban csóválta a fejét Pista bácsi. A végén, mire a Rue Lisbonnehoz értek, valósággal elkeseredett. Hát komoly ember az ilyen, aki a legelemibb kérdéseket nem ismeri, mikor a menyasszonya vagyonáról van szó? Hogyan fog az ilyen ember a felesége vagyonáért felelni? Házasuló

embernek legelső kötelessége, tisztába jönni azzal, hogy mijők van, mijők lesz, hogyan élhetnek, mi lesz soruk a születendő gyerekeknek.

Pista bácsi csak a fejét ingatta, Miska csak mosolygott bele a szakállába. Folyton csak a régi mondatát várta, hogy nem lesz belőle ember soha. Az el is hangzott, de új formában.

— Nem lesz belőled komoly ember soha.

Mert az európai híré festőművésznek bajos lett volna megjövendőlni, hogy mindig senki marad. És ott voltak a műteremben a képek, amelyek előtt Iván ájtatos álmélkodással meresztette el a szemét. De Pista bácsi ott is vigyázott a gyepőlőszárra. Elismerően bólogatott, az áradozás nem az ő anyanyelve volt.

— Itt a csabai szűr, ni!

Az éjjeli csavargók középső alakján felfedezte azt a szűr, amelyet Miska távirati kérésére ő küldött Csabáról. Önérzetesen nézte a szűr, öccse művészi diadalában titkos melegséggel részesnek érezte magát. És hogy művészetről is szó legyen, mindjárt végigfaggatta a részleteket: mennyit adnak egy ilyen képért, hány ilyen lehet festeni egy esztendő alatt és mit kóstál a műterem évi bérlete. A nyalka, tejfelesszájú egyetemi hallgató, Miska rajongva szemlélődő unokaöccse egész más dolgokra figyelt. Odabökött a zálogház jobboldala felé.

— Ejnye, de csinos fruska. A modell is ilyen csinos?

— Ilyen, — nevetett Miska, — kávéházban találtam. Mikor festettem, Cécile titokban megborralválózta az inasomat, hogy különböző ürügyekkel ötpercenként jöjjön be.

— Ezek mind élő alakok után készültek?

— Mind. Másképpen nem tudok festeni.

— És hol veszed őket?

— Utcán, vendéglőben, Parc Monceauxban. Van-

nak hivatásos modellek is, de azokat nem szeretem. Inkább várok hetekig, míg ezer arc között megtalálom azt, amelyik nekem kell. Némelyik nem hajlandó jönni. Volt, aki azt hitte, hogy csúfot űzők belőle. Egy nevelőnő, akit odafestettem ni, a csavarók baloldalára, aszfaltbetyárnak nézett.

— Annál is bejött az inas? — kacsintott Iván.

— Kétpercenként, pajtás. Majd megtudod te is, mi az, elmátkásodni. A legérdekesebb modellem az a muzsikus ott a zálogházi képen. Nem muzsikus, hanem aféle kávéházi énekes. Nem tudtam vele betelni, lefestettem külön is. Magamnak azt magyaráztam, hogy vázlatnak festem, pedig külön kép volt az, igazi kép, egymaga jobb, mint az egész zálogház. Az a izé...

És hüvelykujjával beledöfögetett a levegőbe. Kente a levegőt, telecsapta képzelt színfoltokkal. Az „izé“ szó meg ezek a mozdulatok jelentették képzőművészeti szakelőadását. Különös nyelv volt ez, a kerek világon csak Paál Laci, értette meg egészen.

Mikor a hazai vendégek rendbeszedték magukat, jóllaktak és kicsit pihentek, akkor elmentek meglátogatni a leendő rokont. Cécile tüntető kedvességgel fogadta őket abban az ideiglenes kis lakásban, amelyet a költséges régi helyett menyasszonysága idejére bérelt. Az ismerkedés mindkét részről meglepetéssel járt. Pista bácsi légies, arisztokratikus jelenségnek képzelte az özvegy bárónét, ehelyett egy jól megtermett, kerekcsípőjű, őrmesterhangú csinos menyecskét talált. Viszont a Cécile arcán is látszott a csodálkozás, hogy Miskának a „pousta“ világából érkező nagybátyja jómegjelenésű európai úriember, aki folyékonyan társalog németül is, franciául is, fia nemkülönben.

Részt vett a megismerkedésben még egy leendő rokon, Miska leendő apósa. Karjával úgy ágált most is, mint egy luxemburgi szélmalom. Akármilyen

ről volt szó, ő azt izgalmasnak és szenzációsnek találta. Pista bácsit mindjárt kisajátította magának és elkezdte neki magyarázni a colpachi birtok tündérszági csodáit. Szemét az ég felé fordította és széttárt karokkal szavalta hol franciául, hol németül:

— Micsoda park, uram! Micsoda virágok! Micsoda fák!

És fejét ingatta hozzá, mint aki még most sem ocsudott fel leánya mesés lakóhelyének csodálatából. De Pista bácsiban emberére talált. Az éppen a birtokra volt kíváncsi. Papier bácsi tíz perc múlva már a kérdések valóságos viharában kapkodta a fejét. De azért rendületlenül rajongott tovább, minden kérdésre megtalálta a szót: hihetetlen nagy, bámulatosan szép, megdöbbenően termékeny. Egyéb-ként meg is invitálta Colpachra moszjő Reököt és fiát, azt a Colpachot érdemes megnézni, olyat egészen biztosan nem láttak még.

Még aznap este megismerkedtek Paál Lacival. Másnap valamennyien Gustave Dorénál ebédeltek. A majom úgy Pista bácsinak, mint Ivánnak egy-egy villámgyors pofont adott, aztán felszökött a milói Vénusz feje tetejére és hosszú ideig onnan nézte gyanakodva az idegeneket. Csodálkozott rajtuk. De nem csodálkozott jobban, mint Doré maga. Mert mikor beszélgetés közben egy nemrég megjelent cikkről tett említést és el akarta mondani, miről szólt, Reök István közbeszólt:

— Olvastam.

— Már akkor itt volt Párisban?

— Nem. Járatom a Revue des deux Mondesot. Ez a Miska fiú szokta elintézni az előfizetést, de rendszeren elhanyagolja.

Doré elcsodálkozott. Nyilván az járt az eszében, hogy furcsa szerzet ezek a magyarok ott valahol Ázsián innen. De nem tett megjegyzést, mert nem

akart udvariatlan lenni. Az ebéd kitűnő hangulatban folyt le. Miska egy-két mulatságos nyelvbottlást követett el a francia társalgásban, amin valamenynyien jóízűen nevettek. Erre magyarul szólt oda rokonainak vidáman, hogy mi van azon nevetni való.

Pár napot Párisban töltöttek a látogatók, aztán Pista bácsi hazautazóban csakugyan elment Colpachra. Miska nagyokat mulatva olvasta azt a levelet, amelyet onnan kapott. „Vacsora után Papier vezetett körül holdvilágnál, csaknem éjfélig áradozva dicséreteiben, hogy minő szép ez a Colpach, hogy ilyen nincs egész Luxemburg-országban. Én fájós lábakon, sántikálva baktattam a lelkes vezető után, adván hangokat, melyek különös vegyülékét képezhették az obligát visszhangnak és a sajnálkozásnak, hogy mit láthat az ember holdvilágnál? És testi szenvedésemben magamban azt fontolgatám, hogy ha én kegyetlen vezetőmet hirtelen elnyelhetném, milyen pompás volna utána rágyújtani és leheveredni. Másnap kevés kivétellel megint csak gyönyörködnöm kellett, csodálnom a külső utakat, a réteket, az építést, többször a kertet, annak minden pontját a köfejtőig, egyes fáit, az üvegházat, a spárgát, stb. Szóval mindent apróra meg kellett járnom és kísérnem a meglepetés felkiáltásaival a lelkesült ember interpellatióit, mint: ist das nicht schön? Ist jenes nicht grossartig? Magnifique? Colossal? A radnai meztelen térdeken csúszkáló hitbuzgók voltak eszemben fohászaikkal, melyeket a mennyei gyönyör és vérző térdek csaltak remegő ajkaikra. Szép Colpach, szép, de én káromkodtam magamban, szidtam bokrait ép úgy, amint a bokrot szidni szokták. Komolyan pedig annyit: kár, hogy az a hely, mely a leggyönyörűbb alkotásokra képes, szakszerű terv nélkül alakíttatott. Szerencse, hogy természeti szépségeit az összefüggés nélküli felforgatás végkép ki nem forgathatta. De ezt a bírálatot Ciliéknek ne

mondd, mert különben halál a fejedén. Saját gusz-tusodat se hagyd általa elrontatni, mert Colpach szép, nagyon szép, én csak azt mondom, hogy elragadóvá válhatott volna szakszerű kezekben.. Most engedd, hogy arról a tenger jóságról megemlékezem és annál levelem be is fejezhessen, mellyel el-árasztottatok, főképen Cili és te. Bizonyossá teszek, hogy nagy jóságtok kárba nem veszhet és szívetek melege keblemben a leggyengédebb húrokat meg-rezegtette. Habár ennek kifejezést nem adott is néma-sághoz szokott ajkam, kimondhatatlanul jól esett tapasztalnom, hogy csak köztetek és gyermekeim s testvéreim közt megoszlott legmelegebb szeretetemet te annyi és meleg bensőséggel viszonzod, hogy az a jó fiú maradtál s vagy most is, aki voltál mindig. Jól esik azon megnyugvással visszatérnem, hogy lel-kületed, Cilid jósága és hozzád való ragaszkodása, azon állás, melyet Isten különös kedvezéséből és erős akaratoddal kikívívtál, mindezek összevéve számodra kiválóan kedvező jövőt biztosítanak. Látod, mily bensőségre képes az ember, ha tyúkszeme nem kínozza. Maradj te is minden efélétől ment. Ezt kívánja mindnyájatokat üdvözlő, szerető bátyád.“

— Mi volt az, amin nevettél? — kérdezte Cécile.

— Azt írja Pista bácsi, hogy a papa nagyon megjárkáltatta Colpachon.

— Hát még mit nevettél?

— Hiszen mondom.

— De többször nevettél. Fordítsd le nekem a levelet szóról-szóra.

Miska vállat vont, elkezdte fordítani a levelet. Egy darabig elkínlódtott vele, aztán megúnta.

— Nézd, fiam, én ezt únom. Elmondtam a tartalmát, az elég.

— De nem elég. Én mindent akarok tudni. A nagybátyádnak meg neked nem lehet olyan közös

dolgokat, amit én nem tudhatok. Nem engedem, hogy a rokanaid közénk álljanak.

Miska meghökkenve nézett az asszonyra. Az haragos volt és szemében támadó elszántság fénylett.

— De Cécile, az Istenért, hogy mondatsz ilyet? Ezek a világ legjobb, legönzетlenebb emberei. Nem szép, ha így beszélsz róluk.

— Véded őket velem szemben? Melléjük állasz?

— Te Cécile, te bolond vagy, komolyan mondom. Hát háború van itt, hogy odaállhatok akár melléd, akár melléjük?

— Nem bánom. Nem bánom. Én ezeket a hosszú magyar leveleket nem szeretem, értetted?

Ezen összevesztek. Még aznap kibékültek ugyan, de a dolog egy kis tövist hagyott a Miska szívében. Nemsokára megint összepöröltek. Ezúttal már komolyabban. Az alkalmat erre Zichy Mihály szolgáltatta.

Zichy Mihály egy szép napon megjelent Párisban. Először csak ő maga jött, hogy lakást keressen. Miskát és Lacit első dolga volt felkeresni. Azok örövendetes csodálkozással fogadták. Elmondta nekik, hogy Pétervárott már nagyon terhére volt a függő állapot. Nem bírta tovább, hogy inkább udvari hivatalnok legyen, semmint művész. Rájött, hogy szabadság nélkül nem élhet. Ezért itt fog letelepedni Párisban.

A két magyar festő szívből örült a harmadiknak. A találkozás örömeire vacsorát rendeztek, Miska bemutatta Zichyt Cécilenek. Az este igen kellemesen telt el, a három magyar összetegeződött. Olyan közvetlen lett a hangulat, hogy minduntalan beletévedtek a magyar szóba. Hazamenet Cécile, mikor ketten maradtak, ingerülten kitört:

— Figyelmeztetlek, hogy az ilyen tempókat nem fogom tűrni. Olyan nyelven beszélni, amelyet valaki

nem ért a társaságban, igen nagy neveletlenség, ezt már megtanulhattad volna.

— Ugyan, angyalom, nem volt az olyan súlyos. Emelkedett volt a hangulat, az ember nem veszi észre magát. Nagyon jó kedvem volt, igazán nem olyan nagy bűn az.

— Neked jókedved volt, de nekem nem.

— Miért? — kérdezte Miska bámulva.

— Mert én ezt a ti barátotokat ki nem állhatom. Mit jön ez ide a nyakatokra?

— A nyakunkra? Párisnak két millió lakosa van. Még egy elfér közöttük.

— Úgy. Légy szíves, mondd meg nekem, hány híres magyar festő van Párisban?

— Egyelőre csak én. De rövidesen Laci is az lesz.

— Laci tájképfestő, az nem számít. Csak te. Most ide jön ez az ember, aki a cárral barátkozott, meg a walesi herceggel. Gondolod, hogy ez használ neked?

— Már engedj meg, neki ott van joga letelepedni, ahol akar! Én pedig örülök neki, mert...

— Mert számár vagy. Mert ki kellene téged tömetni. Ez a hogyhívják idejön, le fog lökni a polcra, elfoglalja a helyedet és majd mögötte fogsz kullogni. Hülye.

— Cécile! Ilyen hangon még nem beszéltél velem. Ezt kikérem magamnak!

Hangos lett ő is. Cécile még hangosabb lett. Végül úgy kiabáltak egyszerre a robogó kocsiban, mint a bolondok. Mikor Cécile lakása elé érkeztek és a kocsi megállott, még mindig tartott a veszekezés. Már nem Zichyről kiabáltak, hanem elvi kérdésekről. Miska azt kiabálta, hogy ő szabad ember és férfi, már elmúlt tíz éves, azzal barátkozik, akivel akar. Cécile viszont azt kiabálta, hogy kiabált. Nem érvelt, nem vitatkozott, csak erőszakoskodott.

Miska elhűlve látott felmeredni jövőjében egy félelmes erőt, amellyel számolnia kellett. Ennek az asszonynak erélye és akarata nem ismert határokat. Uralmi vágyának ellene kellett szegülni és megvívni a szabadságharcot, amíg nem késő.

— Nézd, — mondta csendesebben, de határozottan — nem veszekedhetünk itt egész éjjel, nekem holnap fel kell kelnem, mert új vázlaton dolgozom. Ha majd meggondoltad magad, akkor szólj. Ez így nem fog menni. Jó éjszakát.

Már oda is kiáltotta a kocsisnak a címet. A vőlegény elrobogott, a menyasszony ott maradt, éjszakának idején a kapu előtt egyedül. Miska makacsul elhatározta magát, hogy az első békülő lépést nem fogja megtenni, ha az egész világ összedől is. Keményen feltette magában, hogy akár egy hétig is kitartja. De erre nem lett szükség. Cécile másnap délből beállított a műterembe. Vidámnak és nyugodtnak látszott.

— Mennyi számárságot összebeszéltünk az éjszaka, — mondta könnyedén — hogy vagy, jól megy a munka? Ma modell nélkül festesz?

Nem is várt választ, elkezdett a műteremben tenni-venni, rakosgatni, Jeannel tárgyalni. Miska győztesnek tekintette magát és megnyugodott. De mikor az ebéd utáni feketénél ültek, betoppantak Zichy Mihály és Laci. És ekkor Miska az asszony szemében pillanat alatt elfutó vészes villanást vett észre. S ebből megérezte, hogy Cécile korántsem adta meg magát, csak haremodort változtatott. Homályos, felhőszerű fáradtság fogta el Miska lelkét, mintegy előre érzett fáradtsága annak a nagy küzdelemnek, amelyet ezzel az asszonnyal majd folyton vívnia kell.

— Hol voltatok? — kérdezte Zichyékét.

Azok egy igen furcsa tárlaton voltak. A Charivari című éleclap tette őket figyelmessé, abban egy

Louis Leroy nevű szerkesztő mulatságos, csúfondáros cikket írt arról az új festő-csoportról, amely teljesen érthetetlen képeiből Nadar fényképész üzletében rendezett kiállítást a Boulevard des Capucines harmincöt alatt. Az a bizonyos Manet is barátkozott velök, akit utóbbi időben sokat emlegettek, de úgy hírlett, hogy most összezördült barátaival. Leroy cikke ezt a címet viselte: „Exposition impressioniste“. Már ez a cím is nagyon jó tréfa volt, mert a bolondok tárlatán szerepelt valami Claude Monet nevű kótyagos embernek egy napfelkeltét ábrázoló képe, ilyen címmel: „Impression: soleil levant“, Napok óta sokat beszéltek piktori körökben erről a cikkről, mindenki jól mulatott rajta és a furcsa forradalmi társaságon máris rajta ragadt a gúny-név: az impresszionisták. Elég volt a szót magát kiejteni, már jóízű mosolyra húzódtak az arcok. Egyszóval Zichy és Paál kíváncsiságból elmentek megnézni ezt a kutyakomédiát.

— Beszéljeteek már, — kérdezte Miska, — miféle képek azok? Megnézzem őket?

— Vagy bolondok, vagy csirkefogók, — vélte Zichy, — sem rajzolni, sem festeni nem tudnak. Nem érdemes odamenni. Még csak nevetni sem lehet eléggé.

— Milyen az a napfelkelte?

Erre Paál Laci válaszolt.

— Semmi. Ködös fátyolt látsz és abba futólagosan hajószerű alakok vannak beleillesztve. Piros gliccerok a felkelő naptól. A kontúrok úsznak az atmoszférában. Olaj nélkül fest, szárazon veti oda, csak úgy félvállról. Nem is lehet ezt képnek nevezni, valami új nevet kellene kitalálni neki. A többi is ilyesmit fest. Kár értük. Van köztük, például valami Renoir, az tudna festeni.

— Egy Cézanne nevű is van, — mondta Zichy, — az tisztára elmebajos,

Cécile félbeszakította őket:

— Ugyan hagyják már a bolondokat. Ki beszél azokról? Majd a Salon, majd arról fognak beszélni. Okvetlen nézze majd meg, Zichy, a Miska képeit. Már ott vannak, most folyik az akasztás. Miska megint a legjobb lesz valamennyi között. Az ő elsőségét Párisban már nem lehet elvenni.

A megjegyzésnek volt egy alig észrevehető, éles kis mellézköngéje. De mindnyájan észrevették.

— Nem elsőségről van itt szó, báróné, — mondta finom mosollyal Zichy, — ez nem olyan, mint a lóverseny. Kiki végzi a maga dolgát és örül, ha sikere van magának is, másnak is.

Erre nem szólt senki semmit. Ellenséges fagy terjengett a levegőben. Még beszélgettek egy darabig, aztán a két látogató elment. Miska óvakodott hozzányúlni a kérdéshez. A dolog annyiban maradt, De ugyanígy folytatódott. Zichyvel minduntalan együtt voltak, Miska tüntetően kedves volt hozzá és minden alkalmat megragadott, hogy magasztalja. Cécile hidegen udvarias volt hozzá, de minden szava mögött élesre fent török meredtek Zichy felé.

Május elsején lefolyt az új Salon megnyitása. A katalógusban ott szerepelt a két kép az 1374. és 1375. számok alatt. Egyiknek „Le Mont de Piété” volt a címe, a másiké „des Rôdeurs de nuit”. Mind a kettőt nagyszerűen akasztották. Annál inkább le volt sujtva Laci. Az ő képe is ott volt a katalógusban: „Après la pluie, — effet d’automne.” Festette Ladislas de Paál. De a gyönyörű képet rossz helyre akasztották, olyan magasra került, hogy csak az vette észre, akit külön figyelmeztettek rá. Leverten álldogált remekműve mellett, mialatt Fourton, a kultuszminiszter, megjegyzés nélkül vonult tovább, maga után húzva Chennevières márkít, meg a szép-művészetek más hivatalos előkelőségeinek egész

uszályát. Bezzeg Miska képeinél hosszasan megállottak, kezét szorongatták, gratuláltak. Biztos volt, hogy megint érmet kap. Úszott a dicsőségben. Mikor végigsétált később a tárlaton, hogy a mások képeit is megnézzé, rámutatott Matejko nagy történeti vásznára, amely Báthori István lengyel királyt ábrázolta.

— Látod, Cécile, még ez a lengyel király is magyar volt. Aki tud valamit, az mind magyar.

— Például Zichy, — felelt gyorsan és fulánkosan az asszony.

— Nézd, ne szurkálj engem folytonosan, miért rontod el ezt a szép napomat azzal, hogy megint összeveszünk?

Nem veszekedhettek, mert Liebermann lépett hozzájuk. Neki is volt egy képe a tárlaton, libamellesztő asszonyokat ábrázolt, annyira a Miska modorában, hogy bárki gyenge Munkácsy-képnek tarthatta volna, pedig mesterének Verlat belga festőt iratta be a katalógusba. Találkoztak Doréval is, aki a keresztény vértanúk nagy vásznán kívül még két tájképét is kiállította. Meissonier is elment mellettök, fagyosan elfordultak egymástól. Nevezetességek jöttek-mentek, hullámozott a nép és Cécile szorosan odaállott híres vőlegénye mellé, Liebermann szintén. Miska rájuk pillantott és elmosolyodott magában. Menyasszony és tanítvány igyekeznek egy kis fényt kapni az ő dicsőségéből. Csak kapjanak. Kapjon mindenki. Egyáltalában kapjon mindenki mindent, csak öröm legyen a világon, dolgozzunk, éljünk jól és ne bántsuk egymást.

A Salon csakugyan érmet hozott neki. Második érmet kapott. Lacit azonban nem vették észre. Keserűen ment vissza Barbizonba, miután Miskára bízta, hogy adja el az Első utánt az ő nevében, ha tudja. Miska el is adta tisztességes áron egy Bern-

heim nevű embernek, aki hajlandó volt komoly pénzt adni a képért, ha Miska írásbeli bizonyítványt ad arról, hogy az a festő-pletyka, mely szerint a Paál-kép figurális alakját ő festette, megfelel a valóságnak. Miska megírta a bizonyítványt, átvette a pénzt és rögtön eljuttatta barátjához. Buzdító, meleg, szeretetteljes levelet írt hozzá. Hogy a képet csak az ő figurája miatt vették meg, azt bölcsen eltitkolta.

Nagyon sok dolga volt mostanság, mert sok idejét elvette a lakáskeresés. Cécile is, ő is sokat törték a fejüket, hogyan oldják meg a lakáskérdést. A rue lisbonnei lakás két szobája tágas volt és szép, de szerettek volna nagyobb, mutatósabbat, ahol vacsorákat lehet rendezni, előkelő vendégeket kellő ranggal fogadni. A kedélyes baráti vacsorák Miskát érdekelték, az előkelő fogadások Cécilet. Rengeteget ültek omnibuszon, rengeteg lépcsőt jártak reggeltől-estig, míg az alkalmasnak tetsző lakásokat végignézték. Egyik sem tetszett. Végül az a gondolatuk támadt, hogy mi lenne, ha házat építenének magoknak, saját tervök szerint. Abban eltöltenék az év déli felét, a másikat pedig Colpachon. Addig meghúzódának a rue lisbonnei két szobában, esetleg még kapnának is hozzá egy harmadikat a háziúrtól.

— Ezt még nézzük meg, — mondta Cécile egy csinos, elegáns bérház előtt, — itt műtermes lakást hirdetnek.

Felmentek. Meglepetve látták, hogy a híres portretista Chaplin lakása kiadó. Ez a Chaplin angol apától és francia anyától származott, most már telivér párisi lett, édeskés, finom modorban festett női arcásai igen kapósak voltak. Párisban ő számított a női szépség arcképfestőjének, annak idején az a Théophile Gautier, aki Zichy Mihály

európai hírét megalapította, Chaplint elnevezte a grácia Courbetjának.

Becsengettek. A szobalány bejelentette őket a ház urának. Chaplin nem dolgozott éppen, ujságot olvasott a műtermében. Igen magas, ösztövé, vékonyderekű férfi volt, jó ötvenes. Olyan oldalszakállat hordott, mint Haynau, inkább diplomatának látszott, mint festőnek. Tartózkodó, kifogástalan modorán és mozdulatain meglátszott az angol származás. Miska bemutatkozott és várta neve hatását. De Chaplin arcán látszott, hogy ez a név neki nem mond semmit. Cécile azonnal közbeszólt és magyarázatképpen megemlítette a Siralomházat. Erre Chaplin arca azonnal megelevenedett.

— Ah, ön a „dernier jour?“ Ez kitűnő, igazán örülök az ismeretségnek. Foglaljanak helyet. Azonnal bekérem a feleségemet, ő is nagyon fog örülni. Annakidején velem együtt bámulta elragadtatva azt a nagyszerű képet.

— Mint ahogy mi bámultuk most elragadtatva az ön képét, — bókkolt Cécile.

Chaplin szerénykedett, örvendett. Kisvártatva jött a felesége. Magas, junói termetű asszony volt, gesztenyebarna haja dús kontyban ülte meg a fejét, arcáról nyugalom és jószág sugárzott, de olyan jószág, amelynek ellenállhatatlan melege azonnal magába ölelte az egész társaságot. A lakás kérdésével hamar tisztába jöttek: a lakás már ki van adva, a cédula tévedésből maradt kint a kapun. De annyira érdekelték egymást mindnyájan, hogy a beszélgetés élénken megindult festészetről, párisi életről, közös ismerősökről. Miskáék két ízben is felvetették az indulás gondolatát, de a háziak látható őszinteséggel marasztalták őket. Az öt percnyi lakásnézésből másfél óra lett. Ez alatt a másfél óra alatt Miska egyre bensőbb rokonszenvet érzett Chaplinné iránt. Első kellemes benyomása folyton

erősödött. Valami anyai módon megnyugtató és simogató volt a Chaplinné hangjában, s ha a tudománynak vannak bölcsői, ő a szeretet bölcsének látszott. Miska már az első pillanatban érezte, hogy ennek az asszonynak hanghordozása emlékezteti valakire. De sehogysem tudott rájönni, hogy kire. S egyszer hirtelen, már a látogatás vége felé, bevilámlott tudatába a felfedezés: anyjára emlékezteti. Vagy nem is anyjára, hanem arra az inkább képzeletbeli alakra, akit vagy teljesen elmosódó, vagy teljesen hiányzó emlékeinek helyébe álmodott magának, mikor néha rég elhalt anyjáról gondolkozott.

Mikor végül csakugyan elbúcsúztak, Cécile áradó nyájassággal indítványozta a házaspárnak, hogy legközelebb vacsorázzanak együtt, ha kedvük van kimenni valami café-concertbe, vagy más szórakozóhelyre. Gyors szemmozdulattal Miskát is fel szólította, hogy legyen szíves és kedves. Ez Miskának nem is esett nehezére. A száraz és szótalan férfi nem nagyon érdekelte, de az asszony iránt máris olyan meleg és őszinte pajtáságot érzett, mintha gyerekkora óta ismerte volna.

Ahogy becsukódott mögöttük az ajtó, Cécile azonnal Miskához fordult:

— Ezeket igen melegen kell tartani. Fontos emberek. Chaplinnak döntő szava van a Salonban, az asszonyt pedig mindenki nagyon szereti, sokat használhat. Előkelő ismeretségeik vannak, férfiportrékat szerezhetnek neked a leggazdagabb körökből, mert az ember csak női portrékat fest. Légy hozzájuk nagyon kedves. És mennél hamarabb velük kell vacsorázni.

— Nagyon szívesen. Nekem is tetszenek.

— De nehogy aztán a te Zichyd miatt el legyünk foglalva, mikor ezekkel kell lennünk.

Miska nem válaszolt. Az ilyen megjegyzések mélyen elkedvetlenítették. És nem is egy okból. Elő-

ször is szerette Zichy Mihályt, bár már nem annyira, mint eleinte, mert az asszony állandó éles hidegsége folytán Zichy természetes önvédelemből egy-egy megjegyzésével alig észrevehetően felhívta a figyelmet arra, hogy jóval idősebb, mint Miska, hogy Európára szóló hírneve nem tegnapról származik és hogy ő tulajdonképpen úri passzióból él tehetségének, mert éppen úgy otthon élhetne ősei birtokán és tarthatná a rokonságot családjá grófi ágával. Ezek a megjegyzések diplomatikus finomsággal odavetett mellékmondatokban hangzottak el és akkor is az asszony címére szóltak, nem a Miskára. De Miskát is érték. Mindazonáltal még mindig szerette a kellemes, síma, kitűnő, érdekes embert és rosszul esett neki, hogy Cécile ezt a rokonszenvet piszkálja. A másik ok az volt, hogy az asszony konok szívósságában, amely rendületlenül, a követ kivájó esőcsepp egyhangúságával mindig visszatért a témára, ebből a szorgos csökönységéből megfélemlítve érezte ki a Cécile ijesztő erejét és akaratát, amellyel egy életen át kell majd küzdenie. És legmélyebb oka az volt kedvetlenségének, hogy minden ilyen megjegyzés kiábrándította Céciléből egy szemernyit. Igazságtalannak találta, gyűlölködőnek, törtetőnek, nem kedve szerint valónak. Ha ki tudta volna tární Cécile előtt a lelkét, ezt mondta volna neki: „Nézd, ne rontsd irántad való szerelmemet, én becsületesen és rendesen akarlak téged szeretni, ne dolgozzál tenmagad az érzéseim ellen, hagyd meg illuzióimat és csináld úgy, hogy szívemből szerethesselek.“ De ehhez hiányzott a bátorsága, és hiányzott németül is, franciául is nyelvi készsége, hogy kifejezhesse az árnyalatokat. Mihelyt valami nagyon bensőt, valami finoman és különösen érzettet akart elmondani kedvesének, abbahagyta anélkül, hogy belekezdett volna.

Zichy különben megtalálta a magának és gyer-

mekeinek alkalmas lakást a Boulevard Haussmann egyik házában, közel a Place St. Augustinhez. Már megjöttek gyerekei is, három lánya és egy fia. Sőt ezekkel megjött egy különös lény, akit legidősebb leányának lehetett volna gondolni, de először kitűnt róla, hogy nem gyermeke, hanem tanítványa. Tizenhét éves volt mindössze a szép Mary, a cár udvari orvosának, Etlingernek, leánya. Sudár termete, acélkék szemének szenvedélyes tekintete, kurtára nyírott, vállig érő haja olyan benyomást tett, mint amilyennek rémregények nyomán a nihilista lányokat képzelte az ember. És csakhamar az is kitűnt, hogy ez a feltűnően érdekes gyermekleány még tanítványa-nál is több az ötvenedik évhez közeledő Zichy számára. Miska meglátogatta az újonnan berendezett műtermet. Cécile nélkül, aki nem akart eljönni. Nem a festőállvány, vagy rajztábla előtt találta hírneves kartársát. Hanem üvegfedelű dobozok előtt. A dobozokban gombostűre szúrt pompás pillangók voltak láthatók, ezeket rakosgatta a szép Mary segítségével. Zichy Mihály szenvedélyesen gyűjtötte a lepkét. Hosszasan magyarázta Miskának gyűjteménye szépségeit, az egyes lepkéket tudományos nevükön nevezte és elmondta különös szokásaikat, jellemöket, életmódjukat. És mikor a lepkegyűjtemény végére ért, elővett egy jókora albumot, azt kezdte mutogatni. Mert a bélyeget is gyűjtötte.

— Meg is kérlek, druzsám, hogyha valahol heverő bélyeget látsz, rakd zsebre, s ha találkozunk, add ide.

— Szívesen. Lesz rá módom a nászúton elég.

— Mikor esküszöl?

— A jövő héten megyek ki Colpachra. Ott felkészülünk az útra, augusztus hetedikén esküszünk, aztán elutazunk. Két hónap múlva jövünk vissza, aztán kezdődik a munka. Remélem, a télen gyakran leszünk együtt.

— Rajtam nem múlik.

Az esküvőt csakugyan megtartották augusztus ötödikén. Heők Iván eljött Zürichből tanunak. Özvegy De Marches bárónéból Madame Munkácsy lett. A lehető legegyszerűbben esküdtek. Utána azonnal elutaztak. Már Párisban alaposan összevesztek, mert Miska, akinek eredendő hibája volt a szórakozottság, az összes bőröndök összefűzött kulcsait úgy letette valahová, hogy soha többé nem kerültek elő.

Párisból elutaztak Svájcba. Ott néhány napra megálltak a Rigi tövében. Aztán kocsit béreltek és a Simplon-szoroson át lementek az olasz tavakhoz. A Lago Maggiore mellett megint megpihentek kis időre. Onnan elmentek Milánóba. Miska megnézte a dómot, azt mondta rá, hogy szép, aztán belemerült Jókai új regényének, az Aranyembernek, olvasásába, amelyet Ivántól kapott. Cécile türelmetlenül nézte az olvasó férjét.

— Nem akarsz olasz mestereket nézni? Azt mondják, hogy itt Milánóban híres régi képek vannak.

— Most nincs kedvem. Ez a regény nagyon érdekes.

Cécile nem szólt semmit, de féltékeny gyűlölettel nézett a könyvre. Ha Miska valami magyar szöveget olvasott, akár levelet, akár újságot, akár könyvet, mindig ott volt arcán az ideges félelem, hogy férje kis időre kisiklik keze közül.

Milánóból elutaztak Velencébe. Etették a Márkus-téren a galambokat, gondoláztak, kis osztériában olasz ételeket ettek. Aztán mikor már éjfélre járt az idő, Cécile szedelődzködött.

— Menjünk már aludni, holnap nagyon sok a néznivaló.

Gondolán mentek haza, a csillogó pontokkal megrakott kék éjszaka hangulata, a tengervíz esobo-

gasa, a lampionokkal kivilágított nagy gondoláról zengő édes olasz dal megolvasztotta szívöket. Úgy fogták egymás kezét, mint a legközelebbi nászutasok a legközelebbi gondolában. Őszintén szerették egymást. De másnap reggel megint csúnyán összevesztek. Miska felségesen érezte magát az ágyban és nem akaródzott neki felkelni. Cécile minden percben rászólt, mialatt maga serényen öltözködött, hogy keljen fel már. Ő azt felelte, hogy mindjárt. Az aszszony egyre türelmetlenebbül szólt rá, ő egyre idegesebben válaszolt. Cecile már készen volt tetőtől talpig, ott állt az ágy előtt feszesen befűzött halcsontos derékkal; világos kelméből való nyári ruhájának tornyozott, ötrétű turnürje valami pompás, nagy potrohú hernyóhoz tette volna hasonlónvá, ha nem lett volna olyan csinos feje. És fejebúbján kibékítő, festői kacérsággal ült az egészen hátrarakott csipkedíszes új kalap. De a csinos arc eltorzult a haragtól. És a szép ajkak közül ijesztő, ingerült rekedtséggel tört elő a szidalom.

— Ez már igazán disznóság. Fetrengsz itt, mint egy lajhár, helyett, hogy végeznéd a kötelelességedet.

Miska kócosan felült az ágyban.

— Mi a kötelelességem?

— Hogy nézz és láss. Egyszer jutsz el életedben Velencébe, ahol tanulhatnál a klasszikus remekművek között. Te mered magad művésznek nevezni? Itt vagy a doge-palota, meg a templomok, meg a múzeumok tövében és az ágyban heversz.

— Most már nem is kelek fel, ha így rámkiabálsz. Én most nászúton vagyok, nem tanulmányúton. A régi mesterek csinálták a maguk dolgát, én majd csinálom a magamét. A festésbe ne szólj bele, ezt már megmondtam, törödj a magad dolgával. Neked is van kötelelességed, de én nem szólok bele.

Azzal a fal felé fordult. Cécile várt egy darabig, aztán kiment egyedül. Úgy becsapta az ajtót, hogy csak úgy durrant. Miska ott maradt az ágyban. Kaján örömmel, csak azért is. De a veszekedés elvette örömét. Nemsokára felkelt. Nem ment sehová, kiült a szálló tengerparti piciny terraszára és nézte a gondolákat. Élvezte a semmitevést. Cécile délben hazaérkezett és Miska üdvözlését nem vette tudomásul. Úgy ebédeltek, hogy nem beszéltek egymáshoz egy szót sem. Délután sem békültek ki. Csak az elkerülhetetlen mondatokat váltották. Kimentek Muránóba, megnézni az üvegfüjást. Este sem beszéltek egymással, némán feküdtek le és kibékületlenül aludtak el. Másnap Miska rászánta magát, hogy elmenjen a doge-palotába. Csetlett-botlott egyik teremből a másikba, olykor eszébe jutottak Szamossy oktatásának régi emlékei, Tintorettóról és Veroneséről, és más körülmények közt szívesen elnézegetett volna, de most a képek és mesterek ellen lázította az a gondolat, hogy neki most muszáj tanulni. Cécile ezalatt vásárolt. Mikor ebédnél találkoztak, Miska annak a gyerekek a hangján, aki végre lenyelte a csukamájolajat, odavetette:

— Egész délelőtt képeket néztem, most már hagyjál békén és ne bántsuk egymást.

— Én nem bántalak. Én csak bámulok, hogy egy festőt a klasszikus képek ne érdekeljék. Hát nincs a régi lángelmék között, aki téged izgat? Lehet az, hogy egy tehetséges író ne érdekeljen Molière?

— Nekem megvan az én Molièrem, Rembrandt. Minden képét kívülről tudom. És Frans Hals. Meg tudom neked mondani mindenik ujjáról, hogyan tartotta, mikor festett. Le tudom neked rajzolni, hogy milyen volt az ecsetje.

— És ezzel vége? Többet nem kell tanulnod?

— Dehogynem. Örökké. Innen.

És körülmutatott a zsúfolt étteremben, ahol emberek ültek, jöttek-mentek, beszélgettek, hadonásztak, ettek. Cécile csak vállat vont megadóan, de arc kifejezése mutatta, hogy ezt nem érti egészen.

Velencéből elutaztak Triesztbe. Hajókirándulást tettek egy San Nicolo nevű tengerparti falucskába és ott ebédeltek. Egy szerelmes pár ült a szomszéd asztalnál, ugyanolyan kirándulók, mint ők. A nőnek szép kék szeme volt és lehelletszerűen áttetsző arc-bőre, a férfinak dús, hosszú haja. Szerelmesen néztek egymást, a világ megszűnt körülöttük. Öröm volt nézni örömuiket. Miska figyelte őket és egyszerre, minden ok nélkül Chaplinné jutott eszébe. Rögtön mélyen elpirult és elcsodálkozott azon, hogy elpirult. Élénk izgalommal pillantott önmagába; az volt az érzése, hogy olyan titkok élnek benne, amelyeket önmaga sem ismer.

— Mire gondolsz? — szólt rá Cécile.

— Semmire. Néztem ezeket, milyen kedvesek.

S valami menekvő érzéssel megfogta Cécile kezét, mintha segítséget keresne. Cécile hálásan pillantott rá a gyöngédségért. Ebben a pillanatban nagyon szerették egymást. Miska szeme nedves lett.

— Drágám, légy jó hozzám. Én nagyon szeretlek téged és szeretném, ha ez mindig így is maradna. Ne veszekedj velem, ne légy erőszakos, ne akard, hogy folyton neked legyen igazad...

Cécile hirtelen haraggal ellökte férje kezét.

— Eredj, haragszom rád. Egy ilyen pillanatot elrontani...

Bosszankodva elfordult. Miska megütődve ránézett. Aztán sóhajtott egyet és kipillantott a vakítóan hunyorgó nyári tengerre.

Aztán Pesten keresztül, megállás nélkül leutaztak Békésbe, a Kereki-tanyára. A család ujjongó

szeretettel fogadta őket. Pista bácsi keményen tartotta magát, de Mari néni bizony sírt. Iván mint régi ismerős csókolt kezét Cécilenek, aztán jöttek sorban a gyerekek. Ilka már tizenhárom éves kislány volt és büszkén parádézott nyári ruhájában, amely nyilván erre az ünnepélyes alkalomra készült. A hétesztendős Erzsike iskolás voltának fontosságával érdeklődött Miskánál, hogy megkapta-e Párisban a levelet, mert az volt a második, amelyet életében írt. És negyedik gyereknek ott totyogott a kis Aba, apja szemefénye, folytonos dicsekvése. Miska nem tudta, merre forduljon, kit öleljen, kinek örüljön jobban.

Pista bácsi külön épületet emelt a vendégeknek a belsőség területén. Csinos kis építmény volt ez, kétszobás házikó, az egyikben kényelmesen ellakhattak a fiatal házaspárok, a másikat hatalmas ablaka tökéletes műteremmé tette. Pista bácsi rejtegetett izgalommal nézte a hatást: mennyire lesz elragadtatva Miska. El is volt ragadtatva, de hálátlanul sokkal jobban örült az egész tanyának. Istálló, gereblye, kazal, pulikutya, petrencerúd, gémeskút, parasztgyerekek, akácfa... Szeretett volna leborulni az ős talajra, hogy egyetlen öleléssel magához szorítsa az egész Alföldet.

— Bolond ez a Miska — mondta Pista bácsi Cécilenek.

— Kicsit túlozza — jegyezte meg rá Cécile, tekintetében ideges féltékenységgel.

A festéshez való holmit már első nap kicsomagolta Miska. De mivel első étkezéskor kedvenc étele, a túrós csusza, került eléje, abból olyan ijesztő mennyiséget evett, hogy csak ült és feküdt boldogan egész nap, mint a jóllakott óriáskígyó. Nézett ki a vadonatúj műterem ablakán, ott jártak el azok a gazdasági cselédek, akikkel valaha együtt volt gye-

rek Gerendáson. Schneller Jóskát rögtön megismerte, hasonlóképen Bánfit is, akiből az öreg Bánfi lett közben. Ezeket nem győzte magyarázni Cécilenek. Száz meg száz epizód jutott eszébe. Mikor megszalajtott a bika. Mikor csendőrök jöttek a tanyára rablót keresni. Mikor Ivánnal madárfészket szedtek. Mikor váltóláza volt. Ezek az emlékek mind Gerendásra vonatkoztak, de a család, a cselédség, a falusi élet, az Alföld közössége itt Kerekiben költötte fel őket. Ahova pillantott, ott azonnal érdekeset és megkapót látott. Színmagyar volt a levegő, a fa, a béres, a széna, az asztal, minden, ez neki annyit jelentett, mintha minden színmagyar lett volna.

Első éjjel, az út fáradalmai ellenére sem aludt semmit. A Kereki tanya magyarsága olyan meghökcentő erővel hatott rá, hogy bár előre örült a hazajövetelnek, ilyen viharos benyomásra mégsem volt felkészülve. Azonnal lehámlott róla minden, ami idegenség rakodott lelkére a hosszú külső évek alatt. Elemi módon buggyant fel benne az öreg Harsányival folytatott beszélgetéseinek emléke. Emlékezett arra a révült ihletre, amelynek gyönyörű mámorában a Siralomházat festette. S aztán nyomon követte küzködését: ahogy ebből a magyarságból lassacskán le-leadogatott egy darabkát. A háborús idők vásznán még magyar tárgyat ábrázoltak a tépéscesináló asszonyok. De a köpülő asszony akár német is lehetne. Az éjjeli csavargók közt már csak a középső szűrös alak a magyar. A zálogház alakjai francia modellek után festett sült németek. De elég volt most egyet lélegzenie az alföldi levegőből, máris ráébredt lelke igazi matériájára. Hiába, nem lehet festeni, csak ezt, ami a lélek ősi legmélyéről kívánczik elé. Ha majd visszatér Párisba, csak ezt fogja festeni megint. S lelkes tűnődései közben átgondolt a szomszéd ágyra, amelyben egészséges, mély lélegzetvétellel aludt Cécile. Milyen különös: a gerendási pusztáról elin-

dult egy magyar asztaloslegény, a luxemburgi adószedő házából elindult egy énekelni vágyó süldőlány, hosszú évek multán karácsony napján találkoztak egy düsseldorfi vendéglőben és most össze vannak kötve egy életre. Sok baj van ezzel a házsártos, erőszakos asszonnyal, de jó lélek és őt igazán szereti. Majd szépen leszokik rossz tempóiról idők folytával. Rendes, nyugodalmas lesz az élet és festeni lehet, festeni, festeni!

Boldog derűvel aludt el, ugyanúgy ébredt. Még fel sem öltözött egészen, ingujjban állt az ablaknál, mikor arra haladt el Schneller Jóska.

— Hé, Jóska, gyere csak be, le foglak festeni.

Schneller Jóska becsodálkozott az ablakon.

— Lefest, igazán?

— Le, le, csak gyere be szaporán.

— Csak azt engedje meg mán fiatal úr, hogy tiszta ruhát vehessek.

— Szó sincs róla, éppen, hogy úgy akarlak lefesteni.

Már dolgozott. És egész októbert végigdolgozta a kis tanyai műteremben. Eleinte boldog aranynapok voltak a munka napjai, de aztán két dolog nagyon zavarta. Az egyik Cécile gyakori veszekedése volt. A család előtt türtőztette magát, de mikor vacsora után a kis műterem-épületbe tértek, rákezdte aznapi kifogásait. Ő nagy béketűrőssel hallgatta, de néha elvesztette a türelmét és ilyenkor heves szóváltásra került a sor.

A másik baj még nagyobb baj volt. Pista bácsi igen aggasztóan viselkedett. Már első nap látszott, hogy szerfelett ideges, de még erőt tudott magán venni. De csakhamar meg kellett látni, hogy az idegei betegek. Elméje ugyanolyan éles logikával dolgozott, mint azelőtt, de kedélye teljesen megváltozott. Valaha szigorú zsörtölődés mögé rejtette belső

melegségét, most nem zsörtölődött, hanem idegeskedett, és nem melegség volt mögötte, hanem ingerlékeny fájdalom. Csak akkor nyugodott meg, ha a kis Abával foglalkozhatott. Miska félrevonta Mari nénit és óvatosan tapogatódzott, hogy mi van Pista bácsival. A nagynéni arca elborult.

— Eszrevetted? Nem tudom, mi baja lehet, de valami súlyos dolog történik a lelkeben. És nem tudom elképzelni, mi az. Jobb házasság nem lehet, mint a mienk, soha egy hangos szó nem esik közöttünk. A gyerekek jól vannak, kedvesek, okosak. Azokban csak öröme telhetik. Anyagi gondjai nem nyomasztók, mert hiszen gond mindig akad a mai világban, de jó módu emberek vagyunk. És ő mégis gyötri, emésztí magát, nem tudja megmondani, mi baja, csak kínlódik. Néha úgy rájön, hogy sírva fakad. Elbújik és sokáig keservesen sír. A doktor azt mondja, hogy nincs semmi baja. Mit tehetek? Mindennap imádkozom érte tehetetlenségemben.

A gyönyörű kezdettel indult kerekü vakációra ráfeküdt a balsejtelem és kedvetlenség. Mikor aztán november elején utazniok kellett Pestre, ahol bankett és mindenféle fogadtatás várta őket. hiába volt tele a Miska podgyásza is, szíve is az alföldi élet nagyszerűen megújódott emlékeivel, szorongva és gondterhelten búcsúzott a családtól.

— Vízontlátásra, — mondta Pista bácsinak, mialatt gyengéden megölelte.

Pista bácsi ránézett és legyintett. Ijesztő és fájdalmas lemondás volt ebben a legyintésben. A kocsí robogott a távozókkal a csabai állomás felé. Cécile megszólalt:

— Mondtam neked, hogy a nagy bőröndöt ide be kellett volna venni, onnan leesik. De te mindig...

Miska idegesen remegő, könnyörgő hangon szólt közbe.

— Nagyon kérlek, most ne bánts.

— Kérlek, — mondta Cécile sértődötten és meglepetten.

Kellemetlen nedves hideg dideregtette a novemberi tájat, a kocsi nyikorogva kínlódott a feneketlen sárban. A fiatal házaspár némán és rosszkedvűen ültek egymás mellett.

IV.

— Tessék. Megmondtam. De te mindig okosabb akarsz lenni. Megmondtam, hogy egész Párisban csak ez neked az igazi ellenséged.

— Ugyan ne okoskodjál. Mi van ebben ellenséges? Egy Paczka Ferenc nevű magyar fiatalember eljön Párisba, az én tanítványom akar lenni, de a lakásomon azt a választ kapja, hogy hosszabb időre elutaztam. Semmisem természetesebb, mint hogy elment a másik mesterhez.

— És Cziki vállalta.

— Először is már százszor mondtam, hogy nem Cziki, hanem Zicsi. Másodszor miért ne vállalta volna?

— Mert hozzád jött, nem őhozzá.

— Csakhogy azt ez a Paczka aligha mondta meg Zichynek.

— Ja, ha te én ellenem a Cziki pártjára állsz, akkor én veled nem tudok vitatkozni. Most, ha ez a Paczka viszi valamire, az a Cziki dicsősége lesz és neki csinál reklámot.

— Csináljon. Nálam azóta jelentkezett ez a Bruck Lajos, ez majd az én dicsőségem lesz. Kvittek vagyunk.

— De mindakettő a te tanítványod lehetne.

— Édes fiam, hagyj engem. Azt hiszed, megőrülök a tanítványokért? Ha jön hozzám egy ilyen

fiatalember, örömmel segíték neki és ellátom jó tanácsal, mert az kötelesség. De van nekem egyéb dolgom is. Ébner nem keresett?

— Kicsoda?

— Ébner Lajos, az a szőke magyar fiatalember, aki a minap itt volt.

— Most nem keresett.

— Jó. Hát akkor hagyjál dolgozni. Mi van a terveikkel?

— Ebéd után feketére jön az építész. A telek árát ma átutaltattam a bankból, az is rendben van. Hát csak dolgozz. Dolgozz, amíg ez a Cziki mindenholnan ki nem túrt.

Miska szeretett volna valamit válaszolni, de Cécile már kiment. Rendesen így csinálta: az ajtóból még visszatromfolt, aztán eltűnt, hogy övé maradjon az utolsó szó. Jobb is volt így, mert Miska nem tudott volna őszintén vitázni. Hogy ez a fiatal Paczka Zichyhez került, csakugyan nem jól esett neki. Nem féltékenységből, hanem, mert természetében volt, hogy segítsen, akinek lehet; mások gyámolítása, útbaigazítása, biztatása neki nagyobb örömet okozott, mint azoknak, s ha egy ilyen öröm alkalmát elvették tőle, az lehangolta. Ezzel a Paczkával szeretett volna foglalkozni. Nagyon biztató tehetségnek látszott. A monori körorvos fia volt, megjárta már Münchent, de nem volt anyagi tehetsége, hogy folytassa tanulmányait, ennél fogva hazament Pestre és támogató után nézett. Kinézte magának a főpapok közül Simor Jánost, elutazott hozzá Esztergomba és munkát kért. Simor éppen nagymisére készült, teljes ornátusban fogadta a fiatal embert, és azt válaszolta neki, hogy ő ülni nem ér rá, de most nézze meg jól, aztán emlékezetből fesse le. Paczka megfestette a képet, Simor János meg volt elégedve, hónapokig ott tartotta Esztergomban

és mindenfélét dolgoztatott vele. Mikor már elegendő pénzecskét félre rakott a fiatal festő, kijött Párisba, mert mindenáron a híres Munkácsy keze alá akart kerülni. De nem találta. Elment Zichyhez, aki azonnal felkínálta neki, hogy dolgozzék nála. Most már javában ott dolgozott Paczka. Zichy rendkívül szigorúan fogta, keményen dolgoztatta, szabad időt alig hagyott neki.

Igaz, hogy ezzel szemben hozzákerült Bruck Lajos, aki már nem volt gyerekember, a harminctól nem sok választotta el. Megjárta Bécsét, aztán három esztendeig Olaszországban tanult, ahol összeharátkozott Favreттóval. Onnan küldött két képet a müncheni kiállításra, mind a kettővel díjat nyert. Mikor eljött Párisba, veleszületett félénksége folytán nem mert Miskánál jelentkezni. Senkinél sem jelentkezett. Kezdett festegetni. Egy szép napon arra a gondolatra jött, hogy lefesti a Place de l'Opéra előtt az utcai forgalmat. Megjelent az utcán állvánnyal, vászonnal, palettával, felállította holmiját a gyalogjáró peremén és elkezdett dolgozni. Percek alatt akkora tömeg vette körül, hogy a boulevardon megállt a forgalom. A festőt a rendőr igazoltatta és elkergette. A botrány a lapokba került. Pár nap múlva Miskának a Magyar Egyletben mutattak egy szerény, húzódozó embert, hogy ez az a festő, aki az utcán akart festeni. Miska megszólította, barátságába fogadta, s azóta Bruck eljárogatott hozzá, a Rue de Lisbonneba, vázlatot mutogatni, tanácsot kérni.

Mert volt egy Magyar Egylet Párisban. Sőt kettő is. Az egyik nem egészen magyar volt, hanem osztrák-magyar. Hivatalos támogatással szervezték meg, Beust gróf nagykövetsége állott a háta mögött. Jártak ide a monarchia mindenféle alattvalói: osztrákok, horvátok, csehek, lengyelek, románok, szászok, svábok, galíciai zsidók, fiumei ola-

szok, vendek, rutének, csak éppen magyarok alig. Mert ezek külön kis egyletet csináltak magoknak. S most, hogy Zichy Mihály letelepedett Párisban, természetes volt, hogy ő meg az egylet egy-...ásra talál. Zichynek erős érzéke volt az egyletesdi iránt, szenvedélyesen szeretett szervezkedni, mozgalmakat vezetni, bizottságokat alakítani. Azonkívül Oroszországból, ahol nem lehetett pontosan tudni, mi történt vele, hozott magával egy kis lázongást a hatalom ellen, egy kis érdeklődést az alsó rétegek iránt. A párisi Magyar Egylet szurtos kis helyiségébe kezdettől mindennap elment és ott tüntetően barátkozott a munkásokkal. Ezek pedig a zömét alkották az egyletnek, kaputos magyar édeskevés éldegélt a francia fővárosban, egy-két emigráns, egy-két hírre kapott és nagyon keresett magyar-zsidó orvos. Ezek nem igen törődtek az egylettel. De Zichy törődött. És egy szép napon az elragadtatott munkások megválasztották elnöknek. Ő ezt az elnökséget igen komolyan vette, azonnal tízféle jóléti mozgalmat is megindított, betegsegítő alapot létesített és megindította a gyűjtést egy majdan megépítendő párisi magyar menház alapjára. Az egylet elkezdett nyüzsgögni. A Zichy kedvéért egyik-másik szerepet játszó magyar is ellátogatott oda. Ha Pestről nevezetes utas jött, akit meg lehetett csípni, azt Zichy rögtön elvitte az egyletbe, minduntalan bizottságok alakultak, nyakra-főre választmányi üléseket tartottak, s ha egy szegény magyar munkás meghalt, Zichy mint elnök kiment a temetésre és beszédet tartott. Népszerűsége rövid idő alatt példátlan hőfokot kapott az egyszerű emberek között, ha belépett, megéljenezték, ha kiment az ajtón, megéljenezték. Az egyletben az ő skóciai vadászképei lógtak a falakon.

Ami ott történt az egyletben, arról Cécile nem igen tudott. És jó, hogy nem tudott, mert akkor még

hevesebben izgatta volna Miskát Zichy ellen. Így is szívósan és következetesen dolgozott rajta, hogy férjét Zichy ellen hangolja. Paál Lacinál is mindent elkövetett ugyanebben az irányban, bár erre kevés alkalma akadt, mert Laci minden lehető idejét Barbizonban töltötte s csak olykor jött be Párisba. De mindeddig semmi sikere nem volt Cécile hadjáratának. Sőt, úgy látszott, hogy éppen ellenkező hatást ér el. Miska csak azért is ragaszkodott Zichy barátságához. Sőt tüntetett vele, mert Cécile ellenszenve nem maradt véka alatt, hamar akadtak, akik figyelmeztették, hogy Munkácsyné dolgozik ellene, ahol lehet. Ebből aztán az következett, hogy Zichy minden módon igyekezett kimutatni, mennyire nem azonosítja Miskát, akiben bízott, az asszonnyal, viszont Miska is sietett kimutatni, hogy tőle minden intrika teljesen távol áll. Így aztán valahányszor találkoztak, a legmelegebb és legbizalmasabb barátoknak tűntek fel. Ez leginkább Dorénál történt. Zichynek a franciák közt Doré lett a legjobb barátja, a többi francia művész vagy közömbösen, vagy ellenségesen fogadta a Párisba telepedett, veszedelmes rajztudású magyart.

A rue de lisbonnei lakást csakugyan sikerült kibővíteni. A berendezés egészen megváltozott, a Miska bohémes aggregényholmijának helyére a régi De Marches-háztartás elegáns darabjai kerültek. A rendetlen, kezdetleges műteremből előkelő tanya lett, Miskáék kényelmesen láthattak vendéget benne. Cécile szabadon ereszhette társadalmi képességeit, amelyeket első férje idején el kellett nyomnia, mert a báró nagyon szerette ugyan a kedélyes jó kompániát, de a zajos társadalmi szereplést, az ide-oda járkálást és zsúfolt programmot nem szenvedhette és hajlamait érvényesíteni is tudta házaseletében. Miska lusta volt ahhoz, hogy felülbírálja, vagy ellenőrizze Cécile meghívásait, ezeket

a dolgokat teljesen feleségére bízta, aki ennél fogva napi életöknek korlátlan rendezője lett.

Lassanként kezdett kialakulni az ismerős kör. Cécile a franciák társaságát kereste, Miska a magyarokét. S egyelőre az utóbbiak voltak túlsúlyban, mert ezekkel nem kellett az összeköttetés útját egyengetni, a Párisban élő nevezetesebb magyarok örömmel keresték óriás sikerű honfitársok társaságát.

Az első nevezetes magyar, akivel összebarátkoztak, Türr tábornok volt. Miskát valóságos lámpaláz fogta el, mikor első ízben találkozott vele. A Magyar Egyletben akadtak össze, ahova mindaketten Zichy unszólo kérésére jöttek el, valami ünnepélyes ülés alkalmából. Daliás, magas ember volt a kalandos életű tábornok, ez az eleven Jókai-regényhős, akit Miska gyerekkorában a tiltott hazafias nóták emlegettek. „Majd hoz Kossuth tisztát, Türr Pista megpuskát, éljen Garibaldi!” Az egész Bach-korszakbeli ország a legenda rangjára emelte annak a romantikus hősnak a nevét, akit az osztrák fogságból maga Viktória angol királynő szabadított ki, aki elment a cserkeszek közé, az oroszok ellen harcolni, aki egyike volt a marsalai ezernek, akit Garibaldi nevezett ki altábornaggyá és Nápoly kormányzójává, aki oroszán gyanánt harcolt a messinai csatában, s mikor megtért a harcmezőről, mesebeli királyfi gyanánt nyerte el egy Bonaparte-hercegnő szép kezét. S mint Jókai hőseiről, róla is kitűnt, hogy mindenben zseniális: kifundálta a Ferenc-csatorna új vonalát, mikor a kiegyezés után már hazamehetett, megszervezte a csatornaépítő társaságot és a messinai hős kardforgató keze, Bezdántól Bácsföldvárig vonalat húzott a szikkadt alföld térképén keresztül. Amellett szép férfi volt, szélesvállú atléta, dús olaszos szakálla és valószínűtlen, két araszos bajsza valami vonzó színpadiasságot, va-

lami irreális regényességet adtak külsejének. Miska úgy bámulta, mintha magával Toldi Miklóssal, vagy Kinizsi Pállal ismerkedett volna meg. Alig tudott egy-két szót kinyögni elfogultságában. De az elfogultság nem soká tartott. Türr Pista dáridózó hajlandósága, csárdásra álló jókedve, huszártisztes udvarló és barátkozó készsége nem tűrte a feszességet. Hamarosan puszipajtások lettek. Türr eljött a Rue Lisbonneba, pompásan érezte magát, eljött még egyszer, aztán megcsillantotta Cécile előtt a lehetőséget, hogy egyszer elhozza a feleségét. Cécile odalett az izgalomtól. A gondolat, hogy a világverő Nagy Napoleon testvéröccsének édes unokája jön el az általa lakott falak közé, valósággal elvette az álmát. S a szép pillanat el is következett. Türr tábornok elfogadott egy meghívást a maga és felesége nevében vacsorára. Csak úgy bohémesen, „sans façon“, mint előre megbeszélték.

És egy kellemes téli estén, mikor a kályhátlan lakás kandallójában hatalmas ropogással égett a tűz, Jean inas a konyhán már a harmadik tányért törte el buzgóságában, Cécile pedig már tizedszer igazította meg bonyolult hajdíszét a tükör előtt, betop-pantak Türrék. Napoleon öccsének vérszerinti unokája és a magyar legendák hőse. Mint a mesében. A tábornokné kedves volt, közvetlen és kevés beszédű. Csak akkor elevenült meg, mikor a feketénél III. Napoleon udvaráról kezdtek beszélni. A second empire csodálatos udvari báljainak emlékein szívesen elmerengett és mosolyogva kérdezte férjétől:

— Emlékszel, mikor a jelmezbálon leláncolt Hungáriának öltöztem?

— Hogyne emlékezném, — bólintott a tábornok.

— Mi volt az, hogy volt az? — kíváncsiskodott Miska.

— Az úgy volt, — mesélte Adelina hercegnő, —

hogy hatvannégyben egyszer udvari bál volt a nagybátyámnál...

— A nagybátyjánál?

— Igen, III. Napoleonnál. Az uram akkor még nyakig benne volt az emigráns politikában, Kossuth Lajossal és Cavourral levelezett és tárgyalt folyton. Sokáig tanakodtunk, emlékszem, hogy milyen jelmezt vegyek a bálra. Eugénia nagynénémet is kérdeztem, de neki már nem volt ötlete. Akkor az uram azt eszelte ki, hogy öltözzem leláncolt Magyarországnak. Pruszklikos díszmagyart vettem és ehhez bilincseket varrattam bársonyból, a csuklómról le a szoknyámra és fel a vállamra. Meg voltam láncolva. A kezemben díszes botot tartottam, annak a tetején ki volt faragva a magyar címerből való kettős kereszt. A legtöbben nem értették, hogy az egész mit jelent. Külön-külön megmagyaráztam mindenkinek, hogy ez propaganda. Csak Metternich hercegnek nem kellett megmagyarázni, az osztrák diplomatának. Az értette. Képzeltetitek, mennyire örült.

Miska csillogó szemmel hallgatta. El volt ragadtatva. Türr tábornok nevetett.

— De a felesége rámkacsintott, hogy jól van.

— Metternichné? — csodálkozott Miska.

— Persze. Magyar asszony az. Gróf Sándor Móricnak, annak a nagyszerű lovasnak a leánya. Magyarul ugyan nem tud a jó Paulina, de a humor iránt annál nagyobb az érzéke. Eugénia nénénk igen szerette.

— Ó, igen, — tette hozzá férje szavaihoz a tábornokné, — a toalettjeit mindig Metternich Paulinával beszélte meg. Még most is emlékszem, milyen szenzáció volt az udvarnál, mikor ketten eldöntöttek, hogy a krinolint el fogják törölni a föld színéről. Nehéz harc volt, de a császárné végigharcolta. Hosszú levelet írt Viktória angol királynőnek és Erzsébet osztrák császárnénak...

Itt elmosolyodott a nagy Napoleon kései unoka-húga és a két férfi felé fordulva, félbeszakította önmagát:

— ... mert akkor még nem volt magyar királyné, ne javítsanak ki az urak, egyszóval írt nekik, hogy csatlakozzanak az ő álláspontjához. Ebből nagy levelezés keletkezett, a három, trónon ülő asszony között és végül meg is egyeztek, hogy a krinolint meg kell buktatni.

— Ez történelmi tény? — kérdezte Cécile, elbűvölt érdeklődéssel.

— Hogyne, az udvarnál ez köztudomású volt. Három császárné izent hadat a krinolinnak. De a krinolin makacsul tartotta magát. Maga, kedves madame Münkakszi, jóval fiatalabb, mint én, nem emlékezhettek olyan jól a divat akkori változásaira. Ez jóval a háború előtt volt még. De én emlékszem. Évről-évre egy centiméterrel lehetett összébbnyomni a krinolint. Három császárnő alig birt vele. Illetőleg Metternich Paulina, aki a háttérből az egészet mozgatta. Akkor szövetséges után nézett. És talált egy angol származású, igen tehetséges női szabót, azt elkezdte a császárnéval együtt divatba hozni. Ez volt a mi mostani zsarnokunk, Worth. És szintén történelmi tény, hogy Worthot Párisban Paulina csinálta meg.

— Ugy-e, — szólt Miska, — mit tud egy magyar asszony.

— Ami azt illeti, — szólt a daliás tábornok, szivarra gyújtva, — mi magyar férfiak sem panaszkodhatunk, igaz? Mi szép készül a tárlatra, nem lehetne megnézni?

Átmentek a kis ebédlőből a műterembe. Cécile már előre gondoskodott róla, hogy a munkában álló vázlat le legyen takarva. Mert kiszámította, hogy úgy hatásosabb lesz. A vendégek megálltak a le-

takart kép előtt, Cécile várakoztató szünetet tartott, aztán egyetlen mozdulattal kitakarta a nagy vásznat. Félig kész színvázlat volt rajta.

— Mi lesz ez? — kérdezte Türr.

Miska szólni akart, de Cécile gyorsan és erélyesen elébe vágott.

— „A falu hőse.“ Jön egy kis magyar faluba az erőművész és a kocsmában mutogatja magát. Nagy pénzt ígér annak, aki őt le fogja győzni. És a falu legerősebb embere már kezdi felgyűrni az ingujját, hogy öltre menjen vele. Köröskörül a falusiak várják, hogy mi lesz. Ez a legszélső alak itt balról a zsidó kocsmáros lesz. Legérdekesebb itt jobbról az ülő alak, ezzel azt akarja kifejezni Miska, hogy ez is nagyon erős, de mikor kikezdett azzal a legerősebbel, csúnyán kikapott. Még most is haragszik, mikor erre gondol, és előre dühöng, hogy a gyűlölt vetélytársnak megint mekkora sikere lesz. Nézzék ott a háttérben egész fent a hordót. Azon egy kisgyerek fog lovagolni. Lent a kép közepén is lesz egy édes kisgyerek, aki lehajlik az erőművész vasgolyóihoz, mert játszani szeretne velök. Miska nagyon szereti ezt a figurát, babonából minden képére ráfesti. És nézzék az egész kompozíciót, ezt a harmóniát, ahogy fel van építve, ahogy az alakok csoportba vannak osztva, micsoda egyensúly, kolosszális, hát még ha részletesen kidolgozza, gyönyörű, óriási.

Miska állt a hátuk mögött és bámulta a feleségét. Cécile nem nagyon értett pikturához, de igen eszes asszony volt és roppant gyorsan tanult. A festészet szakkifejezéseit, amelyeket Miskával való szerelme óta hallogatott, avatott könnyedséggel tudta már alkalmazni. És olyan lelkes lendülettel beszélt, hogy nem egy házaspárt, hanem akár egy népgyűlést levett volna a lábáról. S míg Türrék a magával ragadó szónoklat hatása alatt csakugyan gyönyör-

ködve nézték a még nem érthető vázlatot, Miska elismerően állapította meg magában, hogy ez a Cécile feleség a talpán. Lehet apró hibákkal vádolni, hiszen mindenkit lehet, de amire szolidaritásban, férje érvényesítésének ügyes fogásaiban, a hírnév ápolásának fáradhatatlan munkájában képes, azt egyetlen ismerős asszony sem tudja utána csinálni. Nagyszerű esze és nagyszerű érzéke van. Tudja Isten, talán ebben a Zichy-dologban is lehet valami, De nem, nem, ebben az egyben nincs igaza, ebben az egyben Cécile túllő a célon.

Türrék jó későn távoztak és látszott rajtok, hogy az ismeretséget melegen ápolni szándékoznak. Mikor Miskáék egyedül maradtak, és Cécile serényen nyitogatta az ablakokat, hogy kimenjen a szivarfüst, Miska odalépett hozzá, szó nélkül karjába fogta és megcsókolta.

— Remekeltél, Cécile. Tökéletes háziasszony vagy és tökéletes festő-feleség.

— Ez még semmi, — felelt boldogan viszonzva az ölelést az asszony — majd ha készen lesz a ház. Bízd csak rám. Ezt a Párist úgy meg fogjuk hódítani ketten, hogy olyan még nem volt. Te csak fessél szépeket, a többi az én dolgom.

Miska azzal a gondolattal tért nyugovóra, hogy erre az asszonyra csakugyan érdemes rábízni magát.

A másik nevezetes magyar, akivel összebarátkoztak, Nemeskéri Kiss Miklós ezredes volt. Ennek barátságához már Türr révén jutottak. Nem volt kevésbé regényes ő sem. Az alakja köré szövődő romantika már ott kezdődött, hogy nagybátyja, Nemeskéri Kiss Pál fiumei kormányzó, a maga idejében feltűnően elegáns gavallér, Zsófia főherceg-asszonynak, Ferenc József édesanyjának, legbizalmasabb hívei közé tartozott. A kormányzó, mint dúsgazdag agglegény, éppen örökbe akarta fogadni

unokaöccsét, akinek túlgavalléros atyja alól elszaladt a föld, mikor kitörtek a negyvennyolcas idők. Kiss Miklós akkor már ifjú diplomata volt és a helytartótanácsnál szolgált. A márciusi napok után a magyar oldalra állott, erre a Zsófiához hű nagybácsi kitagadta. A szabadságharc alatt ezredes lett, Világos után külföldre menekült és egyik fontos szeme lett annak a láncolatnak, amelyet Kossuth Európa fővárosain keresztül ügyes emigránsokból kovácsolt össze. Érdekes kalandok után belépett a francia hadseregbe, még a metzi vezérkari iskolát is elvégezte. A kiegyezéskor már a dúsgazdag és szép Roys grófnő férje volt, felváltva éldegélt a Saint-Ange nevű birtok pazar kastélyában és párisi palotájában, amely a mágnásnegyed egyik legelegánsabb háza volt, de birtokot vett Magyarországon is és minden esztendőben Véglesen nyaralt családotúl, az ódon Esterházy-kastélyban, amely most már az övé lett. Párisban mindenki ismerte bizalmas barátságát Napoleon herceggel, az elűzött császár unokaöccsével. Mikor Türr elhozta Miskáékhoz a Rue Lisbonneba, Cécile szeme vészesen ragyogott. Vakmerő társadalmi álmait rohamosan látta teljesezésbe menni.

Kiss ezredes is olyan valószínűtlen ember volt, mint egy megelevenedett Kárpáthy Zoltán. A Türr daliás férfiaságával szemben ő finom és ábrándos arslán-benyomást tett. Őt európai nyelvet beszélt tökéletesen, kitűnő muzsikus volt, elsőrangú matematikus, pompás lovas, amellett olyan szépen énekelt, hogy Liszt Ferenc komolyan ajánlotta neki az operai pályát. A tábornok dörgő hangú, marcona kedélyessége mellett ő elbűvölően kedves, mindenkire nyájas modorral szedte le lábokról az embereket. Cécile odavolt tőle. De még boldogabb lett volna, ha ez a csodaember a feleségét is elhozta volna. De az asszony helyett csak annak igen udva-

rias bocsánatkérését hozta el: végtelen sajnálatára nem tudott eljönni, mert meghült.

Ezen a vacsorán a Doré-házaspár is megjelent a helyes kis Madelonnal együtt, Gustave Doré, a Türr-házaspár és Paál Laci, aki éppen bejött Barbizonból Párisba. A vacsora után élénk és vidám társalgás során Cécile elmesélte, hogyan ismerkedett meg Miskával. S mialatt a többiek érdeklődve hallgatták a történetet, Miska az asszony egy új tehetségét tanulta meg értékelni. Cécile kitünően tudott történetet elmondani. Csúnya, rekedt hangja különös hajlékonyságot kapott ilyenkor, előadásában elevenesség volt, érdekesség és kifogyhatatlan humor. Az egész társaság feszülten és élvezettel hallgatta. Elbeszélésében egyenesen művészi volt, ahogy kigúnyolta Miskát, mégis rokonszenvessé és tiszteletre méltóvá tette. S mikor a történet sikerét learatta, azonnal a tábornokhoz fordult:

— És magok hogyan ismerkedtek meg?

Türr tábornok megpödrötte hatalmas bajszát, mint a sikerült csinyjét elmondó huszár.

— A mi történetünk nagyon egyszerű. Tizenégy esztendővel ezelőtt a Lago Maggiore partján lovagoltam. Utólért egy hirtelen zápor. Úgy esett, mintha dézsából öntötték volna. Kénytelen voltam fedél után nézni. Pallanzán lovagoltam éppen keresztül és befordultam úgy taláломra a legközelebbi villa parkjába, mert ott sűrű lombot látam. Gondoltam: beállok a fák alá. Velem volt az adjutánsom is. Csakugyan ott álldogálunk a fák alatt, egyszer csak berobog a kavicsos úton egy hintó. Két hölgy ült benne, sikoltozva kacagtak, hogy megáznak. A fiatalabbik egy pillanatig rámnézett. Én is rá. Erre azt mondom az adjutánsomnak: „Látta ezt a fiatal hölgyet? Ezt én el fogom venni feleségül.” Az adjutánsom nevetett. De én mondtam neki, hogy ne nevéssen, mert ezt egész komolyan mondtam. Gye-

rünk csak be a villába, menedéket kérni, mindjárt megtapasztaljuk, hogy leendő feleségem tulajdonképpen kicsoda. Odalovagoltunk, leszálltunk, bementünk. Olyan vizesen, mint az ürgék. Kérdem az inast, hogy ki lakik itt. Azt mondja, hogy Sir Thomas Wyse és felesége őfensége. Kérdem, hogy a lady miért „őfensége”? Azt mondja, azért, mert a lady nem más, mint Bonaparte Laetitia hercegnő. Van leánya? — kérdem. Azt mondja: van, éppen most jött haza. Odaadtam a névjegyemet, fogadtak. Bemutatkoztam. Elvettem feleségül.

— Ohó, — szólt az asszony, — nem ment az olyan símán.

— Nem hát, mert az emigráció megijedt, hogy ha megházasodom, otthagynom az ügyet. Tizen is rámjöttek lebeszélni. Még gróf Teleki Lászlót is megkörnyékezték szegényt, hogy beszéljen velem. De ő nem beszélt velem. Tudta, hogy úgyis hiába. Szegény Laci...

Miskát meghökkentette egy emlék. Váltóláza volt akkor Pista bácsiéknál, mikor az egész Gyulát felverte a riasztó öngyilkosság és hetekig suttogták a politizáló magyarok, hogy Teleki Lászlót a Kamarilla ölette meg. Akkor otthon volt és olyan hallatlan távolinak érezte a szereplőket. Most milyen messze van hazulról és milyen közvetlen közel hozza az egészet ez a két szó: szegény Laci. De ez csak pillanatnyi érzés gyanánt suhant át a fején. Figyelt a társalgásra.

— Bizony borzasztóan halt meg szegény Laci, — szólt Nemeskéri Kiss Miklós, — sokat gondolkod rá vissza...

— Nem, nem, — vágott közbe élénken Cécile, — ne térjünk el a tárgytól, most magán van a sor. Hogyan ismerkedett meg a feleségével.

— Elmondhatom. Mister Morton álnéven utaztam, mert valami titkos diplomáciai megbízatást

közvetítettem. Marseilleben vártam valakit, aki iratokat hozott nekem. Egy este kimentem vacsorázni a Pradóba. Vacsora után a terraszon feketéztem és rágyújtottam egy szivarra. A szomszéd asztalnál elegáns társaság ült, köztük egy fiatal hölgy, akinél kedvesebbet, finomabbat sohasem láttam. A szivarom füstje éppen odaszállt az orrocskája alá. Elkezdett erősen köhögni. Erre szó nélkül eldobtam az újonnan meggyújtott szivart. A társaságból felkelt egy úr, odalépett hozzám, bemutatkozott Barbentane márkinak és megköszönte gesztusomat. Én is bemutatkoztam Mister Mortonnak. Elkezdtünk beszélgetni, aztán átvitt az asztalhoz és bemutatott. Kitünt, hogy az illető fiatal hölgy Le Charron márki özvegye, született Roys grónő. Azonnal tudtam mindent. Már ismertem Párist és tudtam egyetmást a francia arisztokráciáról. A gróf Roys-család egyike a legjobb francia főúri családoknak.

— Azt elhiszem, — szólt közbe Cécile, nem tudván magát türtőztetni, — rokonságban vannak a Duc de Crillon, a Duc de Brissac-családokkal.

Miska elámult. Honnan tudja ezeket Cécile, mint a vízfolyás? De Marches báró az ilyen dolgokra nem adott semmit. De Kiss ezredes folytatta a történetet.

— Azt is tudtam ezek után, hogy a fiatal hölgy nagyon gazdag. Nekem meg nem volt semmim. Tehát megparancsoltam magamnak, hogy nekem ebbe a bűbájos hölgybe nem szabad beleszeretnem. De ezt hiába parancsoltam, másnap már fülig szerelmes voltam bele. Akkor megparancsoltam magamnak, hogy nem szabad szólnom neki. Nem is szóltam. Csakhogy ő is belémszeretett. És egy szép nap félrehúzott engem a nagybácsi, Barbentane márki, hogy mit akarok én ettől az asszonytól, hiszen napról-napra fogy és titokban sír. Igazi kilétemet már tudták. Erre megmondtam, hogy szegény ember vagyok

és nem tartathatom el magam a feleségemmel. Erre a márkí azt mondta, hogy ez legyen a legnagyobb gondom. Azonnal írt Párisba. Megjött a válasz: máris állásom volt, tisztességes fizetéssel. Eddig van. Csak kár, hogy mindennek huszonkét esztendeje. Jó volna még egyszer elülről kezdeni.

Az előadást megtapsolták, mintha egy bonvivánt tapsoltak volna meg. És mint nagy sikerekhez szokott bonviván, úgy hajtotta meg magát ültő helyében mosolyogva Nemeskéri Kiss Miklós.

— Várjál csak, Miklós, — szólott Türr, mondd el Munkácsynak, kik laktak nálad falun. Ez őt érdekelni fogja.

Kiss Miklós felé fordult.

— A feleségemnek van egy kis kastélya Seine-et-Marne-megyében, Saint-Ange faluban. Az lett a menedékhelye a magyar emigránsok javának. Teleki Laci, Kmetthy Pista, Gorove, Klapka, Guyon sokat voltak ott, Kossuth maga is szép napokat töltött nálunk. Kikre is emlékszem még? Gróf Bethlen Gábor, Schmidegg Kálmán ott is haltak meg, ott fekszenek a villecerfi templom temetőjében, amelynek kegyura vagyok. De nemcsak emigránsok jártak hozzánk. Birtokos szomszédunk Thouvenel volt, a későbbi külügyminiszter. Az mutatott be a császárnak és Eugénienek. Napoleon herceget akkor már ismertem.

— Magok sokat járnak a hercegékhez, ugye?

— A magam részéről elég gyakran megfordulok nála, de a feleségemmel egy kis baj van. Ő származásánál fogva ortodox királypárti és nem igen jön össze bonapartistákkal. Köztársaságiakkal meg éppen nem.

Cécile esze villámgyorsan váltott:

— Sajnálom, hogy a grófnő meghült.

De Nemeskéri Kiss Miklós is gyakorlott társa-

dalmi ember volt. Azonnal válaszolt, nyájasan, kedvesen:

— Reméljük, hogy hamarosan elmúlik a meghűlése.

Miska ebből a kis párbeszédből nem értett semmit. Igen csodálkozott, mikor aludni menőben Cécile megmagyarázta a válasz és viszonzválasz finomságait. Cécile kövérkés fehér kezével rácsapott az ágy szélére.

— Az az asszony el fog jönni hozzám, megmutatom! Hiszen csak legyen meg egyszer a ház . . .

Gruby doktor is az érdekes magyar vonatkozású vendégek közé tartozott. Régóta francia állampolgár volt, magyarul már nem tudott semmit. De ő maga mesélte, hogy Kisbéren született, a Bácskában, szülei szegény zsidók voltak s ő csak nagy ügyel-bajjal tudta elvégezni a bécsi egyetemet. Apja, az öreg Gruby Menáhem Mendel, egy ötven krajcáros kis bankóval eresztette útnak a szülői háztól, ráhagyván, hogy ezzel a kis tőkével boldoguljon, ahogy tud. Ő boldogult is: egyik legérdekesebb orvosa lett Párisnak. Orvosi működésében az volt a furcsa, hogy míg némely orvost a közönség szokott nagy tudósnak tartani s a tudományos világ kuruzslónak, őt a hivatalos világ becsülte meg néhány jelentős orvostudományi értekezéseért és a nagyközönség tartotta aféle csodaorvosnak. Mert rendeléseiben volt valami sarlatánszerű. Széltében mesélték, hogy Dumas filsnek a következő orvosságot írta elő: vásároljon minden délelőtt egy zsemlyét és menjen vele a Rue de Rivoli árkádjai alá, ott egészen kicsiny morzsánként, járkálva egye meg a zsemlyét, de úgy, hogy minden második árkádra jusson egy morzsa. Dumas fiú gyomorbaja, amelyen senki más nem tudott segíteni, meggyógyult. Egy fiatalember szintén gyomorbajjal ment hozzá, ennek frissen sült

ibiszhúst rendelt, de megjegyezte, hogy az ibiszhús csak akkor használ, ha egészen friss. A madár halála után pár perccel muszáj megenni. Egy úrnak tériszonya volt, annak mogyorót rendelt; a mogyorót a beteg, az orvoshoz jövet volt köteles elfogyasztani, még pedig százat, még pedig gyalog. Egy előkelő nagyvilági hölgy gyomorrák miatt hívatta. Gruby elment hozzá, megvizsgálta, körülnézett a fekvőbeteg hálószobájában, aztán megmagyarázta neki, hogy betegsége a kék tapétától ered, abból áradnak a bacillusok, sürgősen más tapétát kell választania. Ezek a betegek mind meggyógyultak. Cécile meg is kérdezte tőle, a maga rajtaütő módorában, hogy mi igaz ezekből a kuruzslási híresztelésekből.

— Szóról-szóra igaz — felelte az öreg Gruby.

— És ezeket a gyógymódokat maga komolyaknak tartja?

— Feltétlenül. Nézze, asszonyom: Dumas fiának nem volt rendben a gyomra, mert ülő foglalkozása van és nem mozgott semmit. Sétálni hiába küldtem volna, mert nem szeret sétálni, és a betegek általában nem hisznek az egészen egyszerű orvosságokban. De a zsemlyéje miatt kénytelen volt legalább egy órát levegőn lenni és járkálni. Ez meg is gyógyította. Az illető fiatalembernek levegőváltás kellett, egyiptomi klíma és testedzés. A rendelősemnek csak úgy tudott eleget tenni, hogy elment ibiszmadarat vadászni Egyiptomba. A tériszonyos ember hozzászokott az utcán való járkáláshoz, mert mikor hozzám jött, nem a térre figyelt, hanem gondosan számlálta a száz mogyorót. Az a hölgy pedig teljesen egészséges volt, csak elkényeztetett és gazdag, unalmában jött rá a hipochondria. Mikor elkezdte az új tapétákat válogatni, érdekes foglalkozást talált és meggyógyult. Nincsen ebben semmi

boszorkányság. Az én tudományom egyszerű és emberi, mint én magam.

Ezt a megállapítását már nem lehetett helyeselni, mert minden volt, csak egyszerű ember nem. Már a kocsija is, amellyel Rue Lisbonneba szokott érkezni, minden más párisi kocsitól különbözött. Oldalt nem volt rajta ablak, viszont a tetejét üvegből csináltatta, mert részint nem szerette, ha felismerik, részint olvasni szokott beteglátogató körútján s ehhez a felső világítást találta alkalmasnak. Lovát nem engedte patkoltatni, mert az ellenkezett állatvédő elveivel. Buzgó tagja volt a dohányzás ellen alakult ligának, de zsebe mindig tele volt a legfinomabb szivarokkal barátai számára. Egy volt inasa pletykáiból kiderült, hogy igen különös módon szokott esténként nyugalomra térni: tetőtől talpig bekente magát olvasztott borjófaggyúval, aztán ugyancsak tetőtől talpig beragasztotta magát selyempapírral, így vette fel a hálóruhát és lefeküdt különös hálószobájában, ahol nem volt ágy, de volt számos divány, kerevet és karosszék. Hol ezen aludt, hol azon. Rue Saint Lazare-beli házában berendezett egy csillagvizsgáló kamarát, finom és drága teleszkópokkal. A porosz—francia háború alatt ezt felajánlotta a vezérkarnak, kitünő hasznát is vették.

Miska megkedvelte a borotvált arcú, nagy homlokú, kopasz öreget, mert mindig érdekes dolgokat beszélt. Pácienseinek bajáról mindig hallgatott és sértőnek találta, ha ilyesmiről kérdezték, de nevezetes emberekről igen sok mulatságos történetet tudott előadni. Annak idején még Bem apót is kezelte, mikor az Párisban járt, ő volt a Heine egyik utolsó orvosa és Ambroise Thomas, a Mignon szerzője, nem tudott nélküle élni, annyira hitt benne. Rengeteget keresett az öreg, de rengeteget adakozott is jótékonyásra, a pénz nem igen érdekelte.

— Én vagyok a fordított Paracelsus, — mondta Miskának, mikor kereseti lehetőségekről beszéltek.

— Azt sem tudom, ki volt az a Paracelsus.

— Híres alkimista volt száz évvel ezelőtt. Tudja, mikor én Pestről Bécsbe mentem az egyetemre, egy nagy bérházban vettem lakást, amely aféle tömegszállás volt szegény diákok számára. A házat úgy hívták, hogy Küssenpfennig. Az a legenda járta erről az igen régi régi házról, hogy valaha ott lakott a fiatal Paracelsus, és olyan szegény volt, hogy nem tudott lakásbért fizetni. A szállásadó megszánta, adott neki egy rézgarast. Paracelsus ezt a garast a maga titokzatos görebeivel és tégelyeivel azonnal arannyá változtatta és kifizette a bért, még jócskán vissza is kapott. Én fordítva csinálom: aranyat kapok és igen gyorsan rézgarassá változtatom.

Cécile gyorsan beleszólt:

— Ilyen az én Miskám is. Csakhogy én itt vagyok ám mellette. Ő nem ismeri a pénz értékét, de én ismerem. És most alaposan meg kell néznünk minden sout, mert a két építkezés rengetegbe kerül.

Építkeztek Colpachon is, Párisban is. Colpachon műtermet kellett építeni, hogy a nyári félesztendőben Miska kényelmesen dolgozhassék ott is. Itt Párisban pedig a Rue Légendre-beli telken épült a palota. Mindennap ott töltöttek egy-két órát, boldog izgalommal szemlélve, hogyan halad a munka. Miska alig várta, hogy a vadonatúj nagy műteremben dolgozhassék, Cécile alig várta, hogy nekilásson társadalmi helyzetök nagyszerű kiépítéséhez.

Ott volt a párisi magyarok közt Bertha Sándor is, a zeneszerző. Egyidős volt körülbelül Miskával, egy párisi hölgyet vett feleségül. Jómódú házasságot kötött, gondja nem volt, élhetett a muzsikának, amelybe szerelmes volt, de reménytelenül. Mohón szomjazta a dicsőséget, de az sehogysám akart mel-

léje szegődni. Ha elkezdte magyarázni szerzeményeit, vastag szőke haja is beleremegett és a csipetű lehullott erősen rövidlátó szeméről. Mindenkit személyesen szeretett volna meggyőzni művészete hatalmas voltáról, de csak szelid és hallgatag felesége hitt benne korlátlanul. Miskáék igyekeztek meghívni őket és elöget tenni az ő meghívásaiknak is, de találkozásaik hangulatán érzett az a ború, amelyet a festő hirtelen diadala okozott a zeneszerző érzékeny lelkén. Ennek minden sikerül, neki semmi. És csak idejön Párisba és övé az egész világ, ő dolgozik, kínlódik, igyekszik, hosszú zeneelméleti értekezéseket ír franciául s azokat otthon is közölteti magyar fordításban, palotásokat és csárdásokat szerez, és a siker nincs sehol.

— Légy kedvesebb ezekhez a Bertháékhoz, — mondta Miska az asszonynak, — remélem, ezektől nem félted a karrieremet.

— Nem féltem, de viszont nem is várhatok tőlük semmit. Te csak bízd rám, hogy kihez mennyire kell kedvesnek lenni.

Ez igaz is volt: Cécile az előmenetel útján biztos értékkel adagolta a nyájasságot. Rosty Zsigmondhoz, az osztrák-magyar követség tanácsosához olyan kedves volt, mint a méz. Hasonló, de egy nyhe fokkal kisebb melegséget tanusított Krisztháber doktor iránt. Magyar származású és Párisban kitünően gyökeret vert orvos és francia állampolgár volt ez is, akár csak Gruby, de magyarsága erős nyomait még megtartotta. Miska azért vonzódott hozzá, mert nyomorúságos fiatalságában keserves inaséveket töltött el ez is. Mikor megtudta, hogy Miska asztalosinas volt, felcsillanva, szinte dicsekedve vágta ki, hogy ő meg vaskereskedésben volt inas.

— Meséljen erről, — szól Miska, közelebb húzva a széket.

Ott kezdődik a dolog, hogy Feketehegyen, ahol én születtem, éldegélt az apám fivére is. Fia volt mindkettőnek és én is a Móric nevet kaptam, az unokafivérem is. Tehát Feketehegyen két Kriszháber Móric gyerekeskedett. Még hozzá egy évben is születünk. De aztán útjaink különváltak. Igen szegény fiúk voltunk mind a ketten, iskoláztatni nem tudtak bennünket. A másik Móricot Bajára adták szappanos-inasnak, engem Pestre adtak egy vaskereskedésbe. Ő inaskodása alatt szorgalmasan tanult, nagy kínok árán magánúton le is tette az érettségit. De én nem tanulhattam, igen szigorú gazdám volt. Ha olykor felszöktem a padlásra, kölcsönként könyvekből tanulni, alaposan ellátta a bajomat. Végül ki is rúgott. Új alkalmazást nem kaptam. Ekkor pokoli szélhámosság gondolata jutott eszembe. Kölcsönkértem az unokafivérem érettségi bizonyítványát egy hétre. Az a bizonyítvány Kriszháber Móric nevére szólt, aki ezernyolcszázharmincháromban született. Engem is úgy hívtak, én is akkor születtem. Ezzel a bizonyítvánnyal felutaztam Bécsbe és beiratkoztam az orvoskari egyetemre. Aztán az érettségi bizonyítványt visszaküldtem. Most pedig itt vagyok Párisban.

Ez a zárómondat nem keveset jelentett. Kriszháber ugyanolyan kettős orvosi életet élt, mint Gruby, a tudományos világban komoly tudós volt, éppen ebben az esztendőben indította meg Isambert és Ladreit de Locharrière, a két specialista társaságában az „Annales des maladies de l'oreille et du larynx” című folyóiratot, viszont rendelőóráját hatásos és sarlatánszerű külsőségekkel vette körül, betegeit a Rue des Pyramides hatos számú házának pazarul berendezett földszinti lakásában fogadta, ahol a páciens zöld bársonydrapériákkal bevont és majdnem egészen besötétített rendelőbe lépett, ott állt maga a professzor, eldugott fényszórótól látomásként megvilágítva, magas, szikár,

sasorrú, szakállas férfi. Tudományát nehéz aranyakkal fizették, idegen országokból jöttek hozzá a gégebajosok. Cécile ez a nagy érvényesülés érdekelte, de Miskát egészen más.

— Mondja, professzorom, milyenek voltak az inasévei? Sokat ütötte a gazdája?

Cécile ideges szemrebbenéssel nézett a férjére. Nem szerette, ha ezt az inaskodást olyan erősen kipécézték. Untig magyarázta Miskának, hogy a szegénység nem szégyen, különösen szép, ha valaki alacsony sorból vitte sokra, de azért nem kell azt a háztetőről kürtölni. Az emberek kicsinyesek és akadhat, aki felhúzza az orrát. Bezzeg Zichy Mihály mennyit emlegeti grófi rokonait. Azonban hiába beszélt Cécile, Miska igen szerette a beszélgetést asztalosságára terelni. Elkophatatlan gyönyörűséget okozott neki újra és újra szembeállítani hajdani és mostani sorsát, nem tudott betelni azzal az örömmel még most sem, hogy nem maradt asztalos-sorban. Mikor tehette, beleszötte a beszélgetésbe gondterhelt sóhajjal, hogy milyen borzasztó sokba kerül az építkezés, rettenetes, hogy kétszázötvenezer frankot kell kivenni a zsebéből. Bezzeg asztalosinas korában hiába nyúlt volna a zsebébe, legfeljebb egy bolhát húzhatott volna ki onnan. Szeme ragyogott, mikor ilyeneket beszélt, Cécile pedig komor arccal, idegesen dobolt a szék támláján. Megint ez az asztalosinaskodás. Minek kell azt harsonákkal hirdetni folyton, éppen most, mikor a legutóbbi képekért kitüntetés jött Stockholmból, Gruby pedig megígérte, hogy összeismerteti őket egy kedves páciensével, bizonyos Madame de Gerandóval, aki magyar származású, még pedig született grófnő és mikor Szarvady Frigyes, ez a befolyásos párisi magyar, látogatóba készül hozzájuk a feleségével, Clauss Vilmával együtt? Clauss Vilmával, a híres zongoraművésznő-

vel, akinek a portróját megfesteni főnyeremény volna?

Nagyon nehéz volt ezt a Miskát társadalmi tapintatra tanítani. Nem volt érzéke hozzá. Cécile az aludnimenés idejében hosszú magyarázatokat tartott neki arról, hogy mi a karrier útja. Hiába tehetséges valaki, ha nem ért a tehetsége érvényesítéséhez. A tehetség ugyanolyan portéka, mint más áru: ügyesen kell hirdetni és tetszetősen kell csomagolni, mert különben az eladó nyakán marad, míg a silány portéka elkél. Miska türelmesen hallgatta a kimerítő fejtegetéseket. De únta. S a dolog rendesen azzal végződött, hogy ásítva hagyta rá Cécilere:

— Igazad van. Csak csináld, ahogy jónak gondolod. Én majd festek.

Másnap kedvvel és érdeklődéssel sietett a festő-állvány elé. Az évi Salon sikert hozott. A falú hőse eléggé tetszett, nagy lármát ugyan nem ütött, de dicsérgették és bíztatták a művészt. Goupil nagyon meg volt elégedve. Lacinak egy Holdkelte című képe szerepelt a tárlaton. Mintha valami gonosz végzet fildőzné, előnytelenül akasztották ezt is, pedig nagy elismerést érdemelt volna. Rajtok kívül még két magyar szerepelt ugyanezen a kiállításon. Ébner Lajos egy arcképet állított ki „Portrait de Mme G...” címmel. Valami dúsgazdag arcképrendelőt lehetett volna a kezdőbetű mögött sejteni, pedig Ébner a házmestere feleségét festette le. Nem volt rossz kép, de Miska idegennek találta túlságosan világos színeit. Aztán egy Weisz Adolf nevű pesti piktor is ott volt a kiállítók között, mint a párisi Jalabert növényéke. Kapott is harmadik díjat.

— Ki ez a Weisz Adolf, — kérdezte Miska, — találkoztaál vele?

— Még nem, — felelte komoran Laci.

— Fel a fejfel, ne lógasd az orrodát. El kell

jönni annak az elismerésnek. Nincs itt hozzád mérhető tájfestő egy sem; ha én mondom, elhiheted. És előbb-utóbb rá fognak jönni. Nem akarsz ma nálunk ebédelni?

— Ki lesz nálatok?

— Nem tudom, ezt a részét Cécile intézi. Összeszokott hívni tücsköt-bogarat. Mi majd bevesszük magunkat a sarokba és beszélgetünk.

— Mit tudsz otthonról, mit írnak?

— Megnyitották a Dunán az új hidat. Margit-hídnak hívják. A sziget mellett megy. És a Hermina-téren elkezdték építeni az Operaházat.

— Igen, azt írta a húgom is.

— Ja igen, szegény Giza húgom meghalt.

Laci riadtan pillantott barátjára. A mély fájdalom megrendülését kereste az arcán. De azt ott nem találta. S ez érthetetlen volt előtte, mert ő a világon Berta húgát szerette a legjobban.

— Fogadd őszinte részvéteimet. Igazán borzasztó. Mi baja volt?

— Nem is tudom pontosan, csak úgy másodkézből kaptam a hírt. Még márciusban meghalt. Alig ismertem szegénykét. Az Isten jót tett vele, mert egy kicsit olyan ütődött elméjű volt. Most már csak egy testvérem él, Emil, de arról is csak annyit tudok, hogy finánc. Kisgyerek korunk óta nem láttuk egymást.

Mialatt a tárlatnézők hangosan zshivajló és csoszogó sokadalma jött-ment körülöttük, Miska bele-nézett a semmibe. Gondolkozott, aztán csendesén mondta:

— Nem volt nekem igazában se apám, se anyám, se testvérem soha. Most is csak a Pista bácsi családja van, őket szeretem, de olyan messze vannak. Te vagy itt nekem a családom, Lacikám, meg Cécile.

Karját a jó barát karjába fűzte. És jóval hangsúlyosabban, derűsen szólt rá:

— Mondom, hogy ne lógasd az orrod. A sikered biztos.

— Nemcsak a képek... más bajom is annyi... otthon a tönkremenés... folytonosan rossz a kedvem... nem vagyok jól...

— Mi bajod?

— Nem tudom. Úgy látszik, nagyon kimerít a munka. Erős fejfájásaim vannak, és valahogy... én nem tudom, folyton szavakat hagyok ki a mondatokból... a gondolataim olyan nehezen találják meg egymást... nekem valami komoly bajom lesz.

— Ördögöt, dehogy lesz, ne képzelődjél. Ezentúl nem engedlek ki olyan sűrűn és hosszú időre Barbizonba, mert az nem jót tesz neked. Na, gyere ebédelni.

Vígan, derűsen hurcolta a rosszkedvű jóbarátot. Ő maga megfeszítette hatalmas mellkasát az egészség nagyszerű érzésével. A világot szépnek és boldogítónak találta. Sok jó ismerős, sok érdekes ember, kialakuló baráti kör, közöttük ez a legjobban szeretett Laci, a Rue Légendre-beli ház épül, lesz benne az első emeleten nagy műterem és dohányzó, a másodikon a hálósobák, a harmadikon még egy kisebb műterem, nyáron pedig az új műterem Colpachon, bárcsak lehetne már mind a kettőben dolgozni... Mégis csak szép az élet.

V.

„Páris, 1876. jan. 5. Kedves Pista bácsi. Boldog új évet! Ha egy kissé meg késve is de boldogan kívánok. Mi úgy estünk túl az ünnepeken hogy észre sem vettük. Karácsonyfánk fájdalom nem volt, nincs kinek örömet szerezni vele. Az ördögbe hogy

nem akar szaporodni a familia, pedig nagy szükségünk volna reá, mert így nem ér semmit a családi élet, ha mindig csak a másokét kell irigyelnünk. Itt még csak jó, mert úgy sem volna hej hova tenni a nurist, hanem majd ha Isten segítségével beleköltöztünk az új házba, ott kellene valami nyávogo portéka. No hanem még nem adjuk fel a reményt. Mi még alig mozdultunk ki a házból, mégis úgy el telik az idő hogy észre sem vesszük ebeden sohasem vagyunk egyedül. Ha más nem Paál Laci van itt naponta vagy mi vagyunk a szomszédnál. Színházban csak egyszer voltunk. Én jobban is szeretem így mert a nagy tarsaságok fárasztanak és aztán nem tudok dolgozni. Most a magam számára festek egy képet. Az atelieremet becses magunkkal. A gyerekek otthon vannak e még? Képzelem a karácsonyi örömöket, — bár nálunk is úgy lehetne már. Apropos! Kántálnak e még a tot gyerekek csabán? Régi idők mikor jártak ablaktól ablakhoz úgy van e még mindez vagy el mosta már azt is a civilizatio árja? Mostan csak ennyit, még sok kesett levelet kell írnom ma. Mindnyajokat ezerszer csokolva és ismetelten boldog új évet kívánva maradok szerető öcse Miska.“

Az a kép, amelyen most dolgozott, nagyon érdekelte. A gondolatra úgy jutott, hogy dolgozni akart és nem volt hirtelenében témája, s mint írók és festők ilyenkor szokták, saját mesterségébe nyúlt gondolatért: le kellene festeni egy műtermet, ahogy a piktor dolgozik benne. Legelőször szegényes műteremre gondolt, önmagára Bécsben, Münchenben s a düsseldorfi idők elején, de sikerei felett érzett öröme kitört belőle és helyet kért a kép tervében. A szegény műterem gondolatát a beérkezett festő műterme foglalta el. A modellért nem kellett más-hova mennie: ott volt a maga műterme. Ebből önként adódott, hogy maga lesz a festő is, aki szerepel

a képen. Akkor pedig már minden napja, minden órája társának, Cécilenek is rajta kellett lennie. Másfél éves házasságok voltak már és házasságuk megkapta a maga végleges belső formáját. Cécile győzött: egész életüket minden vonatkozásban ő vezette, ő kezdeményezett és ő döntött mindenben, ami a festészetén kívül esett. Sőt ahhoz is sikerült férjét szívós ügyességgel és vasakaratú következetességgel hozzászoktatnia, hogy még művészi gondolatait is megbeszélje vele. Rávezette férjét, hogy művészi függetlenségét természetesen megőrizteti, de nem árt, ha egy olyan laikussal, mint a felesége, megtanáskozza terveit, hiszen a feleség maga a publikum, s egy festőnek csak hasznos lehet előre kitapogatnia a publikum ízlését és hajlandóságát. Miska ennek az érvelésnek jogosultságát kénytelen volt belátni. Azonkívül szívesen hozott áldozatot a házi békességért, s azt gondolván magában, hogy Cécile csak tanácsoljon bármit, ő úgylis a saját feje után fog festeni, csakugyan minden tervét kezdte hűségesen elmondogatni. A napi munka felől is mindig megkérdezte az asszony véleményét, hogyan tetszik. És Cécile ezen az egyetlen ponton, a festészet pontján, csakugyan nagyon szerény és tiszteletteljes élettársnak bizonyult, a terveket mindig helyeselte, sőt helyességöket új érvekkel tudta támogatni, a napi munkát mindig elragadtatva dicsérte. Most már szervesen beletartozott a Miska festészetébe is, és mikor a műtermet ábrázoló kép gondolata felmerült, Miska a kompozíciót az asszony nélkül már el sem tudta képzelni.

Pár héttel azelőtt férjhez ment a folyosó-szomszéd leánya, Madelon Doré. Egy Michel nevű, igen kellemes fiatal orvos vette feleségül. Az esküvőre Miskáékat is meghívták és Cécile a díszes alkalomra szép új bársonyruhát csináltatott magának. Élénk kék színe volt az új ruhának, divatos szalonból

került ki, keblére valódi csipkéből omlott a dísz, a turnürös szoknya alját három sor fodor díszítette.

— Nem akarok beleszólni, — mondta Cécile, — de ezt a ruhámat nagyon szeretem, nagy öröm volna, ha ebben a ruhában szerepelnék a képen. Persze csak úgy, ha a szín kompozíciódba beleillik. Mert ezt te döntöd el, ebbe nem szólok bele.

— Megpróbáljuk, — felelte Miska szolgálatkészen.

A ruha kékjét maga is szerette. A kép magva gyanánt kezdettől önmaga élt a képzeletben alakuló vázlaton, természetesen világos ruhában, hogy a sötét háttérből ragyogva kiemelkedjék. Ehhez a Cécile kék alakját képzelte hozzá, alakította, próbálta, tetszetősen ment a dolog. Hamar elkészült fejben az egész. Állandóan mosolygott, mialatt gondolkozott felőle. Annak a szeretetnek derűje ült ki az arcára, amelynek melegével az egész gondolatot szerette: csinos és jómódú műtermét, a Chouchou nevű mopszlikutyát, amely szuszogva aludt hol valamelyik szőnyegen, hol valamelyik karosszékekben, fiatal háztartása egyes tárgyait, egész beérkezett, kellemes életét, a valaha annyit szenvedett, de most győzedelmes Miskát. És ráképzelte régi piktorbabonáját is, a kócos, szöszi kislányt. A babona most lelepleződött és tudatossá vált: a családi életnek és az apaságnak sóvárgó vágya sajgott benne évek óta, azt festette rá a Siralomháztól kezdve minden képére, mindedig homályos, de most már egészen világos vágyakozással.

Sietnie kellett, a Salonban csak március huszadikáig fogadták el a képeket. Buzgón és jókedvvel dolgozott, Cécile alig tágitott a műteremből, még akkor sem, mikor az ő alakja részletesen elkészült már. Akadt is minduntalan dolga. A munka felé Miska folyton alkalmat követelt a maga fehér foltjai számára, amelyek már jól ismertekké lettek a párisi

festővilágban. Ez az ő saját vonása volt, úgyszólván eltulajdoníthatatlan saját találmanya. Amit festett, azon hol itt, hol ott villant fel a pezsgő bizsergő gyöngye gyanánt egy-egy fehér folt, vibrálóan, vakmerően, szinte hangot adva, csattanva, füttyentve az aszfalt mély ágyában. Azaz, hogy nem az aszfaltéban már: Miska megszokta, hogy szeretett anyagát aszfalt helyett francia szóval, bitümnek nevezze. Más is volt ez a párisi bitüm, mint a düsseldorf-i aszfalt. Hosszú keresgélés és tanulmányozás után megszokta, hogy egy egészen kevés okkert keverjen bele. Mikor megkezdte a képét, úgy csapkodta, mázolta, öntötte a vászonra a bitümet, mintha az ördög kergetné, egy ecsetet sem talált elég nagyra hozzá, szinte meszelőre vágyott a keze és gyakran kézzel nyúlt bele a bitümös vödörbe, hogy lázas sietségében tenyérrel csapja fel a sötét alapot. Türelmetlenül rajzolta fel a vázlatot a nedves bitümbe, sokszor a paletta élével. De ez a lázas sietség fokként enyhült. Mennél jobban előre haladt a képen, annál lassabban dolgozott. Ha egy-egy „partie“-val nem volt megelégedve, habozás nélkül újra festette, aztán megint újra, akár tízszer is. És a legvégén, mikor a fehérekre került a sor, óvatosan, rendkívüli figyelemmel állt neki, hogy magyarosan „megadja a módját“. Olyan volt neki ez a fehér, mint a karácsonyfa díszítése, mint a tündöklő sujtások odacsokolása a remekbe készült díszruhára, mint még itt egy lángocska, még ott egy lángocska, kivilágításkor.

— Ott fent a balsarokban nekem kell egy fehér villanás. Mit tegyünk oda, arra az üres falrészre?

Cécile töprengett. Különböző tárgyakat ajánlott, mint aki találós mesén törí a fejét. Miska a fejét rázta. Aztán felkiáltott:

— Megvan!

És sietett a műterem sarkába. Ott mindenféle

kacat közül kiemelt egy mellvértet. Azt felakasztotta a fal illető pontjára. Gyorsan lefestette és ráhajította a fehérből a foltot: varázslatként tűnt elő a vértre eső világítás villanó fénye a síma fémlapon. Ott fent jobbról is kell valami a kandalló sarkára: odavetett egy fehér kendőt. Most soknak érezte a fehérét, elébe állított egy ok nélküli palackot. A kép felső pereme felé is akart egy-két villanást egész magasan. Ott az eredeti vázlaton egy tájkép alja látszott, kivehető ábra nélkül. Hirtelen gondolattal kijavította a tájképet portréra. Csak könyöktől lefelé látszott, a két csuklón a kabátújj alól kibúvó kezelők megadták a két piciny fehér vonalat.

A lázas munka közepette még sok egyéb dolga volt, amit nem hagyhatott hanyagon. Bruckhoz is el kellett néznie néha, azonkívül akadt még egy tanítványa, egy Tait nevű amerikai, aki Tirolból jött Párisba és itt őt választotta mesteréül. Cincinnatiba való fiatalember volt ez, igen rosszul beszélt franciául és mesterével inkább csak az ecset útján érintkezett, két készülő tirolai képe előtt. Aztán mindennap el kellett mennie a Rue Légendreba, szemmel kísérni az építkezést. Aztán el kellett néznie Paál Lacihoz is, aki szebb képpel készült a tárlatra, mint valaha. Megfestette a barbizoni békamocsarat, mint ahogy a legtöbb barbizoni tájképfestő megfestette. Doréhoz is illett elnéznie, aki nagy bibliai képet festett, Krisztus jeruzsálemi bevonulásáról. Liebermann folyton nyaggatta, hogy nézze meg készülő két képét és szóljon hozzá, javítson bele. Még más dolga is volt és azonkívül két ízben alaposan össze is vezett Cécillel.

Az első összeveszés Leibl miatt történt. A régi pajtás Münchenből írt neki s a levél melléklete gyanánt elküldött két képet. Pompás képek voltak, Leibl óriás léptekkel fejlődött. A maga nemzedékében most már egész biztosan ő volt a legjobb német

festő. Arra kérte Miskát a levélben, hogy próbálja Párisban ezt a két képet eladni, egyzársz mind írja meg, ajánlatos-e most neki Párisba költöznie. Cécilet ez a levél mód nélkül felizgatta.

— Ird meg neki, hogy semmiesetre ne jöjjön. Még csak az kéne.

— Miért? Sőt igenis jöjjön. Nagyon jó barátom. Örülök, ha itt van. Laci is nagyon szereti.

— Nem, nem! Abba én nem megyek bele! Elment az eszed? Teljesen népszerűtlenné akarod tenni magad? Hiszen így is reggeltől estig kell magyaráznod fünek-fának, hogy magyar és német, az nem mindegy és még az osztrákokhoz sincsen semmi közöd! Most egy sült porosz barátot hozol ide magadnak? Miska, én azt hiszem, te megőrültél! Eredj ki a Tuileriákhoz, ott még füstösek a falak! A Cour des Comptes még úgy áll kormosan, romokban! A kis vendéglő ajtaján tegnap magad láttad kiirva, hogy poroszoknak és kutyáknak tilos a bemenet! Az egész ország csak a revancheról beszél és te egy porosz kebelbarátot akarsz idehozni? Ilyen marhaságot még nem hallottam.

— Kérlek, ne használj ilyen szavakat, már mondtam, hogy azt nem szeretem.

— S te milyen szavakat szoktál használni?

— Az más. Én férfi vagyok. Ez a Leibl nekem hűséges jóbarátom. Jellemtelenség volna egy jóbarátot megtagadni, mikor szüksége van rám.

— És én senki sem vagyok? Ki a fontosabb neked? Az a porosz, vagy én?

Miska most már mérges volt. Az asztalra vágott.

— Hagyd már abba ezt a csúnya szokást, hogy akármiről van szó, a kabinetkérdést azonnal felveszed. Amit beszélsz, az teljesen igazságtalan. A Tuileriákat nem a poroszok gyújtották fel, hanem a kommunisták, magad is jól tudod. Arról Leibl nem tehet.

— De a közvélemény mindenért a poroszokat okolja, nagyon jól tudod. Párisban ma olyan németgyűlölet van, amilyen soha nem volt. És nekem nem az igazság a fontos, hanem a te boldogulásod. Miért nem azok közül a németek közül hozol ide valakit, akik ott ülnek Strassburgban, mi? Tőled az is kitelik. Ilyen ostobának igazán nem képzeltelek, mikor hozzád mentem.

Szóra szó jött, végül mindketten verték az asztalt. Csak harmadnap békültek ki, mikor Miska megadta magát és megírta Leiblnak, hogy most semmiesetre se költözzék Párisba. Mikor a levelet írta, úgy érezte, hogy kicsinyes és csúnya árulást követ el. De ugyanakkor belátta, hogy Cécile okos asszony.

A másik nagy összeveszést Ligetiné emléke okozta. A kocsmából hazatérő részeg ember vásznát haza kellett küldenie Pestre, hogy kiállítsák. Úgy határozta, hogy Ligetinek küldi, és ír hozzá egy igen meleg, igen részletes levelet, hiszen négy éve nem írt már annak az embernek, aki olyan jó volt hozzá, mint egy édesapa. Intézkedett is Goupilnál, hogy milyen címre küldjék a képet. Egy délben Cécile úgy jött haza, mint a vihar. Egyenesen berontott a műterembe és köszönés nélkül rákezdte:

— Kinek küldetted te Pestre azt a képet?

— Ligetinek. Miért?

— Nem megállapodtunk abban, hogy azzal a családdal minden érintkezésnek vége? Így tartod meg a szavadat, mi?

— De bocsáss meg, ez igazán gyerekség. Ennyi esztendő után... Igazán nevetni kell rajtad.

— Nézd, Miska, — szólt az asszony remegő hangon, — te nekem megmondtad, hogy ez az asszony volt az egyetlen nagy szerelem életedben. Most megint fel akarod venni velök az érintkezést? Hát azt hiszed, hogy én azt tűröm? Goupilnál visszatartot-

tam a képet. A kép arra a címre nem fog elmenni. De azonfelül mélyen megsértettél, ezt vedd tudomásul.

A végét már sírva mondta. Miska nézte elkedvetlenedve és tehetetlenül ütött rá tenyerével a combjára.

— Én micsoda állat voltam, mikor ezt a Ligetinit elmondtam neked!

A síró asszony felhördült.

— Micsoda? Fenyegetsz, hogy ezentúl titkaid lesznek előttem? Hát egyet mondok neked: én téged egészen akarlak, ha veled élek. Ebben nem ismerem a tréfát. Abban a pillanatban, mihelyt rájövök, hogy valamit eltitkoltál előttem, azonnal elválok tőled.

Miska arca lassan felderült. Nehéz asszony, az biztos, de ezt a házibotrányt szerelemből csinálja. Azt pedig meg kell bocsátani. Odalépett Cécilehez, hogy megölelje. De az erősen eltaszította.

— Eredj, ne érh hozzám. Utállak.

Ez a harag is eltartott három napig. A békeségért árat kellett fizetni. Miska megesküdött, hogy kísérletet sem tesz többé a Ligetiékkel való érintkezésre. A képet elküldette a Telepy Károly címére. Levelet is mellékelte hozzá. És Ligetit még csak nem is üdvözöltette. Ez az eset hosszú ideig sajgott a lelkén. Meg is őrzött belőle egy lehelletnyi idegenséget az asszony ellen, aki oktalan féltékenységből ilyen hálátlanságra kényszeríti. S ha Ligeti olykor eszébe jutott, önmaga elől menekülve, szégyenkezően sietett másra gondolni.

A kép idejében kész lett és „Intérieur d'atelier” címmel került a Salonba, ahol igen jól akasztották. Igen szép sikere is volt. Nála már nem volt kérdés az akasztás, hatéves Salon-multjában egy aranyérem és egy másik érem fordult már elő, a tekintélyek helye járt neki. Ezúttal végre Laci is jó helyet

kapott „La Mar-aux-grenouilles, — forêt de Fontainebleau“ lett a kép francia címe. És észre is vették. Már a vernissagekor is sokan megálltak előtte, Leroi, a L'Art kritikusa hangosan dicsérte és magyarázta a felfogás önállóságát a körülállóknak, kijelentvén, hogy Rousseau és Dupré is megfestették ugyanezt a tárgyat és ennek a magyarnak nem kell mellettök szégyenkeznie. Miska és Laci újjongva örültek egymás sikerének, ott a közönség szemelátára összeölelkeztek a Laci képe előtt.

Ez a tárlat általában sok érdekeset hozott számukra. Liebermann két képe nagyon jó volt, s akik a katalógusba pillantottak, a festő neve mellett, mestere gyanánt Munkácsy Mihályt látták feltüntetve. Ugyanígy az amerikai Tait két képénél. Kiállított Paczka is. Egy kolduscsoportot festett, meg egy halálfejet, mind a kettőn Zichy Mihály rajzbeli biztossága látszott. Miska gratulált a festőnek. S mikor tovább mentek, Cécile odasúgta neki:

— Dorénétól az imént hallottam, hogy Zichy ezt a Paczkát akarja ellened kijátszani. Éjjel-nappal dolgoztatja, Paczka már panaszkodik, hogy nem bírja. És megszerezte neki Szarvadyét. Portrérendelés. Tessék. De te nem hiszel nekem.

Miska vállat vont. Paczkát ellene kijátszani? Csak játsszák ki, nem fél tőle. Zichy biztosan nem így mondta, ha mondott valamit. Mentek tovább. Ébner Lajos, a visszavonultan élő hallgatag magyar, férfiarcképet állított ki, Weisz Adolf két zsánert, egy Horovitz Lipót nevű kassai festő zsánert. Egy francia kép előtt Cécile sziszegni kezdett. Azt Julian festette, a nevezetes festőiskola tulajdonosa. „Une académie de peintre“ volt a kép címe, a saját festőiskoláját ábrázolta.

— Micsoda ízléstelenség, — szidta Cécile, — így csinálni üzleti reklámot az iskolájának.

— Hát én? — nevetett Miska, — én nem ugyanígy csinállok üzleti reklámot a műtermemmel?

— Ne mérgesíts, nagyon kérlek. Annak a Paczkának már mind a két képe el van adva. Itt áll a katalógusban. El van adva a tied? Látod. Mert Zichy dolgozik, de te hiszel mindenkinek és hagyod magad leszorítani. Borzasztó ember vagy.

A borzasztó ember hirtelen megállt egy kép előtt, amely megütötte a szemét. Meglepetve olvasta a katalógust.

— Nézz már ide, te Laci, mi ez? Ladislas Mednyánszky. Magyar táj. Ki ez? A kép kitűnő. Tudsz te erről valamit?

— Hogyne. Hallottam róla. Egy felvidéki mágus ez, csak a rangját nem írta ki, báró Mednyánszky László. Pilsnél tanul. Valaki kérdezte tőlem Barbizonban, hogy ismerem-e, de nem tudtam róla mondani semmit.

— Érdekes. Mennél tovább nézem, annál jobb a kép. Erre az emberre figyelni kellene.

— Ugy van, én is kíváncsi vagyok rá. Majd felbukkan.

Aztán tovább mentek és elfelejtették. Aznap még együtt töltötték az estét. Laci keservesen panaszkodott, hogy sehogysem tud zöld ágra vergődni. Hosszú idő óta egy képet sem adott el, Goupil már igen nehezen adja a további előlegeket, otthon csak baj és panasz, apja nagybeteg, másik fia nyakán tengődik Aradon, anyja pedig Rév-Komáromba költözött Bertához, aki ott postáskisasszony lett. Segítenie kellene őket, de sajátmagát sem tudja már fenntartani. Azonfelül folyton fáj a feje, néha napokig nem tud dolgozni.

Vigasztalták, amennyire tudták, az új kép biztos sikerével kecsegtették, de hiába. Komoran, lehorgasztott fejjel ment haza a Boulevard de Clichyre,

ott tartott egy nyomorúságos kis műtermet magának és madarainak, de már azt sem tudta fizetni.

— Ezt nem lehet nézni, — mondta Miska, — muszáj, hogy segítsünk rajta. Nem tudtam, hogy ilyen rossz állapotban van.

— Segíteni? Hogyan képzeled azt, hogy segíteni?

— Ezt csak egyféleképpen képzelhetem: pénzt kell adni neki kölcsön.

— Pénzt? Van neked józan eszed? Negyedmillió frank eddig az építkezés és nem tudjuk, hogy a túllépést honnan fogjuk előteremteni! Inkább azon gondolkozzál, hogy honnan veszünk pénzt, ne azon, hogy hová adjuk ki.

— De engedj meg, Lacinak!

— Látod, hogy nem kért. Ha majd nem bírja semmiképen, szólni fog és akkor majd meglátjuk. Esetleg már holnap kitűnően eladja ezt az új képét és nem lesz semmi baja. Hova tetted a kis kulesot?

Cécile lezárta a beszélgetést. Nem lehetett vele vitatkozni, minden pénzt ő kezelt. A Goupil-számiat is ő intézte, Miska azt sem tudta, mennyi ott az előlege. És másnap délben már indulandók voltak Colpachra, mert az ottani építkezést is meg kellett nézni. Sokáig nem aludt el Miska, folyton Laci járt az eszében. Szívből és baráti szeretettel sajnálta. Legjobban szeretett volna felkelni, felöltözni és elmenni utána rögtön, hogy keserves, nyomorúságos magányában megvigasztalja.

Másnap délelőtt bement a városba festéket vásárolni. Utba ejtette a Rue Chaptalt, ahol a Goupil műkereskedése volt. Az volt a terve, hogy megkeri az öreget: adjon neki egy kis pénzt, de úgy, hogy Cécile ne tudja meg. Azonban Goupilt nem találta a boltban. Az öreg most ritkábban járt be, két veje vezette az üzletet, egyik volt Boussot úr, másik volt Valadon úr. Egy kis asztalnál pedig ott körmölt az ifjú könyvelő, Van Gogh. Miska az óráját nézte, ha

vár egy negyedórát, talán még bejön az öreg. Addig szóba ereszkedett Van Gogh könyvelővel. Ez hollandi fiatalember volt, egy amsterdami műkereskedő fia, kecskeszakállú.

— Mit dolgozik, kedves Théo?

— A fivéremnek írok üzleti ügyben.

— Ő a cégnél van Amsterdamban?

— Nem, festő.

— Festő? Hogy hívják?

— Vincent.

— Vincent Van Gogh? Nem igen hallottam.

Théo Van Gogh tiszteletteljesen, de rejtélyesen elmosolyodott.

— Idővel majd hall róla, moszjő.

És írta tovább a levelet. Miska lapozgatott egy rézmetszetes kötetben, majd kinézett az ablakon, majd órájára pillantott. Végül szemügyre vette a két vót. Sem Boussotval, sem Valadonnal még nem tárgyalt soha. Nem baj, majd az egyiket félrehúzza és elintézi vele a dolgot. De ebben a pillanatban Berthier, a festő, lépett a boltba. Nyájasan üdvözölték egymást. Gratulálni kellett neki, mert nagy sikere volt a Salonban Lesseps viscontenak, a szuezi csatorna híres tervezőjének arcképével. Alig beszélgettek egy pár mondatot, belépett Detaille, a katonafestő. Élénk társalgás indult. Miska percenként nézte az óráját. Végre nem várhatott tovább. Rohant haza. El is késett, Cécile szigorú szemrehányásokkal fogadta.

Colpachon tudta meg, hogy a tárlat zsürije a kiállító magyarok közül egyet sem tüntetett ki. Laci sem kapott még csak egy mention honorablet sem. Goupilék azt írták, hogy a képet aligha tudják eladni. Miska megpróbálkozott még egyszer, hogy megkörményezi pénzért Cécilét. De éppen mikor akadozva belekezdett mondókájába, Cécile elébe tette az arloni pallér költségjegyzékét. Ujabb hat-

ezerrel lépte túl a colpachi műterem költségvetését. Miskának reménytelenül torkán akadt a szó. És ott Colpachon kapta pár hét múlva a hírt, hogy Laci apja Aradon, nagy szegénységben meghalt.

Mikor a nyár végeztével visszaköltöztek Párisba, a Rue Légendre-beli haz már régen tető alatt volt. Miskának is, Cécilenek is rohanás volt az egész élete reggeltől estig. A belső berendezéssel foglalkoztak. Pincétől padlásig be kellett bútorozniok egy háromemeletes, tágas házat. Olyanok voltak mind a ketten, mint a bolondok. Kárpitos, szerelő, cselédközvetítő, biztosító ügynök, adószakértő, bútorkereskedő, szobafestő, jelentkező inas, pallér, házmester, lókereskedő, cserépfedő boszorkánytáncában hajszolták magokat és egymást a nap minden órájában, sokszor este veték észre, hogy egész nap még nem ettek semmit, festésről szó sem lehetett. Kora őszre számították a végleges beköltözést és november elején még mindig a Rue Lisbonneban idegeskedtek, holtfáradtan, ingerlékenyen, tajtékozó türelmetlenségben. Egyik szobában kigyulladt a gyaluforgács, majdnem tűz ütött ki. Egy vaskereskedő segédje olyan szemtelen volt, hogy Cécile nyakonütötte. Az szaladt a rendőrségre, a házaspárt beidézték. Már a legszélső határán voltak idegeik teherbíró képességének, mikor végre először alhattak a Rue Légendrebán. De ez az első éjszaka mindenért kárpótolta őket. Erős festékszag csavarta orrukat, a vízvezeték három helyen elromlott, az ablakok közül kettő nem zárt, két mellékszoba kulcsa rejtélyesen elveszett, kilincsek nem működtek, ajtók csikorogtak, parkett felhajlott, ezer és ezer baj környezte őket, de ott laktak a Rue Légendre-beli palotában.

Egymásbanyíló két hálósobát építettek a második emeleten. Az egyik az ő közös hálósobájuk volt, a másikat gyerekszobának szánták.

— Csak már gyerekbőgést hallanék odaátról, —

mondta Miska, a nagy boldogságtól meghatottan, minden érzelemre kapható, túlfeszített idegekkel.

— Milyen édes kis poronty lesz — felelte Cécile olyan hangon, amelyet igen ritkán lehetett tőle hallani.

— Tudod, nálunk Magyarországon van egy babona, mikor az ember először alszik valahol. Elalvás előtt meg kell olvasni a mestergerendákat. Amit azután álmodik az ember, az igaz lesz. Én most megolvasom, egy sincs. Bárcsak a kis babáról álmodnék.

Már rég leoltották a világot, még mindig szölgatták egymást. Hol egyiknek, hol másiknak jutott valami eszébe.

— Mikor leszünk annyira, hogy vendégeket lehet hívni?

— Nem tudom. Egy hét múlva. Két hét múlva biztosan.

— Kiket hívunk először?

— Már gondolkoztam róla. Nyolc embert tudunk ültetni összesen az ebédlőben, mert az kicsi. Doréék és Gustave Doré, az három. Madelon és az ura, az öt, Laci, az hat. Még egy házaspárt lehet.

— Akkor hívjuk a Chaplin-házaspárt, azokat szeretem legjobban.

— Igazad van, Chaplinéket fogom hívni.

Cécile nagynehezen elaludt. Miska még egy óra hosszat feküdt álmatlanul. Képtelen volt boldogságában elaludni. Óvatosan kilépett az ágyból, aztán jó darabig figyelt, nem ébresztette-e fel az asszonyt. De az nem moccant, csak lélegzett a sötétben szabályosan. Miska roppant vigyázatosan felöltözött és kiosont a szobából. Mindjárt el is tévedt, nem ismerte még a járást. De gyújtókat gyujtogatva nagynehezen letalált az első emeletre, onnan a nagy

műterem előtt le a földszintre. Ott megtalálta prémes bundáját. Saját kulcsával kinyitotta a kaput, közben hallotta az istálló felől dobogni a két lovat. Locs-pocs, csendes eső és didergető hideg fogadta a novemberi éjszakában. Átment a szűk utca tulsó oldalára és megállván a gyalogjárón, szemügyre vette a házat. Ott sötétlett előtte a tulsó oldalon a vadonatúj Munkácsy-palota. Ujjongó örömeben gyermekes játékot talált ki: ő most Lieb Miska, az aradi asztaloslegény. Vándorúton jött gyalogszerrel Párisba, éjszaka szállás nélkül kódorog az ismeretlen utcákon és találomra megáll egy palota előtt. Itt, ezen a szent helyen. Mondjuk, hogy történetesen erre jön valaki. Megszólítja ezt a valakit Lieb Miska, aradi asztaloslegény.

— Ugyan kérem alássan, nem tetszik tudni, kié ez a szépséges nagy palota?

— Dehogy nem, hisz ezt mindenki tudja erre felé. Egy Munkácsy nevű híres festőé.

— Hát az olyan gazdag ember? És olyan híres?

— Meghiszem azt. Fogatot tart. Szép felesége van, egy bárónét vett el, az ott alszik a második emeleten. De egy Colpach nevű községben is van birtoka és kastélya.

— Vajjon adna nekem szállást, Lieb Miska asztaloslegénynek, ha most bezörgetnék?

— Talán az istállóban elhálhatna, fiam, csak próbálja meg, nagyon jó ember.

Mire eddig jutott a játékban, Miska elsírta magát. Ott állt a Rue Légendre tulsó oldalán, nézte a sötét házat és boldog könnyei fájdalmas örömmel csurrantak le sűrű szakállába, közben finoman szitált rá a hajnali eső a hidegben.

VI.

A hatalmas műterem igazi berendezését a fény adta, amely bőven és szabadon ömlött be a Rue Légendre felől. Különben nem volt benne, csak a festő-állvány, egy nagyon szép, hatalmas hollandi szekrény, vázlattartó polcok, ecseteknek való és festéktartó asztalkák és szemközt a festőállvánnyal egy karamáni szőnyegekből alkotott sátor, csak éppen akkora, amelyben elfért egy divány. A sátor fölé óriás tükröt szereltetett a falra, abban a szín és a távlat hatásait jobban meg lehetett látni, mint a képen.

Reggel hétkor kopogtattak a hálószoa ajtaján. Ez volt a költés. Mikor felöltözködött, lement a műterembe, ott szolgálták fel a teáját. Akkor neki fogott dolgozni. Most a Laci arcképét festette. Szinte csak bitümmel és csak fehérrel. Pontosan arcélbe állította, a profil fénye és árnya érdekelte. Festés alatt állandóan beszélgettek. Változatlanul legjobb barátai voltak egymásnak most is. De egymáshoz való viszonyuk mégis megváltozott. Valaha Laci volt közöttük a „Herr von“, szeretetében valami meleg és apai fölény érzett, az elegáns és könnyed világfi felsőbbbsége, az ügyetlen, félszeg mamlasz felett. Most ez a fölény helyet cserélt. Miska saját palotájában festette a nyomorgó barátot. A kandallóban vígan pattogtak a hasábfák, míg a Boulevard de Clichyn, a Laci műtermében, farkasordító volt a hideg. Miska szélesvállú termete csak úgy harsogta az erőt és egészséget, Laci megrokant, alig túl a harmincon már negyvennek látszott, régi divatfi volta eltűnt, lomposan lógtak róla elnyútt ruhái, szakállát nem gondozta, keze remeggett, szeme mélyen behúzódott és tekintetéből valami üres, valami ijesztő meredt arra, aki beszélgett vele.

Mogorva volt, meghasonlott. Szidott mindenkit, szidta a festőket különösen. Sikertelensége ingerültté és igazságtalanná tette. Mert a legutolsó kép ugyan tetszett, de eladni sehogyan sem tudta. Minden piktort mázolóznak nevezett, minden műkereskedőt uzsorás gazembernek, minden műbarátot, aki a más képét vette meg, oktan marhának. Közben halántékához nyúlt két tenyerével, mert nagyon fájt a feje.

Mikor az arckép elkészült, Miska sokáig elnézgette magányosan. Aztán felküldte az inast, hogy madame jöjjön le.

— Nézd csak, valami furcsa van ezen a képen. Ez egy nagybeteg embernek a feje. Lacin én ezt nem láttam annyira. Csak festettem, ami előttem volt. Most a képen látom, hogy ennek az embernek vége van. Az imént sokáig néztem a képet és megborzadtam.

De Cécile nem látott ilyesmit a képen.

— Képzeldöl. Rosszul megy szegény Lacinak. Természetes, hogy le van törve. Meg kellene házasodni és elvenni valami rendes, okos, erélyes nőt, az majd rendet csinálna az életében.

Miskát ez nem győzte meg. Csak nézte a képet, amelyet maga festett s amely mégis félelmes újságokat árult el neki. Ettől kezdve jobban figyelte Lacit és borzadva látta, hogy sejtelve a valóságot mondta. Barátja mindennap láthatóan rosszabb és rosszabb törött. Újabban már erősen hebegett, azonkívül különös szédülései voltak. Ezek a szédülések percekig eltartottak, ilyenkor összefüggéstelenül és érthetetlenül motyogott. De ha a szédülés elmúlt, akkor megint rendesen tudott beszélni. És valami nekidühödött munkaláz fogta el, folyton kiszaladt Barbizonba, egyik tájat a másik után festette, mintha valami ördögi határidő közeledése kergette volna.

A tavaszi Salonba egy erdei táját küldte „Sous bois” címmel, s egy másik képét, amely Barbizonban a párisi országotat ábrázolta. De már nem izgult annyira az akasztáson, mint azelőtt. Szidta egy darabig a zsűrit, aztán elcsendesedett, üres tekintettel bámészkodott a képek között.

— Csak menjetek, — mondta Miskának és Cécilenek, — én únom. Itt maradok, megvárlak benneteket.

Miskáék végigmentek a tárlaton. Cécile nagyon élénken nézett mindent. Miska ezúttal csak arcképet állított ki, a ház, a költözködés, a sok herce-hurca elvette az idejét. De arra volt ideje, hogy Leibl képére ügyeljen. Leibl egy báró Perfall nevű német előkelőséget festett le és annak arcképét küldte el Miskának, hogy segítse be a Salonba. „Bár tudom, — írta, — hogy a franciák most nem nagyon jól nyilatkoznak rólunk, németekről.” Cécile természetesen nagy botrányt csapott megint a Leibl-ügy körül. A harag ezúttal egy hétig tartott, de Miska a haragos hét alatt mégis csak elküldte a zsűrinek a képet és elfogadtatta. S mikor most a katalógusban odaértek, hogy „Guillaume Leibl, né à Cologne, adresse chez M. Munkacsy”, — az asszony elsápadt a haragtól.

— Gyerünk tovább innen, mert szeretnélek megfojtani, ha ezt a képet látom.

Attól, hogy Miska egy némettel ilyen melegen barátkozik, úgy félt, mint a tüztől. És nem is egészen ok nélkül. Párisban a revanche uralkodóbb gondolat volt, mint valaha. Kevéssel a Salon megnyitása előtt zajlott le a következő eset: Detaille, aki csak katonaképeket szeretett festeni, „Salut aux blessés” címmel küldött be egy kitűnően megkomponált háborús képet. A kép francia lovascsapatot ábrázolt, magasrangú tiszteket, akik foglyul ejtett porosz sebesült-transzporttal találkoznak és tisztelegnek, jelezvén

ezzel a gavalléros gesztussal, hogy a sebesült fogoly már nem ellenség, hanem ember és katona, aki derekasan viselkedett. Detaille egyik legelőkelőbb művésze volt már a francia festészetnek, de a zsűri nemzeti okokból visszautasította a képet. Detaille kénytelen volt a vernissage előtti éjjelen a porosz egyenruhákat átfesteni osztrákra. Reggelre lett kész. Így már elfogadták, noha így semmi értelme nem volt.

Miska odaállt a sokaság közé, amely a kép elé gyűlt és szenvedélyesen tárgyalta. A festék még teljesen friss volt rajta. De Cécile itt is Leibl miatt dühöngött. Ráncigálta az urát tovább.

Abban sem volt sok öröme, hogy tovább mentek, mert a Paczka képei elé érkeztek. Ott állott a ványnyadt, agyondolgoztatott tanítvány mellett maga a mester, Zichy Mihály. Gratulálni kellett nekik. Cécile a fogát csikorgatta és megrántotta a Miska kabátját, hogy menjenek már tovább. Akkor a Bruck képéhez értek. Ott Cécile megint lamentálni kezdett.

— Annak sincs értelme, hogy tanítványod van. Mit keresel azon? Chaplin valóságos iskolát tart és alaposan megfizetteti magát. Semmi dolga nincs vele, néha belejavít a képekbe. Csak nőket vállal és valamennyit behozta a Salonba. Az idei Salon egészen a Chapliné. De neked hiába beszél az ember. Bezzeg németeket protezsálni, azt igen, azt érted.

Az egész Salon csakugyan a Chapliné volt. Ő maga Audiffret-Pasquier herceg arcképével szerepelt, de nem kevesebb, mint nyolc festőnő szerepelt a katalógusban, akiket mind ő hozott be. Isidorine Mikulskától kezdve, aki gazdag lengyel nő volt, egészen Mendeville kisasszonyig, aki Montevideóból hozta a nehéz délamerikai pénzt, minduntalan Chaplin-tanítvány nőket látott a néző. S ha tovább

léptek, két festmény megint dühbe hozta Cécilet: a katalógus szerint ezeket Mlle Edvige Mary festette, aki nem volt más, mint Etlinger Mary, a Zichy Mihály tanítványa és szerelme. Csak az vigasztalta meg Cécilet, hogy meglátta a névsorban Cserkaszki Simon herceg nevét. Erről azonnal elhatározta, hogy meg fogja hívni. Egy orosz herceg jól fest a vendégek között.

Mikor visszaértek Lacihoz, az maga elé meredve állott ugyanazon a helyen. Közeledtökre felrezzent.

— Mondd, Miska, hol vannak az én képeim, nem láttad őket?

Miska elhűlve nézett rá.

— Itt vannak a hátad mögött. Hiszen az előbb néztük meg őket?

Laci megfordult és hátrapillantott. Aztán tenyerével gyötrötten simította végig arcát.

— Milyen furcsa. Egészen elfelejtettem. És nagyon szédülök megint.

Még mondott valamit, de azt nem lehetett megérteni. Sietve kikisérték a levegőre. Ott magához tért egy kicsit. Haza akarták vinni, de vonakodott. Sietett ki Barbizonba, mindenáron festeni akart még aznap egy kicsit. Mikor elvált tőlük és rogyant léptekkel, hajlott vállal vánszorgott a piros impériale-omnibusz irányába, Miska megdöbbent szomorúsággal nézett utána.

Otthon sem várta öröm. A napi postával megjött a Vasárnapi Ujság új száma, a békési ujság, üzleti levelek, reklámok, s közöttük Pista bácsi levele. Csupa mély levertség és panasz. A kis Aba már régóta betegeskedett, és most már biztos volt, hogy nem lehet megmenteni. „Levelem napok előtt kezdtem írni. Abácska halálos betegsége oly kínos nyugtalanságban tart, hogy mindent szaggatva vagyok csak képes tenni, számtalanszor nézek be szégyenhez, s ha kissé jobban találom, magamat ál-

tatva, ha nem, leverten távozom. Ma egész nap fáultetéssel voltam elfoglalva, ami annyiban volt jó hatással, mert elvonta figyelmemet a szomorú képről, mely szüntelen előttem lebeg, egy kicsinyke koporsó képéről. Mindennapi eset egy gyerek halála, de akit e csapás ér, csak az tudhatja, mennyi fájdalom van abban. Bármit tegyek, tervezek, gondoljak, minden csak betegemnél végződik, kínos sóhajjal. Nénéd folyton bízik, hogy a baj jobbra fordul. Szerencséje, sok fájdalomtól meg van kímélve, melynek bekövetkezése azonban csak idő kérdése...”

A levélolvasásban Cécile zavarta meg. Leibl dolgát kezdte piszkálni megint.

— Hagyj békét, az Isten áldjon meg, nem látod, hogy levelet olvasok?

— Ki írt? Ki írt?

— Pista bácsi írt. A kisfia a végét járja.

— Még mit ír?

— Csak ezt.

— Négy oldalon? Fordítsd le nekem azt a levelet. Mindent akarok tudni belőle.

— Dehogyan fordítom, nagyon rossz kedvem van. Tanulj meg magyarul.

— Én tanuljak magyarul? Talán te tanulnál inkább franciául. Lépten-nyomon szégyellem magam miattad. Mi lesz ezzel a Leibl-képpel, ami itt lóg?

A műteremben ott lógott egy remek Leibl-kép. München-vidéki paraszti nőt ábrázolt. „Die Dachauerinnen” volt a címe. Leibl azzal a kéréssel küldte Miskának, hogy adja el. Cécile ezért is nagyon mérges volt. Ne foglalkozzék a más képeivel, akinek magának is van még eladatlan képe. Miska most ideges volt és ingerült, kívágta a titkot, amelyet napok óta rejtegetett.

— Ezzel a képpel az lesz, hogy megvettem.

— Mit csináltál?

— Leibl négyezeröttszáz frankot kért érte. A kép

zseniális. De az emberek nem értenek hozzá és nem akarják megvenni. Én tehát tegnap írtam Leiblnak, hogy megveszem a képet magam. A négyezerötszáz frankról kötelezvényt küldtem neki.

Cécile felugrott. Sebesen lélegzett, háromszor is belekezdett volna a szóba, de elámult dühében nem tudott beszélni. Végre megtalálta a hangját.

— Amíg én élek, azt a pénzt nem fogod elküldeni.

— Akkor bepörölhet. Végrehajtanak. Elviszik a bűtort.

Az asszony tehetetlen haragjában sírva fakadt. Fuldokolva szitkozódott. Micsoda örült az ilyen ember. Ahelyett hogy eladna képet, még maga vásárol. A mai viszonyok közt, mikor mindenki úgy vigyáz a képére és a műkereskedők megbolondulnak a gondtól. Hosszú ideig tartott a szenvedélyes szóváltás. És aznap este csak immel-ámmal békültek ki. Ölelésökbe most már észrevétlenül belopódzott a hazugság. Másnap reggel Miska bágyadt kellenetlenséget erzett, ha szép és kíváncsi feleségére gondolt. Sietett a munkába menekülni. Könnyed szándékú zsánert festett most, konyhában egy anyát, amint karon tartott csecsemőjével és nagyobbacska kislányával mosolyogva szemléli a másik anyát: a kövér mopszlikutyát, amely három kicsiny kölykével mohón esik neki a tejes tálnak. A kép gondolatának a könnyű értékesítés szándéka volt az apja, és a család, a kisgyerek után való sóvárgás volt az anyja. De már idestova hároméves házások voltak és a jó Isten nem akart gyereket adni.

Mikor a Salon zsürije kihirdette az ez évi kitüntetéseket, egyetlen magyar sem volt köztük. Miska maga sem. De ekkor nem is sejtett meglepetés gyanánt jött a nagy ujság: a francia köztársaság elnöke, Michel Munkácsyt, a becsületrend lovagját, ki-nevezte a becsületrend tisztjévé. Ez csak Miska szá-

mára volt igazi meglepetés. Cécile felkészült rá. Addig mesterkedett, amíg elérte, hogy egy alkalommal Türrék meghívták őket Mac Mahon herceggel, a köztársaság elnökével együtt. S a vacsora után sikerült tíz percet találnia, mikor az elnökkel kettesben cseveghetett. Hogy mit csevegett, arról nem szólt senkinek semmit, még Miskának sem. Most, hogy megjött a kitüntetés, büszkén vágta oda:

— Vedd tudomásul, hogy ezt én csináltam. Ha én nem állok melletted, Mac Mahon még csak nem is köszön neked vissza, olyan ügyetlen vagy. Legalább örülj neki és köszönd meg.

— Köszönöm. De inkább szegény Lacinak jártál volna ki valamit.

S ezt őszintén felelte. Örült a kitüntetésnek, mint bárki más örült volna, de hiúságánál, amely a csecsebecsének és cifra holminak örvendező gyermek hiúsága volt, erősebben érezte a szeretett barátért való gondot. Laci állapota napról-napra rosszabbodott. Egy napon szállásadója kopogtatott be Miskához a műterembe.

— Kedves mester, moszjő Paál miatt jövök. Baleset történt vele. Reggel bementem hozzá és a földön találtam vértócsában. Be volt verve a feje. Felmostam, kérem, és valamennyire magához tért. Azt mondja, hogy késő este jött haza Barbizonból, megszédült a szobában, elesett és a mosdója felett kiáll a gázcső, abba belevágta a fejét és elvesztette az eszméletét. Úgy feküdt reggelig, míg meg nem találtam. Már most, kérem, ez így nem megy tovább. Négy hónapi bérrel tartozik, most még beteg is, nekem már elég volt. Azért jöttem ide, mert tudom, hogy jóbarátok. Tessék csinálni valamit.

Miska kapta a kalapját és szaladt a Laci lakására, nem is fogatott be, hanem bérkocsit vett. A beteg ott feküdt az ágyban, bekötött fejvel. Nézett maga elé üvegesen, mintha már meg is halt volna.

— Laci, mi van veled?

A beteg oldalt fordította fejét és rápillantott. Aztán egy kis szünet után olyan hangon, mintha érdektelenül nevén nevezne valamely személyt vagy tárgyat, nehéz kiejtéssel megállapította sajátmagának:

— M... Miska.

Aztán visszafordította fejét és több kérdésre nem felelt. Miska szólongatta, faggatta, de nem kapott választ.

— Kerítsen orvost — mondta az ellenségesen ott álldogáló embernek.

Az elment. Miska körülpillantott a nyomorúságos műteremben. Néhány kalitkában kiaszott madarak gubbasztottak. Nyilván rég nem kaptak enni-inni. Felkelt az ágy széléről és legalább inni adott nekik a kis üvegvályukba. Aztán nézegette a képeket. Rég járt a Laci szállásán, sok vázlatot, képet nem ismert. Elámult a iestő mély és elemi kifejezőmódjától, a költészetnek attól az elbűvölő erejétől, amelyet nem tudott volna szavakba foglalni, ha kérdik tőle, de érezte a legkisebb idegszálával is. Egy meghökkentően nagy festőművész költeményei között állt s a művész maga ott feküdt a szennyes, foszladozó paplanú ágyban, meredt maga elé nyitott szemmel és lassan mozgó ajkai közül nem jött hang.

Egy fiatal orvos toppant be a szobába, fontoskodó, nagyképű. Átkötötte a zúzott fejsebeket és kérdezgetni kezdett. A beteg nem válaszolt neki, helyette Miska meg a szállásadó mondták el, amit tudtak. Az orvos mímelte a mély gondolkodást.

— Azt hiszem, agyrázkódás. Mindenesetre jó volna szakorvost hozatni. Harminc frank, uram.

Miska zsebeit tapogatta. Talált egy ötvenest. Az orvos nem tudott visszaadni. Legyintett rá. Az orvos vidoran távozott. Akkor kihívta a szállásadót az ajtó elé, bár a beteg előtt bizvást beszélhe-

tett volna akármit. Meghagyta neki, hogy lássa el a beteget mindennel, a költségeket ő viseli, délután még visszajön.

Sietett egyenesen haza, elszántan és készen arra, hogy a fukar Cécile-lel hangos botrányt fog csapni, ha kell. Éppen a kapuban érte, Cécile kocsi-val készült a városba. Elmondta neki röviden, mi történt Lacival.

— Akkor minden mást elhagytunk — mondta az asszony — ülj be, gyere velem vissza.

Útközben most már részletesen beszámolt mindről. Cécile csak a fejét csóválta. A beteget most már öntudatánál találták. Egészen érthetően beszélt, de nagyon gyenge volt. Cécile részvéttel simogatta a kezét.

— Csak nyugodjék meg szépen, Laci, ne törődjék semmivel. Az a fő, hogy meggyógyuljon és tudjon dolgozni. Az anyagiakra ne legyen gondja, mi mindent elintézzünk.

Miska meglepetten hallgatta. Cécile jött-ment, asszonyi szemmel meglátott egy és más apróságot, amit a szobában azonnal el lehetett igazítani. Tárgyalt a szállásadóval, pénzt adott neki, tízféle dologban intézkedett, rendet csinált.

— Megyünk orvosért, — szólt aztán Miskának, — nem érünk rá, indulj.

Erélyes volt, gyors és határozott. Miska ámulva nézte a kocsi-ban. Nem állhatta meg, odanyúlt az asszony kezéért és megszorította.

— Nem tudtam, hogy ilyen jó vagy. Most nagy örömet szerezteél nekem.

— Hát mit képzeltél rólam? Hogy gonosz vagyok? Nem. Csak nyitva van a szemem és az eszemet gondolkozásra használom. Menj a templomba imádkozni és hálát adni, hogy melletted vagyok.

Az orvosnak nagyon rossz véleménye volt a Laci állapotáról. Hogy mi baja van, azt nem tudta

megmondani, de kifejezte azt a gyanuját, hogy a betegség rendkívül súlyos. A betegnek egyelőre nem szabad dolgoznia, táplálkozzék jól és ne izgassa magát. Miskáék jó pár hétre elegendő pénzt hagytak hátra és a lelkére beszéltek Lacinak, hogy kímélje magát, míg ők távol lesznek, mert itt a nyár, ők költözködnek Colpachra. Úgy látszott, hogy Laci jobban van, talán túlsötéten is látott az orvos.

Elutazás előtt kapták a Pista bácsi táviratát, hogy a kis Aba meghalt. És már Colpachon kapták a Mari néni táviratát, hogy Pista bácsi agyonlőtte magát.

Miska napokon át sápadtan és némán járkált a parkban, vagy megült egy sarokban és gyötörte magát a véres látomással. Ezt a rettenetes hírt nem tudta magának megmagyarázni. Pista bácsi szörnyű elhatározásának aligha csak a kisgyerek halála lehetett az oka. Mikor ők a nászútukor Kerekiben jártak, már látszott rajta, hogy valami nagy baj van vele, pedig a kisfiúnak akkor még semmi baja sem volt. A táviratot követte Mari néni szivszaggatóan fájdalmas levele, abból sem lehetett megérteni a tragédiát. Iván is részletes levelet írt, abból sem tűnt ki semmi. Levelet, vagy utolsó üzenetet nem hagyott hátra a halálba menő ember, ittmaradottjai csak a titok sötétjébe nézhettek, ahol nem láthattak semmit.

Valami névtelen félelem vett erőt Miskán. Ez a két férfi állott legközelebb hozzá: Pista bácsi és Laci. Tündődött sorsukon, tépelődött, gyötörte magát, pedig gyötrelmemre nem volt oka, csak mély részvétre. Mégis valami olyan szorongó érzés vett erőt rajta, mint eltévedt gyermekén a sötét erdőben. Dolgozni nem tudott, még a Cécile közelléte is idegessé tette. Kapta magát, leutazott az augusztus pokoli hőségében Párisba. Csakhogy Laci állapotát megláthassa.

Ez az állapot riasztó volt és reménytelen. Laci fent járt, de szédülései már nagyon gyakoriak lettek. Szemében megtört a fény, gyakran furesa módon kancsalított. Beszélgetni igen nehéz volt vele, mert nyelve már nehezen mozgott és arcán meglátaszott, hogy a gondolkodás teljesíthetetlen agymunkát kíván tőle. Néha villámgyorsan elmondott tíz hibátlan és értelmes mondatot egymásután, aztán hebegni kezdett és a mondatokból szavakat hagyott ki, a szavakból szótagokat. De azért festett. S a képek még értelmesek voltak. Miska mélyen lesujtva ment vissza Colpachra.

Igyekezett mégis csak munkába fojtani örület és véres halál körül forgó tépelődéseit. A negyvennyolcas időkből tervezett egy újoncozó jelenetet: hosszú kocsmasztalnál ül a verbunkus nemzetőr, nyalka legényekkel beszélget, akik tele vannak vitézkedő kedvvel, az előtérben szerelmes kovácslegény ül, kézenfogva a mátkájával. Jobbról a csinos csaplárosnéval dévajkodnak ketten, balról egészen hátul egy korcs ember nézi komor félszemmel a társaságot. Ezzel a képpel igyekezett elfoglalni magát. Cécilet egész nap alig látta, ahhoz minden nap eljöttek szülei arról a Niederpallen nevű kis tanyáról, amelyet nekik adott, színleg bérlet gyanánt, hogy neve is legyen a dolognak, valójában megélhetésül öreg napjaikra. Aztán volt egy unoka-fivére is Cécilenek, bizonyos moszjő Biand. Az is eljött látogatóba feleségével és gyerekeivel együtt. Miska rosszkedvű volt és nyomott. A kép lassan, kedvetlenül haladt, az esték rokoni társaságában unatkozott. A nyár végén már nagyon siettette Cécilet, hogy menjenek Párisba. Cécile azonban kitűnően érezte magát Colpachon. De Miska egyre idegesebb lett, már nem aludt éjszakánként és olyan ingerültség kerítette hatalmába, hogy minden pillanatban közel volt a síráshoz. Cécile maga is meg-

sokallta ezt a lelkiállapotot. S ebben az évben a szokottnál hamarabb költöztek be Párisba.

Első útja Lacihoz vitte. Az az elmúlt hetek alatt éveket öregedett. Betegsége most már kétségtelenül meg volt állapítható: agylágyulás. Paralizis progressziva tudományos nyelven. Mikor Miska belépett hozzá, ott ült a festőállvány előtt és magyarul Bruck Lajosnak. Az éppen meglátogatta. A vásznon bámulatos tájkép jelent meg Miska távolléte óta, különböző tájak egy-egy részlete szélselyes mozaikba rakva. Fent egy tópart, alul fellegetes mennydarab, köztük fák, odébb havas faderekak, még odébb virágzó bokor. S ezeket színes mértani vonalak hálózták kockásra.

— Így kell, — mondta nehezen forgó nyelvvel Miskának is, akinek belépésére semmi meglepetést nem mutatott, — csakis így kell. Az a baj, hogy jól kellene tudni rajzolni, de ahhoz nem ért együnk sem.

Miska próbált beszélgetni vele, de zagyva szókeveréket kapott csupán. Abbahagyta. Bruck oda-súgta neki:

— Nem ilyen mindig, csak vannak ilyen fél-órái. Néha egészen józan. Akkor nagyon szomorú és panaszkodik.

Miután minden szükségesről gondoskodott Miska, nehéz szívvel elment. A Magyar Egyletbe vitte útja, mert az Ujoncozáshoz ott akart modellt keresni. A színvázlattal nagynehezen elkészült Colpachon, most már hozzá akart fogni a kidolgozáshoz. Az egyletben ott találta Zichyt. Elmondta neki, milyenszerű alakra lenne szüksége: hetyke, jóképű parasztlegényre, aki darabos legyen, nagykezü, nagylábú, félrecsapva állják neki a pörge kalap és vitézségén mosolyogni lehessen. Zichy szokott udvariasságával és síma nyájasságával megígérte, hogy az egylet iparos- és munkás-ifjai között

majd keres neki egyet. Azonkívül egy szende szépségű, édes, üde fiatal leányra is szüksége volt. Neki-eredt, ahogy szokta, a pályaudvarok harmadik osztályú várótermének, mellékutcák kis kocsmáinak. Az ezer meg ezer emberi arc nézegetése, válogatása elszórakoztatta és pihentette.

Két nap múlva talált egy fiatal leányt: elárúsítónő volt a boulevard Courcelles egy kis trafikjában. Mikor az aranyos kis arcot meglátta az ablakon át, rögtön rámondta: ez az. Bement és bemutatkozott. De a szép leány sohasem hallotta ezt a nevet és a különös közeledéstől gyanakodva meg is riadt. Miska ott hagyta névjegyét, nem tárgyalt tovább. Másnap maga Cécile ment el a trafikba. Tíz perc alatt megalkudott, következő reggel már ott volt a szép leány a műteremben. Ugyanekkor távirat jött Zichytől, hogy este jöjjön be az együletbe, talált neki- való legényt. Zichy csakugyan kitűnő szemmel választotta ki a tipust: egy Reke Guszti nevű kerékgyártólegény világjáró vándorútján pár napja vetődött Párisba és a rendőrök eligazították az együlethez. Huszonkétéves, mokány gyerek volt, jókedvű, jóízű, eredeti.

Reke Guszti kissé felvidította a borongós, tépelődő Miskát. Sokat lehetett nevetni rajta. Mikor a szép francia leánnyal kettesben kellett ülnie, még hozzá kézen fogva és szerelmesen a leányra bámulva, Reke Gusztiban nagyon ágaskodott a természet.

— Ne izegjen-mozogjon annyit, hékás!

Az ifjú kerékgyártó sértődötten felnézett.

— Dejszen, ha Munkácsy úr huszonkétéves volna ilyen szép lány mellett, izegne-mozogna maga is, fogadom.

Még állást is szerzett Reke Gusztinak. Addig kérdezősködött jobbra-balra, míg be tudta szerezni egy kocsigyárba félnapi munkára. Délelőtt festette. A kép még egy alakjához őt állította be. Reke

Gusztai nagy kedvetlenségére. Mert igazi ábrázata nem a lánnyal szerelmeskedő kovácslegény nyakára került. Oda másik arcot festett a mester.

Kurta mulatság volt, hamar elmúlt. Az „Ujoncozás” elkészült és indult haza Pestre. A Képzőművészeti Társulat kiállítására szánta Miska. Az otthoniak megírták neki, hogy a Társulat átvette a beléje olvadó Nemzeti Képcsarnok-Egylet hatvan-ezer korona vagyonát azzal a kötelezettséggel, hogy évente vásárol egy képet a Nemzeti Múzeum képtárának. Az első vétel csakugyan az Ujoncozás lett. A frank-összeget átszámították otthon koronára, majdnem tízezer korona került ki belőle.

De az öröm mellett ott volt az állandó üröm. Laci most már a végét járta. Félteni lehetett, hogy valami kárt tesz magában, ha felügyelet nélkül hagyják, másrészt egy józan pillanatában sírva rimánkodott Miskának, hogy egy pillanatra se hagyja egyedül. Miska egy napon felcsomagolta és hazavitte a Rue Légendreba. Volt ott nélkülözhető kis szoba, ahová elhelyezhette, ápolónőt is könnyű volt fogadni mellé. Néhány napig el is volt náluk a beteg. Cécile naponta többször utána nézett. De az orvos, akit járattak hozzá, ellenezte ezt az ápolási módot. Megmondta nyiltan, hogy ez az ember már nem ember, elmeógyógyintézetbe kell adni.

— Akár holnap, — mondta Miska sóhajtván. — Valami nagyon jó helyet keresünk szegénynek. A költségeket vállalom.

— Mindegy már neki a hely, — viszonzta Cécile nyugodtan, — majd betesszük valami ingyenes helyre, hiszen szegénységi bizonyítványa van.

— De Cécile! Becsukni bolondok házába, örültek közé, komisz ápolóknak kiszolgáltatni! Cécile!

— Nem értelek. Hiszen őneki már nincs öntudata. Ő nem fogja tudni, hol lesz. Neki az már

tökéletesen mindegy. Aminek pedig ő nem látja hasznát, az kidobott pénz. Nincs igazam, doktor úr?

Az orvos vállat vont. Óvakodott döntőbíró lenni a házasfelek közt. Miska pedig a levegőbe legyintett a kezével és keserűen otthagya őket.

Ezúttal nem lett veszekedés a dologból. Este maga Cécile hozta szóba a kérdést, váratlanul engedékeny hangon. Elmondta, hogy részletesen végigvette az orvossal a lehetőségeket. Van Charentonban egy „maison d'aliénés“, egy elmebórház, ahol fizetni kell ugyan, de az árak nagyon tisztességesek és háromféle osztály között lehet válogatni. A legegyszerűbb, ha kimennek holnap reggel a beteggel együtt s ott a helyszínén meglátják, hogy melyik osztály micsodás.

— Miért vagy egyszerre ilyen engedékeny? — kérdezte Miska válasz helyett.

— Megmondom őszintén. Szeretném, ha semmi sem zavarna, ha semmire se kellene gondolnod, csak a jövő évi képedre. Mert annak olyannak kell lenni, amilyen még nem volt a világon.

Miska nagyot sóhajtott. A jövő évi kép! Hónapok óta gyömöszölte vissza ezt a gondolatot, mihelyt agyában felmerészkedett. Jövőre, hetvennyolcban, lesz a párisi világkiállítás. A Salon soha nem látott arányokban fogja a világ elé tárni minden náció nagy mestereinek legújabb remekműveit. Idestova itt az ősz, jövő márciusra készen kell lennie az ő képének is. A nagynak, a Siralomháznál is nagyobbaknak. Eddig elhessegette magát az életre szóló felelősség gondját, most már nem lehet halogatni tovább, szembe kell nézni vele. Most, mikor Pista bácsi véres öngyilkosságát még mindig nem heverte ki, mikor egyetlen szívbeli barátját holnap viszi be az élőhalottak házába, mikor munkakedvét komor tépelődések bénítják, most kell olyan tüneményes művet alkotnia, amely túltegyen a Siralomházon.

Némán, kifejezéstartelen arccal nézett a lámpa fényébe. Cécile erősen figyelt rá. Megszólalt:

— El kell kezdeni a munkát, Miska. Én nem akarlak hajszozni, de itt az ideje. Goupil már harmadszor fogott meg, hogy mi lesz. Neked nem akart szólni, mert látja, hogy nagyon rossz kedved van.

— Persze, hogy rossz kedvem van. Minek örüljek?

— Nekem.

Miska udvariasan elmosolyodott és megsímitotta felesége asztalon heverő kezét. De magában jól tudta, hogy ez a mozdulat, ez a mosoly kínos hazugság már csak, semmi egyéb. A szerelem elszállt és nem hozhatja vissza többé semmi. Az új, nagy képhez pedig nincs ötlete.

Se szerelem, se munka. Lehet így élni?

VII.

Egyszerre indult el lelkének két óriás eseménye. Egyik Chaplinné volt, a másik a „Milton.”

Chaplinnéval nem egyszer találkozott a lefolyt három esztendő alatt. Maga Cécile gondoskodott róla, hogy összeköttetésük állandó maradjon, mert fontosnak tartotta, hogy a művészvilágban befolyásos és tekintélyes, a közönség előtt pedig nagyon népszerű Chaplint melegen tartsa. Ennek útja csak az asszonyon keresztül vezethetett, mert Chaplin maga ridegen zárkózott, kimérten udvarias ember volt, akihez sehogysem lehetett közel férközni. Felesége azonban úgy vonzotta maga köré mindenki vonzalmát, barátságát és bizalmát, mint a mágnes.

Miska is jó barátságban volt vele. Az asszonyt Chérienек szólították azok, akik közel állottak hozzá. Így szólította ő is. Ha belépett valahova társaságba és Chériet látta, először hozzá ment kö-

szönni. Az asszony is nyájasabban bánt vele, mint mással. De a kölcsönös megkülönböztetést egyikök sem magyarázta félre. Miska ugyan nem egyszer úgy pillantott az asszonyra, mint kíváncsi nők szokott a férfiak kíváncsi szeme, de csak akkor, ha az asszony nem nézett rá. Szemügyre vette magas derekát, szoknyája drapériáján keresztül átható szemmel figyelte hosszú, finom, egvenes lábszárait, s ha kivágott ruhát látott rajta, mindig megvallotta magának, hogy ez a nő cudarul tetszik neki. De mind-
eddig egyetlen udvarló célzást sem tett. Chérie személyében valami szelid méltóságot érzett, amely a könnyed tréfát még kimondás előtt visszaparan-
csolta. Általában szeretett az asszonyokkal mókázni és, kivált, ha Cécile nem hallhatta, könnyen meg-
engedett magának egy-egy vakmerő bókot, de Chérievel szemben elhagyta a vakmerősége. Ezt az asszonyt tisztelte.

Doré műtermében történt. Egy este elmentek oda vacsora után. Sokan beszélgettek a műterem-
ben, ott volt a festő fivére feleségestől, ott volt Ma-
delon is fiatal férjével, a piktorok közül Detaille és az öreg Cabanel, az írók közül Coppée és mások. A beszélgetés csakhamar arra a témára terelődött, amely mostanság minden társaságban felmerült: Zolára. Ez az újonnan felbukkant író nagyon sokat beszéltetett magáról, szenvedélyes hívei és szenvedélyes ellenzői voltak. Vakmerő könyvei hangos zszibongást keltettek mindenütt, s ahol neve felme-
rült, ott azonnal elvi kérdésekre fordult a vita. Min-
dig akadt valaki, aki merészen jó írónak mondta, mire az ellentmondás viharos kara szólalt meg, s aki győzte hanggal, hogy a többit túlkiáltsa, az csak-
hamar kifejtette, hogy a művészetnek nem lehet más a célja, mint az örök szépség, már pedig ez az ember csak a rondát és útálatosat keresi műveiben, hogy a piszok pocsolyájában hempereghessen, mint

a malac. Azok, akik óvatosan vonakodtak végleges álláspontot elfoglalni, vagy azt mondták, hogy „izléstelen, de határozottan tehetséges“, vagy azt, hogy „határozottan tehetséges, de izléstelen“. Festők még többet vitáztak róla, mint mások, mert híre járt, hogy ez a Zola testtel-lélekkel a megkergült „impresszionisták“ táborá mellé állott, barátkozik azzal a bizonyos Manetval és hangosan hirdeti, hogy a régimódi festészetnek vége, a vaskalaposok pusztuljanak.

Zoláról folyt a vita most is a Doré műtermében. Voltaképpen nem is volt vita, mert ebben a társaságban nem igen akadt híve. A legtöbben nem is olvasták eddigi műveit. De Doré olvasta. Éppen a legutolsó könyv, a „L'assommoir“, volt az éjjeli szekrényén. Izgatottan magyarázta, hogy ez az irány fölötte veszedelmes. Cabanel, az École des Beaux Arts öreg tanára, akinek keze közül szinte az egész új francia festő-nemzedék kikerült, más álláspontot foglalt el: szerinte múló divat az egész és Zola az impresszionistákkal együtt rövid időn belül úgy el fog tűnni a föld színéről, hogy három év múlva még csak emlékezni sem fog rájuk senki. Ezen aztán hosszasan elvitáztak.

Miska nagyon únta ezt a vitát. Zolát nem olvasta, az impresszionista gúnynévvel illetett festők nem érdekelték. S mialatt Cécile élénken sietett a nagyobbik tekintély, a Cabanel, álláspontjának segíteni, férje szórakozottan nézett szét, kihez lehetne egy jó szót szólni. A sarokban megpillantotta Chériet. Az elvonult a többiektől és egy rézmetszetekből álló mappában lapozgatott. Miska fogta magát, odalépett hozzá.

— Maga sem vitatkozik Zoláról? — kérdezte tőle.

Chérie becsukta a mappát.

— Altalában nem szoktam vitatkozni, mert semmi célja nincs. Hogy vannak? Dolgozik?

— Nem dolgozom. Témát keresek és nem találok. De ha találnék, sem volna hozzá nagy kedvem.

Az asszony figyelmesen ránézett. Szelíd tekintetében jóság volt és anyai érdeklődés.

— Valami kellemetlensége van?

— Nagy.

— Mondja el.

— Maga ismeri azt a magyar barátomat, ugy-e?

— Zichyt? Hogyne.

— Nem Zichyt, a másikat. Paált.

— Igen, azt is. Mi van vele?

— A minap elvittük Chareuntonba. Vége van. Agylágyulás. Az orvosok szerint ki van zárva, hogy meggyógyuljon.

— Ó be sajnálom. Szegény. Maga nagyon szeretete, ugy-e?

— Arra nincs szó. Ugy érzem, mintha levágták volna egy testrészemet. Több volt ő nekem, mint egy barát, vagy egy testvér. Meg sem tudom magyarázni. Most rettenetesen egyedül vagyok.

Az asszony hallgatott. Pedig Miska nagyon szeretett volna valami résztvevő szót hallani. Lesütött szemmel megismételte a panaszt.

— Egyedül lenni nagyon rossz.

És felnézett Chériere. De az nem pillantott rá, hanem a feje felett elnézett valahová messzire. Ugy mondta, vállat vonva:

— Ó Istenem, az ember megszokja.

Miska rábámult. Semmi más válasz így meg nem lephette volna. Ennek az asszonynak az a híre volt, hogy kitünő feleség és mintaszerű családanya. Mi lakhatik benne, hogy most egyszerre kiadja magát? Hiszen válasza azt jelenti, hogy ő is nagyon egyedül van, csak éppen nem küzködik ellene. Miska erős gykekezettel kereste magában, hogy mit kellene most

mondani, de nem jutott eszébe semmi. Pedig hirtelen sóvárgó vágy támadt benne, hogy azon a résen, amelyet ez az elejtett megjegyzés a Chérie finom és megtámadhatatlan tartózkodásán ejtett, a lelkéhez igyekezzék férközni, a bizalmához. Mert ez olyan asszony volt, aki mindenkinek bizalmas gyónását jóságosan meghallgatta, de maga sohasem árult el magáról egy jottányit is. Hogyan kellene ezt az alkalmat most gyorsan és ügyesen felhasználni? De ebben a pillanatban Madelon lépett hozzájuk.

— Nem akarnak kártyázni?

— Nem, drágám, — felelt Chaplinné, — nekem már a hazamenésen kell gondolkoznom. A férjem holnap korán kel.

Madelon leült hozzájuk harmadiknak. Közömbös dolgokról kezdtek beszélni. Majd más is csatlakozott. A meghitt közeledés alkalma elmúlt.

Mikor búcsúzkodtak, Miska Chérie mellé került a forgolódásban.

— Szeretném hamarosan látni. Merre járnak mostanság?

— Holnap Zichy Mihálynál leszünk. Magok nem lesznek ott?

— Mi is kaptunk meghívót, de Cécilenek nincs kedve elmenni.

— Kár.

Elsodorták őket egymástól. Hazamenőben Miska odavetette Cécilenek a lassan poroszkáló bérkocsi mélyén:

— Ja igaz, Chérie kérdezte, hogy ott leszünk-e holnap Zichynél. Mondtam, hogy aligha. Erre ő azt mondta, hogy nagyon sajnálja, mert szeretett volna velünk lenni.

— Chaplinék ott lesznek?

— Ott.

— Az más. Akkor elmegyünk. Már csak azért is, hogy Zichy el ne helyezzen náluk egy bombát

ellened. Chaplinék fontosak, rájuk vigyázni kell. Azonkívül én nagyon szeretem is őket. Már régóta akarok is neked szólni, hogy légy figyelmesebb Chérievel. Foglalkozzál vele, mulattasd. Általában ne viselkedjél emberek között úgy, mint a medve. A társaság arra való, hogy az emberek szórakoztassák egymást.

— Tudod jól, hogy mindig zavartan érzem magam, mert nem tudok jól franciául. De jól van, Chérievel majd többet fogok beszélgetni. Kár, hogy nem tud németül.

— Nem, nem. Ha németül beszélsz, azt nem szeretem. Csak ragadj meg minden alkalmat, hogy a franciát gyakorolhasd. Rádfér, mondhatom.

— Jó, jó, majd foglalkozom vele, csak ne kezd elülről ezt a franciát.

Másnap csakugyan elmentek Zichyhez. Ott igen érdekes emberek voltak, többek között Dumas fiús. Egy új magyar is akadt, bizonyos Fellner Sándor nevű fiatalember, úgyszólván gyerek még. Tizen-nyolc éves letére már kész építész volt és már egy évi bécsi festőakadémiát is a háta mögött hagyott. Most jött ki Párisba tanulni és Zichyhez csatlakozott tanítványul. Cécile azonnal ellenszenvre gyúladt iránta, de ezt nem éreztette a csinos kis fiúval, mert tudta, hogy Miska nagyon érzékeny, ha ő a magyar ismerősöket nem kezeli különös nyájassággal. Ott volt Etlinger Mary is, a kurtahajú, szépséges orosz leány, aki úszott a dicsőségben, mert Zichy nemrégiben zászlót szenteltetett a Magyar Egyesületben és Maryt nevezte ki zászlóanyának. Cécile elsápadt a haragtól, mikor ezt most megtudta. Ha már annak a zászlóanyának nem kell született magyarnak lenni, akkor miért nem ő, a hitves? Miért ez az orosz fruska, aki tanítványság ürügye alatt egyszerűen barátnő?

— Megmutatom, — sziszegte halkan Miskának, — hogy leszel te még elnök abban az egyesületben.

De Miska alig figyelt az asszony haragjára. Szemével Chaplinné egyedüllétét leste. S mikor odaülhetett melléje, azonnal elkezdett a tárgy felé törekedni.

— Mondja, Chérie, ha mi mindketten olyan egyedül vagyunk, mint tegnap kiderült, miért ne csináljuk ezt együtt?

— Hogy érti ezt, kedves „dernier jour“?

— Úgy értem, hogy nekünk nagyon össze kellene barátkoznunk. Szinte sajnálom, hogy maga nőnek született és nem férfinak.

— Miért?

— Mert ha férfi volna, akkor maga lenne most a legjobb barátom. Nagyokat sétálnánk az utcán, én kiönteném magának az én szívemet, maga kiöntené nekem a magáét.

— Ennek így sincs semmi akadályja.

— Mikor kezdjük el? Hol láthatom holnap?

Chérie mosolygott.

— Nem, kedvesem, légyottot nem adok. De barátságban nincs hiány. Ha nagyon nehéz a szíve, bennem megbízhatik. Majd csak látjuk egymást, olyan kicsiny ez a Páris. Rábizhatjuk a véletlenre.

Felállott, elment egy más csoporthoz. Miska lesújtottan maradt a helyén. Most még sokkal jobban szomjazta ennek a leírhatatlanul kedves asszonynak a barátságát, mint eddig. Ahhoz a csoport-hoz, ahol most Chérie állott, máshonnan Cécile is odalépett. És ő nézte a két asszonyt egymás mellett. Szép nő mindakettő. De Chérie magas és kinyúlt derekú, Cécile alacsony és túlságosan hízásra hajlamos. Házasságuk óta már erősen kitellett, keble majd megrepesztette a fűzöt, rövid és tömzsi kezén már mély gödröcskéket hagyott a torkos jóllét. Chérie csupa nőiesség, Cécile katonás, határozott,

kemény. A hangja is olyan érdesen, rekedten csúnya és lármás, a Chérie hangja elbűvölően dallamos. Talán ez a leginkább megvesztegető rajta. A hangja. Ha az ember elválik tőle, a hangja még soká, soká kíséri a róla szóló, tűnődő gondolatokat.

Az este folyamán egy ízben úgy adódott, hogy Chérie a Miska közvetlen közelében szólt az urának:

— Hányas szám alatt van a Rue de Rivolin az a bútorkereskedés, amelyiket mondtál?

— Nem tudom. A Louvrehoz közel.

— Mert holnap délben odamegyek. Könnyű megtalálni?

Chaplin csak megbólintotta angol diplomata-fejét és elfordult. Valaki szólt hozzá. Chérie is csatlakozott a társalgáshoz. Úgy látszott: nem is tudja, hogy Miska mögötte áll.

Másnap déli fél tizenkettőkor Miska ott mendegélt a Louvre környékén és figyelte, merre lát itt bútorkereskedést. Otthon azt mondta, hogy fáj a feje, megy egy kicsit sétálni. Cécile helyeselte, hogy járkál egyet, csak azt kötötte a lelkére, hogy a déjeunerhez pontosan jöjjön haza. Most itt kóborolt Miska a Rue de Rivolin és feszült figyelemmel vizsgálódott. Nagyon félt, hogy elmulasztja azt, akit keres.

De nem mulasztotta el. Megpillantotta maga előtt a közvetlen közelben, mintha a semmiből bukkant volna eléje az angyali látomás. Chérie búbajosan elegáns volt: világoskék egybeszabott ruha símuljt júnói alakjára, feje búbján ugyanilyen színű piciny kalap ült structoll-dísszel, szoknyája alján hatalmas atlaszesokor fogta annak a hasításnak pompázó redőit, amely alól meggypiros uszályözön ömlött elő. Balkezevel összemarkolta szoknyáját, hogy az uszály ne söpörje a földet, jobbkeze csipke-napernyőt tartott, amelynek csontszínű kupolája alig volt több két arasz szélesnél. Nyakán fekete

bársonyszalagról nagy darab piros koráll függött ékesség gyanánt, keblét három elevenszínű bársonyrózsza bokkrétája díszítette. Ruhájának ujja a csuklónál kitölcséresedett, ráncokba keményített fehér patyolat-kézelő bélelte ezt a tölcseért, s a hosszúkás, finom kéz úgy tekintett ki belőle, mint a díszes fehér papírból kinyuló divatos virág.

Miska szíve nagyot dobbant. Érezte, hogy elpi-
rul, mikor kürtőkalapját megemelte kesztyűs kezé-
vel. De Chérie nem mutatott meglepetést. Nem is
felelt Miska magyarázatára, hogy a Louvreből jön.

— Kísérjen el, megyek a Concorde felé sétálni.

Mentek egymás mellett. Miska orrát enyhén
megérintette az asszony illata: kölni víz és ibolya
alig érezhető gyengéd keveréke. Mély lélegzetet
vett, s ezt a lélegzetet töredezetté tette ideges, bol-
dog izgalma. Csak ment az asszony mellett és nem
tudott mit szólni. Múltak a pillanatok, s ő hallgatá-
sát egyre nevetségesebbnek érezte. S mikor végre
mindenáron megszólalt, csak ezt tudta kérdezni:

— Hogy van?

— Jól vagyok, — csengett az asszony elbűvölő,
dallamos hangja, amely azonnal símogatóan meg-
nyugtatta.

— De olyan jól nem lehet, mint én. Szeretnék
valami nagy bolondságot csinálni az örömtől, hogy
találkoztam magával.

— Én is örülök. Most legalább egy kicsit meg-
ismerjük egymást. Társaságban ez úgyis lehetetlen.
Meséljen saját magáról, én majd hallgatom.

— Mit meséljek?

— Tökéletesen mindegy. Csak kezdje el akár-
hol, a többi magától jön.

— Hiszen úgy szeretnék... úgy szeretném az
egész lelkemet idetenni egyszerre a tenyeremre,
lássa? De nagyon rossz francia vagyok. Éppen mi-
kor a legszebbet mondanám, mindig megakadok.

— Nem baj, majd segíték. Meséljen a gyerekkoráról. Azaz, hogy tulajdonképpen most sem más, mint egy nagy gyerek. Én legalább annak látom és a szemem ritkán csal. Meséljen egész fiatal éveiről, mondjuk úgy.

— Az elég keserves mese lesz. Nagyon sokat szenvedtem kis koromban.

Kezdte mondani inaskodását. Nehezen ment, mert sok szó nem jutott eszébe. Chérie türelmesen próbálgatta kisegíteni. És komoly arccal figyelt. S mikor az inasévek szenvedései véget értek, oldalt rápillantva ezt kérdezte:

— Magát sohasem szerette senki?

— Dehogynem. A nagybátyám. Agyonlőtte magát. Aztán a nagynéném. De ő olyan nagyon, nagyon messze van. Aztán egy festő otthon Magyarországon. Arra nem szívesen gondolok, mert... majd ezt egyszer elmondom. Aztán a barátom, Paál. Az most élőhalott. Nincsen senkim, de senkim.

— És Cécile?

Miska várta a kérdést, felkészült rá. Mégsem tudott hamarjában felelni. Vállat vont, nehezen válaszolt.

— Cécilet én nagyon szeretem. Azt hiszem, ő is engem. De az más. Mi... mi nem értjük egymást. Ezt nem tudom megmagyarázni. Magyarul sem tudnám megmagyarázni. De az más. Nem érti ezt?

Chérie csak egy alig észrevehető fejmozdulattal felelt. De ez a kis mozdulat olyasfélét fejezett ki, hogy ha valaki érti, akkor ő bizonyosan. Miskában fellángolt az önző férfi öröme: ez az asszony csalódott az urában, ez nem szereti az urát. Ez kész martalék, csak ügyesen kell hozzáfogni.

— Maga meg kell, hogy értse. A maga férje anynyira rideg és...

Az asszony közbevágott. A hangja hirtelen megváltozott. Kemény lett és idegen.

— Az én férjem a legjobb ember a világon. Magáról nagyon szépen beszél mindig és nem szép, ha maga ezt így viszonzozza.

— De kérem, — hebegett Miska meglepetten, — hiszen én... igazán nem...

— Jó, jó, nem akartam megbántani. No nézd, hiszen majdnem sír. Ne legyen olyan csacsi. Lássa, most nagyon kedves. Olyan, mint egy ijedt kisfiú, akit rajtakaptak, hogy cukrot akar lopni. Már nem is haragszom. Hallgasson ide. A férjemről nem szabad rosszat mondania soha. Ő derék, jó és tisztességes ember. Igen kitűnő művész is. Ha nekem az élet ellen panaszom van, annak nem ő az oka.

— Hanem?

— Hanem az élet. Az illúziók nem tartanak örökké. Mikor hozzám mentem, nagyon szerelmes voltam belé. És most hol az a szerelem? Nézzen oda.

Miska lenézett a földre. A szellő egy összesodródott, bánatos falevelet kergetett előttük. Éppen annak a katonának a lába elé, aki a Szajna felől jött arrafelé. És éppen rálépett a sárga levélre. Chérie felszisszent és a kezével mozdulatot tett, mintha meg akarná menteni azt a levelet. Aztán elmosolyodott.

— Lássa, én csúfolom magát, hogy milyen gyerekes, és én vagyok az. De nem baj, minden jó emberben kell egy kis gyermeknek lennie. Magában sok van. Maga nagyon jó, azt hiszem. Ezt megéreztem az első pillanatban, mikor megláttam. Emlékszik? Lakást nézni jöttek hozzánk, Cécile, meg maga.

— Hogy emlékszem-e? A nászutamon magára gondoltam. Pedig akkor még szerettem Cécilet.

— És most már nem?

— De igen, csakhogy az más, nem akarja megérteni? Éppen úgy vagyok, mint ahogy maga beszélt sajátmagáról az előbb. A tűz lángol, lángol, aztán csak izé lesz belőle...

— Parázs.

— Igen, parázs. Aztán csak hamu. Ez az én életem otthon: kihűlt és hamuszürke. És a magáé is. Hiszen maga is olyan egyedül van, azt mondta...

— Azt. Pedig nekem gyerekeim is vannak, akiket nagyon szeretek. A legnagyobb gyerekem a férjem. Szívesen levágnám a félkaromat érte. És mégis... olyan kimondhatatlanul vágyom arra, hogy...

— Hogy szeresse valaki?

— Nem. Hogy én szeressek valakit. Szerelmes szeretnék lenni. Hogy viszontszeressenek, az nem olyan fontos. Én... én... csak én vagyok a fontos! Hogy szerethessem valakit! Hogy ami a családom, a kötelességem után megmarad, azt mind odaadhassam valakinek, hogy gyengéd lehessen. hogy cirógathassam, hogy vigasztaljam, hogy megbocsáthassak neki, ha rossz... hogy örömet adhassak. Nincs nagyobb boldogság, mint valakinek örömet okozni.

A szép asszony mosolyogva, felindulás nélkül nézett maga elé. Aki idegen ránézett, azt gondolkodhatta, hogy felületes, vidám társalgást folytat. De a hangjában alig észrevehetően ott remegett valami, ami azt mutatta, hogy mindez roppant mélyről jön belőle. Miska hangja is beleremegett a válaszbába:

— En nem erre vágyom. Eddig folyton csak én szerettem mindenkit. Most már szeressen engem valaki. Én be akarom húnyni a szememet és a fejemet lehajtani valakinek az... az...

— Ölébe.

— Igen, az ölébe, és érezni, hogy most miattam van az egész világ. Magának könnyű, magának nem nehéz találni valakit, akit szerethet. De nekem nehéz. Mert én nem meghódítani akarok valakit. Hanem én azt akarom, hogy érttem jöjjön el a

mesebeli hercegnő és fogja meg a kezemet és mondja azt, hogy „te most szépen velem jössz és boldog leszel“. Mit nevet?

Chérie tudniillik belenevetett a mondatba. És Miska sértődött kifejezésére megint nevetett.

— Azt nevetem, hogy ez nagyon furcsa, amit mi itt ketten beszélünk. Ha egy idegen hallgatná, azt mondhatná: mi van itt okoskodni való? Éppen egymásnak valók vagytok, mit beszéltek annyit?

— És nem volna igaza?

— Nem bizony. Mert nekem előbb magába kellene szeretnem.

— És az lehetetlen?

— Bizonyára nem lehetetlen. De nem tőlem függ. Az ember nem ura az ilyen érzéseknek. Legfeljebb nagyon akarhatja, és az csakugyan segít egy kicsit.

— Maga még nem szeret engem?

— Nem.

Megint elnevette magát Chaplin felesége.

— Ne vágjon ilyen borzasztó gyászos arcot, az Istenért. Mondom, hogy gyerek. Meglátta a kirakatban a játékot és mivel nem kaphatja meg azonnal, most haragszik. Nézzen rám és nevensen.

Miska ránézett, azzal a komor szándékkal, hogy gyűlölni fogja. Ránézett és szívét elfutotta a gyönyörűség. Mosolygott.

— Maga olyan kedves, Chérie, de olyan kedves, hogy az ember szeretné megfojtani. Nézze, legyen jó hozzám és adjon tanácsot, hogy mit csináljak. Maga az okosabb. Mit csináljak, hogy belém szeressen?

— Nehéz tanácsot adni. Legfeljebb azt, hogy várjon. Hátha. Talán jobban megismerem. És akkor kiábrándulok, vagy... vagy nem. De most beülök egy kocsiba, mert nagyon elkéstem.

Már intett is egy kocsinak. De az nem állt meg, már vitt valakit.

— Ez nagyon sovány tanács. Adjon még.

— Jó, adok még. Ha találkozunk, sohase beszéljen szerelemről. Csak magáról és ismerősökről és a világról és az örömeiről és a munkájáról, na végre, itt egy üres kocsi.

— Még egy pillanat. Még egy kérdésre feleljen. Chérie már fellépett féllábával a hágsóra.

— Nos?

— Van valami reményem?

— Azt nem tudom. De nekem talán van. Talán sikerül.

A kocsisnak bemondta a címét. Elrobogott. Miska vad örömmel körülnézett. Azt kutatta, hogy van-e koldusféle a közelben. De nem volt. Hanem ott jött vele szemközt egy rendkívül kövér szuszogó kis polgárember, aki gögös tekintettel nézett végig a világegyetemen. Igen büszke kis köpcös volt, az látszott rajta. Miska benyúlt a zsebébe, eléhúzott egy százas bankót és rászólt: *Könyvtár*

— Pardon, ezt önnek adom.

Kezébe nyomta a százas bankót a kis öregnek és majdnem futva sietett tovább. Jóval messzebb üres kocsi talált, abba beleugrott. A robogó kocsiról visszanézett: ott állt még a büszke köpcös és ámulatlan nézett utána, kezében a százas. Miska kacagott és ráadásul még a kocsist is szeretete volna megcsókolni.

Otthon rettentő botrány fogadta. Elkészt egy félórát.

— Hol jártál?

— Sehol. Sétáltam. A tolongásban elloptak tőlem egy százast.

Erre jött az igazi haddelhadd. Cécile akkora patáliát csapott, hogy zengett belé a ház. Még a haja is kibomlott, olyan izgatottan kiabált és csap-

kodta az ajtókat. Miska nem szólt, magában a Chérie édes, muzsikáló hangját idézte vissza. Egész délután azzal foglalkozott, hogy tett-vett, olvasást mimelt, ecseteit és festékeit rakosgatta, és közben igyekezett a hosszú beszélgetést mondatonként átélni újra. És egyszer csak rémülten szeppent meg gondolatai közben: elmulasztotta megbeszélni Chériével, hogy mikor látják megint egymást.

Másnap reménykedve állt meg a Rue de Rivoli ugyanazon pontján, ugyanazon időben. Nem telt belé két perc, jött Chérie. Sétáltak együtt másfél órát. Beszélgettek. Mindenféléről, csak szerelemről nem, mert mikor Miska vallani kezdett, az asszony azonnal félbeszakította.

Mindennap találkoztak. Ha esett az eső, kis csapszékekbe tértek be, ahol nem találkozhattak ismerőssel. Ha szép volt az idő, kimentek kocsin a Boisba, külön érkeztek, megbeszélt fánál találkoztak és átadták hangulatukat az őszi lombok elbűvölő varázsának. Minden nap közelebb jutottak egymáshoz. Chérie a Miska nézeteit kutatta, festészetét faggatta, álmait, céljait, emlékeit akarta tudni, vitatkozott vele, olvasásra kényszerítette, a könyvekből kikérdezte, mint az iskolásgyereket. Mikor Miska a Macaulay névre azt mondta, hogy soha életében nem hallotta, megvétette vele az essay-kötetet. Cécile minderről nem tudott semmit, sőt ebben az időben jóval kevesebb volt köztük a veszekedés, mert Miska a tilosban járó férjek módján otthon engedékenyebb és nyájasabb lett, s ez Cécilet gyakran lefegyverezte.

Sőt egyszer megtörtént, hogy éppen a Place Saint Augustinen haladtak keresztül ketten Chérie és Miska, és egyszer csak Cécile jött velök szemközt. Véletlenül arrafelé akadt dolga.

— Nini, — mondta vidáman, — hát ti összehatalkoztatok?

— Igen, — felelt azonnal és nyugodtan Chérie, — azt ajánlom, madame, hogy dolgoztassa többet ezt az embert, mert az nem jó, ha a férjek így elkun-csorognak az utcán. Én az enyémet alaposan megdolgoltatom, addig legalább nem csinálhat semmi rosszat.

Hárman mentek tovább. Cécilenek eszébe sem jutott gyanakodni. Miska most már dolgozott is. Nem ugyan a Salonra szánt nagy képen, amelyre még mindig nem volt témája, hanem a Siralomházon. Ez a különös dolog úgy történt, hogy Goupil mindenáron a Siralomházat is ott akarta látni a Salonban. Semmi szabály nem tiltotta, hogy ugyanaz a kép másodszor is megjelenjék a Salonban, csak éppen kitüntetést nem kaphatott. Goupil megadta a Wilstaek amerikai címét, és Miska hosszú levelet írt neki, kérvén a Siralomházat kölcsön a kiállítás idejére. Wilstaek helyett az özvegy válaszolt. Meghalt szegény Wilstaek, az özvegy pedig nyers és udvariatlan levélben megtagadta a kérést. Miska káromkodott egyet, előkereste régi holmijai közül a Siralomház egy fényképét, felvázolta nagyban és megcsinálta a képet még egyszer. Jobb lett, mint az első volt. Düsseldorf óta Miska sokat tanult ecsetkezelés dolgában.

De ez még mindig nem volt az a kép, amely a Salonra kellett. Az új, a szenzációs, a nagy. Töprengett eleget, volt ötlete tíz is, de mindet elvetette, mert nem találta döntőnek. Mindenáron utól akarta érni a Siralomházat.

Párisban beköszöntött a tél. Miska még egyetlen csókot sem kapott Chérietől. Csak a kezét foghatta néha, de azt úgy megszorongatta, hogy az asszony beleszisszent. A Luxembourg mögött talál-tak egy kopott, homályos kis cukrászdát, itt szoktak titokban találkozni és beszélgetni. Egy vacogó, ha-

vas-esős napon Miska majd szétpattant a várakozás idegességétől. Fontos híre volt a Chérie számára.

— Gyorsan üljön le, — mondta neki, — megvan a téma!

— Micsoda téma?

— A nagy képhez. Olyan boldog vagyok vele, hogy nem tudom kimondani. És magának köszönhetem. Mert abban a Macaulay-könyvben találtam, amelyet maga vétetett velem.

— Mi az?

— Meg fogom festeni Miltont, amint lányainak diktálja az Elveszett paradicsomot. Mit szól hozzá? Nem nagyszerű?

Elkezdte magyarázni az ötletből azt, amit ő látott belé. Annyi gondolatot akart kifejtteni egyszerre, hogy gyenge francia tudása minden léptenyomon megakadt. Kezével segített magán, hüvelykujjal döfte bele a levegőbe a kompozíciót. És fejtegette akadozó, lázas szavakkal, hogy meg akarja festeni a vak embert. A vakságot magát. Amelyet egyszer olyan keservesen megismert.

— Micsoda? Maga egyszer majdnem megvakult?

— Igen. De ezt majd elmondom máskor. Most beszéljünk a képről. Három lánya volt neki. Már mindent tudok, kora reggel óta mostanig olvastam. Ami róla szól, mind elhozattam a könyvkereskedésből. Kerti háznak a szobája... ott ül a karosszékben... így ül...

Miska szélesen, színészi készséggel pózba vágta magát: fállábát kinyújtotta, a másikat behúzta a szék alá. Félkezével mellénye gombjai alá nyúlt, a másikat a cukrászdai szék karfájára akarta támasztani, de annak nem volt karfája, tehát a levegőben tartotta. Fejét leszegve meresztette maga elé. Mosolyogni kellett rajta. És az asszony mosolygott is, anyás szeretettel.

— Megjegyzem: a szemét nem festem. A vakság

nem a szeméből fog látszani, hanem a tartásáról. Festettem már úgy púpos embert, hogy a púpja nem látszott, de az arcáról meg lehetett mondani, hogy púpos ember. Nagyszerű lesz. Meglátja, hogy nagyszerű lesz. Min gondolkozik?

— Azon, hogy most ritkábban fogom látni.

— Nem, — szól azonnal Miska, — okvetlen látnom kell ezentúl is. Csak nem nappal. Amíg világos van, minden perc fontos. De ha alkonyodik, okvetlenül látnom kell magát. Ha egy negyedórára, az is jó. Igérje meg, hogy láthatom. És rengeteget kell is kérnem magától, segítséget, tanácsot, hiszen ennek a képnek ezer részlete van. Az akkori bútorok, az akkori öltözködés, az angol arcok, ezt mind tanulmányozni kell, aztán jó modelleket kell keresni, ami nagyon nehéz lesz, aztán el kell végig olvasnom az Elveszett paradicsomot, meri sohasem olvastam, és beszélni akarok magával erről... ígérje meg, hogy látni fogom.

— Minden erőmből segítek. A magáé vagyok.

Miska ránézett és elmosolyodott:

— Az enyém? Dehogyan az enyém. Hiszen azért nem tudok elaludni, mert nem az enyém. Mondja, sohasem fog szeretni engem? Még mindig nem jött el az ideje? Mert maga miatt nem fogok tudni dolgozni. Ahelyett, hogy a képen járna az eszem, mindig a vágyódás fog gyötörni maga után. Maga lesz az oka, ha a kép nem sikerül.

— Zsarol?

— Igenis, zsarolom. Megígértem, hogy nem beszélek erről, de most már nem bírom.

— Várjon, míg a kép kész lesz. És addig dolgozzék kedvvel, igyekezettel.

— Nem. Én nem tudok várni. És most már azt is megmondhatom, hogy nagyon fáj, amit velem csinál. Maga az a típus, amit magok franciák úgy hívnak, hogy „alumeuse.” A tüzet meggyújtani, azt

igen. De eloltani, azt nem. Jól esik gyönyörködni abban, hogy mennyire szeretem és mennyire kínlódom magáért, de az önzésének ez elég is. Most ott tartok, hogy nem fogok tudni dolgozni. Maga miatt.

— Mondom, hogy zsarol, — mondta mosolyogva az asszony, — hiszen egy szót sem hisz abból, amit most mondott.

— Dehogy nem hiszem. Magának se nagyon kényelmes. Amit egyszer megígért, hogy majd magától fog szólni, ha... szóval ha már szeret, azt teljesen elfelejtette, arra nem is gondol soha.

— Nem gondolok? Ezt olyan biztosan tudja?

— Hát gondol? — kapott Miska rögtön a szón.

Duzzogó, gyerekesen panaszos kifejezése helyett egyszerre a habozó remény fénye öntötte el arcát. Az asszony nem felelt egyenesen. Közelebb hajolt, hogy a mellettök motoszkáló pincér se halljon semmit.

— Emlékszik arra a házra a Rue d'Astorgban, ahol a múlt héten a lámpaernyők miatt jártam? Ahol meg is várt, míg lejöttem? Hát én ott nem lámpaernyők miatt jártam. Az csak kifogás volt. Egy barátnőm lakik ott, akivel valaha együtt voltam zárdában. Az meghívott engem teára holnap délután hatra. És magát is meghívta. Lássa, ezt most úgylis megmondtam volna, ha maga nem kezd el keseregni és igazságtalan szemrehányásokat tenni. El ne felejtse a címet: második emelet kettő, Madame Truchot. Nem felejtí el?

— Majd felírom.

— Isten őrizz. Valaki megtalálja a cédulát, akkor aztán kész a baj. Csak azt jegyezze meg, hogy második emelet kettő. Ahogy a második emeletre felérkezik, ott van szemközt a lakásajtó. Ez a Madame Truchot nagyon kedves és megbízható asszony, előtte nyugodtan beszélhetünk mindent. Sokkal kedvesebb lesz meghitten és nyugodtan beszél-

getni, mint ilyen ronda kis cukrászdákban rettegni, hogy valaki meglát bennünket. Tehát holnap délután hatkor. Mi baja megint?

— Semmi, — felelte Miska megnyúlt arccal, — nagyon örülök, hogy... hogy látni fogom.

Már a megvalósulás menyországában képzelte magát és hirtelen visszazuhant a valóságba. Ha ott lesz az a Madame Truchot, akit vinnének el az ördögök, mit ér az egész találka?

Másnap délelőtt is, délután is csak a Miltonnal foglalkozott, sebtiben megcsinálta az első vázlat gondolatát is. Szoba közepén asztal, balról Milton ül a karosszékekben, jobbról ír az egyik lány diktálás után, a másik kettő is el van helyezve a kompozícióban, a színek is azonnal készek és élnek: fekete, szürke, zöld és barna háttér, az asztal terítője tarka. De csak erőltetve tudott munkájára figyelni. Folyton a hatórai légyotton járt az esze.

Cécile mintha csak szándékosan csinálta volna, hangos csetepatét rendezett félhatkor. Valami egészen jelentéktelen dolog miatt kezdett pörölni. Miska enyhén ellent mondott. Erre nekieresztette a hangját. Rikácsolva szitkozódott és az asztalt verte. Miska ilyenkor dühbe szokott jönni. Most nyugodt maradt. Úgy nézte a szitkozódó asszonyt, mint egy idegent. Közönségesnek találta, lármásnak, szeretetlennek, gyöngédtelennek. Még meg is sajnálta titokban. Rossz lehet, ha valakit ilyen házsártos, konok természettel vert meg a végzet. Nem csak másnak kín ez, de biztosan neki magának is. A lármás veszekedés kellős közepén felkelt és kiment. Az asszony mérgesen kiabált utána, ő pedig megnyugtatót lelkiismerettel indult a jóhoz, szelidhez, kedveshez.

A lakásajtót könnyen megtalálta, nem lehetett eltéveszteni. Alig tette kezét a csengőre, már nyílt is az ajtó. Chérie maga állt ottan, nyílván várta az ajtó

mögött. Megfogta a Miska kezét, húzta maga után. Kicsiny lakószobába léptek, amely kispolgárias, de otthonos és meleg képet nyújtott. A kandallóban pattogott a tűz.

— Hol a barátnője? — nézett körül Miska.

— Bocsánatot kér, de sürgős ügyben el kellett mennie.

Miska ránézett Chériere, aki mosolyogva nézett rá. Pongyola volt rajta, kétségkívül átöltözött, mikor ideérkezett. Miska a következő pillanatban már karja közé ragadta. S a pompás termet, amelynek puszta érintése örjítő boldogsággal töltötte el, engedelmesen simult oda a mellére. Mikor szájon csókolták egymást, mind a kettő behúnyta a szemét.

A hosszú, nagyon hosszú csók után az asszony remegve szólalt meg:

— Szeretsz?

— Imádlak, — felelte Miska őszintén, — és te?

— Meghalok érted.

VIII.

Azzal a Madame Truchotval sohasem találkozott Miska. Egyszer-kétszer megkérdezte Chériet, hogy kicsoda voltaképpen ez a jóságos barátnő és szerelmese el is mondta neki egy szerény nyugdíjas özvegy érdektelen élettörténetét. Aztán nem beszéltek róla többet. A szerelmi fészek megvolt, nem tudta senki, a többivel Miska nem törődött. Azok az órák, amelyeket itt töltött, teljes és tökéletes boldogságot adtak neki. Mennél jobban megismerte Chériet, annál mélyebben beleszeretett. A megtestesült melegség volt ez az asszony, a szeretet és odaadás maga. És a mosolygó mélabú valami olyan bölcsesége lakott benne, amely az évek számától független. Fáradtan, a nagy mű érdekes gondjainak ráncolt homlokával ment oda, gyakran Cécile egy-egy viha-

ros házibotrányától kedvetlenül s a kicsiny szoba varázslatos hangulata már egy perc múlva elsimította ráncait s elfelejtette vele otthona kellemetlenségeit.

Ebben a szerelemben élt és a képben. Az egész világból semmi egyebet nem látott és nem tudott. S a kettőt átvitte egymásba. A képre ráfestette a Chérie angyali lényét, háromszor is. Hiába készült a három Milton-leány modell után. Az egyikben a Chérie finom derűje fénylett, a másikban szépségének kíváncsias volta, a harmadikban okossága, jósága, anyai odaadása. Mikor pedig elment az ismeretlen Truchotné titkos otthonába, csak a munkájáról beszélt s arról, ami vele összefüggött.

— Ma roppant érdekeset olvastam róla, — kezdte mondani, már meg sem nevezve Milont, hiszen csak róla lehetett szó, — könyvet írt a válásról.

— Igazán? Ezt nem tudtam. Milyen könyvet?

— Majd elmondom. Ő dinasztiaellenes volt, a felesége, Mary Powell, pedig kiráypárti családból származott. Nem is nagyon volt hozzávaló. Alig múltak el a mézeshetek, máris nyaggatta a férjét, hogy szeretne hazamenni egy kicsit, a szüleihez látogatóba. Milton beleegyezett, azzal a kikötéssel, hogy a látogatás nem fog soká tartani. Az asszony elment és egyáltalában nem jött vissza. Akkor folyt a polgárháború, a király dolga jól állott és a Powell-család nyilván megbánta, hogy meggondolatlanul összerokonoskodtak egy híres ellenpárti emberrel. Ugy döntöttek, hogy a menyecske csak maradjon otthon. Milton várt jó sokáig, aztán megharagudott. Válni szeretett volna, de akkoriban az angoloknál lehetetlenség volt a válás. Az egyház szigorúan tiltotta. Fogta magát Milton, írt egy könyvet. Megtámadta a papokat, ők találták ki, hogy a házasságnak szentség rangja legyen, pedig ez csak babona. Igenis, ha két ember nem való egymáshoz, azok válhassanak el,

Akkor feljelentették Milont, hogy ezt a könyvet nem mutatta be a cenzurának, mielőtt megjelentette. A parlament elé került a feljelentés. Erre ő azonnal írt egy könyvet a cenzura ellen. Legény volt ez az én Miltonom a talpán, mondhatom.

— Érdekes.

Elhallgattak mindaketten. Hogy Isten és ember előtt nem lehetnek egymáséi, azt már végigbeszélték. Chérie nem válhatott a gyermekei miatt, de gyermektelenül sem lett volna képes magára hagyni Chaplint. És Miska is úgy volt vele, hogy hiába szenvedett annyit a Cécile tűrhetetlenül házsártos, erőszakos természetétől, azért magában el kellett ismernie, hogy az az asszony őt szereti. A válás tragédia lenne a Cécile számára. Így hát belenyugodtak a meg nem változtatható életformába a szerelmesek. Csak néha, mikor nagyon boldogok voltak és nagyon közel érezték magokat egymáshoz, tétova némasággal felsóhajtottak. S tudta mindakettő, hogy a másik mit gondol ilyenkor: milyen szép volna, ha lehetne... De ha nem lehet, szépen engeedelmesen meg kell elégedni annyival, amennyit ad az élet. Gyönyörű ajándék az is.

Most is ezt gondolták mindaketten, de nem beszéltek róla. Chérie másra tért át.

— Hogyan állsz a vázlataiddal?

— Most már megállapodtam a negyediknél. Szinte másolata a legelső gondolatomnak. Ez akkor mindjárt nagyon tetszett nekem, hiszen emlékezhetel. De aztán megpróbáltam, milyen lenne, ha jobboldalra ültetném Milont. Ez nem ment, mert így Anne és Deborah jól érvényesültek volna, de Évának, aki a jobbkezével ír, a néző felé eső karja csinálta volna a gesztust és a figurát nyugtalanította volna. Akkor Milont visszatettem balra és megpróbáltam behozni a Thomas Ellwood alakját, tudod, az a barátja volt neki, hiszen meséltem. Szerettem

volna, ha benyit a szobába, mikor Milton diktál. De ez sem tetszett. Visszatértem a legelső gondolathoz, mégis az a legjobb. Tessék, elhoztam egy kis ceruzavázlatot, ezt neked csináltam, hogy lásd. Ehhez hozzáteszem, hogy a kép szokatlanul nagyméretű lesz. Mint a történeti vásznak szoktak lenni.

Chérie kézbe vette a rajzot és a piktorfeleségek szemével jól megnézte.

— Mondd el a színeket.

— Milton ruhája fekete, a gallérja és a két kezelője erősen fehér. Majd megmutatom én annak a zsűrinek az én fehéremet! El fognak ámulni, hogy milyen az én fehérem újabban! A karosszék piros. Ezt a piros-fekete-fehéret össze fogom markolni egybe azzal a fénnel, ami innen balról az ablakból jön, ezt zöldesre csinálom, ónkarikákkal. A háttér zöldesszürke és olajbarna; hogy unalmas ne legyen, beletettem azt a fényes tükröt és azt a vázát, az kék lesz. A lányok mindahárman szőkék és szürke ruhát hordanak. Az egész kép közepén még egy pár tréfát fogok csinálni a fehérrel, jaj de örülök ennek a képnek.

— Ma is dolgoztál?

— Évát festettem, modellről. De a városban is jártam, ilyen kék vázát keresni. Találtam is.

— Én is jó hírt tudok. Találtam szekrényt.

— De eredeti? XVII. századbeli? És elég nagy?

— Tessék, itt a rajz.

Chérie kezdetlegesen lerajzolta a szekrényt, amelynek a képen kellett szerepelnie. A Madeleine mögött találta, egy bútorkereskedőnél.

— Jó szekrény, — nézte soká Miska, — el is megyek szemügyre venni, de nem hiszem, hogy megfeleljen. Ez túlságosan tömzsi. Nekem magasabb kell, mert látod: az egyik lányt elébe akarom állítani. Nagyon kell nekem az alkalmas szekrény, mert az nagyszerűen fogja emelni nekem a leányt.

— Nem baj, szívem. Ha nem lesz jó, keresünk másikat. Már egy negyedórája nem csókoltál meg.

Igy végződött beszélgetések minden fejezete. A boldog és hosszú csók után más téma jött. Paál Laci. Miska elmesélte, hogy kint járt nála tegnapelőtt Charentonban. Már őt is alig ismerte meg. Vége van. Elélhet még évekig is, de ember most már sohasem lesz belőle. Havonta egy esztendőt öregszik, iszonyatos látványt nyújt. A feje egy helyen be van ütve. Lehet, hogy elesett és megütötte magát, de lehet, hogy valami komisz ápoló gorombáskodik vele. Az ilyet sohasem lehet tudni. Szegény, szegény Laci... Aztán megint csókolództak, s aztán megint a képről beszélgettek.

A szerelem mélyült, s a kép haladt. Cécile az ünnepeket szüleivel akarta tölteni és elment Colpachra, Miskát itt hagyta erőteljes munkájának, amely reggel héttől késő délutánig tartott minden nap, csak az a negyedóra szakította félbe, amíg a műteremben bekapott egy hirtelen sült borjúbordát. De már sietett is tanácskozni a kis Fellnerrel, akit gyakran kéretett magához. Azokat a perspektivistákat, akik hivatásosan jártak piktorokhoz a perspektiva mérnökrajzi bökkenőiben segíteni, ő únta. Viszont a perspektiva neki sem volt erős oldala. Ez a fiú pedig nagyszerűen értette ezt a mesterséget. A Miltonnál sokat segített. Megtárgyalták, amit kellett, aztán Miska megint nekilátott a munkának. Este vagy meghívása volt, vagy elment valami csendes kávéházba. Ismerősi köre egyre szaporodott. Utóbbi időben főként az öreg Lesseps vicomtehoz jutott közel. Türr tábornok barátkoztatta őket össze. Ez a Lesseps is aféle csatorna-tervező, térkép-változtató elme volt, mint Türr. Nemrég házasodott, öreg fejjel fiatal nőt vett feleségül, de emberül korában tartotta a menyecskét és gőgösen mutogatta vendégeinek újszülött kisfiát. A nap ilyen társas

eseményeit s a háztáj apróságait szorgalmasan megírta Cécilenek, akihez csodálatos módon ragaszkodott, ha távol voltak egymástól. Aztán írt Leiblnak, aki megint képet szándékozott küldeni a Salonnak, s az ő tanácsait kérte. A nap nyorsan eltelt, s ugyanígy eltelt volna, ha negyvennyolc órából állott volna.

Márciusra kész lett a Milton. Egy vasárnap reggel, mikor éppen Lacihoz készülődött Charentonba, a rég látott Felbermann toppant be hozzá, aki most tért meg Párisba, hosszú régészeti utazgatásairól és megdöbbenve hallgatta a közös barát tragikus sorsát. Mindjárt kijelentette, hogy ő is Miskával tart, megnézi a beteget. Már a kabátjukat vették, mikor új vendég jött: Sedelmeyer, a híres műkereskedő. Ismerték egymást még Barbizonból és azóta is látták egymást néhányszor felületesen.

— Bocsásson meg, — mondta az előkelő külsejű, kitűnő megjelenésű ember, — bejelentés nélkül törtem be önhöz, de hallottam, hogy nagyon érdekes képen dolgozik.

— Csak dolgoztam. Tegnap készültem el vele.

— Nekem Chaplinék mesélték.

— Igen, ők itt voltak nálunk tegnapelőtt és látták.

— És el vannak ragadtatva. Nem engedné meg, hogy én is gyönyörködjem benne?

— Dehogy nem, tessék erre fáradni.

Bevezette Sedelmeyert a műterembe. Az megállt a kép előtt és valósággal hátrahőkölt. Öt percig nézte, aztán izgatottan így szólt:

— Megveszem.

— Sajnos, — mosolygott boldogan Miska, — nem eladó. A Goupilé. Már pénzt is adott rá jócskán. Holnap szállítom neki.

— Ó de kár. Egészen beleszerettem ebbe a képbe. Szabad még nézni egy kicsit?

— Parancsoljon.

Miska odakacsintott Felbermannak: tetszik a dolog a németnek. Pedig Sedelmeyernek az volt a híre, hogy nem egykönnyen lelkesedik. Igen finom műértő volt, nemcsak képkereskedő. Nagy műtörténeti műveltséggel rendelkezett és maga is festeggett. Üzletembernek nagyvonalú volt és merész, egészen más iskola, mint az óvatos kis öreg, Goupil. És a Milton szemmelláthatóan izgatta. Hátrább lépett, onnan nézte. Fejét csóválta gyönyörűségében. Aztán egészen közel ment, hogy a vásznon megnézze az ecset járásának egyéni titkát, a francia festők nyelvén „facture“-t. Megint gyönyörködve csóválta a fejét.

— Uram, — mondta visszafordulva, — ön remekművet alkotott. Csakugyan nem adja el nekem? Boldogan megvenném. A nagy számoktól sem ijednék meg.

— Igazán sajnálom, de ami nem az enyém, azt nem adhatom el.

— Hát akkor nincs mit csinálni. Nagy kár. Ezzel a képpel öröm lett volna foglalkozni.

Cécile is belépett a műterembe. Szeme nagyot villant, mikor Sedelmeyert meglátta. De aztán hosszúra nyúlt az arca, mikor ő maga is kénytelen volt azt mondani, hogy a kép már nem eladó.

— Reméljük, hogy előbb-utóbb csinál valami üzletet az urammal.

— Mindig szerencsémnek fogom tartani, asszonyom. Most búcsúznom kell, mélyen leerve.

— Hova megy, moszjő Sedelmeyer? Elvisszük, mi éppen indulófélben vagyunk.

— Köszönöm, az én kocsim is itt van.

Pompás hintó várta lent a nagy műkereskedőt, ezüstszerszámos fekete lovak, díszes kocsis. Cécile a fogát csikorgatta, mikor beszálltak a magok jóval szerényebb kocsijába.

— Fene egye meg azt az öreg Goupilt. Nagyszerű üzletet szalasztottunk el miatta.

Egész úton Charentonig ezen sopánkodott. Lacit úgy találták, mint máskor. Ott ült a szobájában, az ágy szélén; mikor beléptek hozzá, nem nézett fel. Miska megszólította:

— Lacikám, megismersz?

A beteg felnézett. Üveges szemmel, értetlenül meredt rájuk. Aztán nehezen forgó nyelvvel belekezdett eszméletlen gondolatába:

— Nem tu... tudunk.... r... r.... rajz... rajzni... ra... zolni... nem... tu... tu...

Abbahagyta, nyelve vaskosan elakadt. Nézett tovább maga elé.

— Mindig ezt hajtogatja, — súgta Miska Felbermannak, — hogy nem tudunk rajzolni.

Felbermann is megpróbálta, ráismer-e a beteg. De hiába szólingatta, az fel sem nézett. Nem volt itt keresni valójuk, mentek az orvost megkeresni. Az csak vállát vonogatta. A beteg szemlátomást romlik. Lehet, hogy három esztendő még. Lehet, hogy három hónap.

— Három esztendő, — mondta Cécile a kocsiban visszafelé, — mennyi pénz ez!

— Cécile! — szólt rá Miska rendreutasítóan.

— Jó, jó, ne kezdjük elülről. Nem megy ki a fejemből ez a Sedelmeyer. Ma éjjel biztosan nem fogok tudni aludni.

— Én bizony fogok tudni, — mondta Miska, — pedig ez a szegény, kedves, jó Laci, valahányszor kijövök, mindig megrendít. Mit szóltok: hogy nem tudunk rajzolni. Gyerekek és bolondok megmondják az igazat.

— Miska, — kiáltott Cécile, — megőrültél? Magadat kritizálad? Még ha igaz volna, sem volna szabad mondani. Te vagy az első, ehhez kell ragaszkodni, punctum.

— Beszélhetsz, drágám. Én érzem, hogy többet kellett volna tanulnom. Tudod, ki tud rajzolni? Zichy. Ha egy festő akadna, aki úgy rajzol, mint ő és úgy fest, mint én, az volna a földkerekség legelső művésze.

— Hagyd ezt a Zichyt, azt ajánlom, mert kiugrom a kocsiból, értetted?

— Jó, jó, nem szóltam semmit.

A Milont másnap reggel a Goupil emberei elszállították. Miska megajándékozta magát azzal, hogy mikor a képet elvitték, visszafeküdt az ágyba és boldogan lustálkodott. Még az ágyban találta az az ember, aki Goupiléktől jött vissza.

— Nagy baj van, kedves mester.

— Micsoda?

— A kép nem megy be egyik ajtónkon sem. Azt üzeni Goupil úr, hogy tessék odafáradni.

Miska bosszúsán öltözködött. Igazán bosszantó, hogy semmisem megy símán. Gyorsan befogatott és elment a Rue Chaptalba. Az öreg Goupil számlákat szignált. Kedvetlenül nyújtott kezét a festőnek.

— Baj van, a képet nem tudom behozni egyik ajtón sem. Most is kint van az udvaron.

— Édes Istenem, ezen csak nem akadunk fenn. Küldje egyenesen a Champ de Marsra. A Salon máris átveszi.

— Az nem úgy van. Előbb ki kellene állítani a Salonon kívül. Részint, hogy kis lárma legyen körülötte...

— És részint?

— És részint... fontos volna látnom, hogyan fogadják. Tudnom kell, hogy milyen üzletet remélhetek belőle. Öntől mást szoktak meg, ez a kép öntől szokatlan. Az én kockázatom igen nagy. Nem olyan időket élünk. Ha nem tudom előbb kitapogatni a kép várható sikerét, nem tudok kalkulálni. A helyzetet bizony megoldhatatlannak látom.

— De bocsánat, volt már ilyesmire eset. Nincs könnyebb, mint az ajtónál kiszedni a falat, hogy a kép beférjen. Aztán le is lehet venni és óvatosan összegöngyölni, ha megszáradt. Ezen nem múlhatik a dolog...

— Csakis ezen múlik. Nem tesz semmit, majd fest ön nekem kisebbet. Eddig sem vesztünk össze, ezentúl sem fogunk összeveszni.

Miska zsibbadni érezte férdét a megdöbbenéstől.

— Azt akarja mondani, hogy nem veszi át a képet? Nem tetszik a kép? Ez a kép?

— Ne csináljon olyan nagy dolgot ebből. Hogyne tetszenék. Csak nagyon bonyolult a helyzet. Majd fest másikat.

Még álltak egymással szemközt szótlanul jó darabig. Végre Miska köszönt és sarkon fordult. Goupil apó is köszönt és megkönnyebbülten ment vissza számláihoz.

Most mi lesz? Miska beszállt a kocsijába, a kocsis várta a parancsot. De gazdája csak ült a kocsiban tanácstalanul, porig sújtva, kétségbeesve. A lovak türelmetlenül topogtak.

— Menjünk a Sedelmeyer-féle műkereskedés elé. Rue de la Rochefoucauld.

Sedelmeyer éppen akkor jött irodájába. Haja még nedves volt a reggeli tisztálkodástól. Örvendetes meglepetéssel fogadta a látogatót.

— Mivel szolgálhatok?

— Képzelve csak, Goupil nem veszi át a képet. Mindenféle kifogásokat emel, hogy rosszul megy az üzlet, meg mit tudom én. Most mit csináljak? Állja még a tegnapi ajánlatot?

— Azt meghiszem. A kép máris az enyém. Mit adott volna érte Goupil? Annak én látatlanban megadom a dupláját. És boldog vagyok, hogy ezzel a képpel foglalkozhatom. Majd nézze meg, hogy mit

tudok én. Majd nézze meg azt a sajtót, azt a világ-sikert. Hol a kép?

— A Rue Chaptalban, az udvaron.

— Helyes. Irjon egy névjegyet, hogy adják ki nekem. A többit bízza rám. Ha Goupillal anyagi elszámolása van hátra, elintézem. Most menjen haza és ne törődjék semmivel. Holnap beszélünk a részletes szerződésről. Ha akar pár ezer frankot most rögtön, rendelkezésére állok.

Már csengetett is Sedelmeyer és Miskával nem törődött többé. Sedelmeyer óvatosan, sokáig döntött, de amit eldöntött, villámgyorsan hajtotta végre. Már is leveleket diktált, három hivatalnoknak adott egyszerre utasításokat, máris megindította a hadjáratot a kép körül, amely még ott állott a Goupilház udvarán. De még déli harangszó előtt a Sedelmeyer-üzletbe került. Mánap reggel már részletes hirdetések lepték el a lapokat, hogy a nagy festő, Munkácsy, új remekműve, a Salon leendő ékszere, máris látható itt és itt, ekkor és ekkor.

Két hétig tartott ez az elő-kiállítás. Már az első napokban sokan megnézték, a látogatók száma rohamosan nőtt, negyednap már zsúfolt sokaság tolongott a kis teremben. A Milton híre szétfutott egész Párisban és esemény lett belőle. Miska folyton ott tartózkodott Sedelmeyernél és nem győzte az elragadtatott áradozásokat hallgatni. Ott állott mellette Cécile és dolgozott, mint egy vásári kikiáltó. Rekedt hangja túlrikácsolta a közönség moráját. Mihelyt megpillantott valaki ismerőst, már lecsapott rá, megfogta kabátja gombját és ömlő bőbeszédűséggel recsegte a kép szépségeit, közben félszemmel már lesve az újabb érkezőt. S mikor a műkereskedés hivatalos órái lezáródtak, a házaspár még soká ott maradt a Sedelmeyer főnöki irodájában. Behatóan tárgyaltak az íróasztal lámpafénye körül, a Salonba küldendő képek haditervéről. A Siralomházat Sedel-

meyer ellenezte, mert ez „ütötte“ volna a Milont. Amit mondott, csupa üzleti éleslátás volt, szakértelem és logikus okosság. Miska csak olykor-olykor szólt bele a tanácskozásba: főleg Cécile és Sedelmeyer beszéltek. Részint lusta volt a fejét törni üzleti részleteken, részint belátta, hogy ezek ketten százszor annyit értenek a csízióhoz, mint ő. Mikor Harkányi Frigyes eljött a műkereskedésbe, már elhatározták, hogy Miska a Salon világkiállítási tárlatán három képpel fog szerepelni: az Ujoncozással, a Műteremmel és a Miltonnal.

Harkányi Frigyes az otthoni kormány küldte Párisba, hogy kormánybiztosként szervezze meg a világkiállítás magyar részét. Jó megjelenésű, jó modorú, ötvenéves úri ember volt Harkányi, s mikor eljött Sedelmeyerhez, hogy a hírneves magyar festő új képével megismerkedjék, magát a festőt is megismerte és azonnal meghódította. Miska rendkívül kedves embernek találta a kormánybiztost, hasonlóképpen vélekedett Cécile is. Harkányi megjegyzésein azonnal látszott, hogy szereti a képeket és foglalkozik velök. Minden festő érdekelte, Zichyvel már megismerkedett.

— Képzeld, — ujságolta Miskának, — milyen mulatságos fogadást kötöttem a multkor Zichyvel. A magyar kiállítás anyagát már számba vettük, az ön képe volt még, amelyet nem ismertem, csak hallomásból. De azt már tudtam, hogy egy impozáns, nagy tömegeket felvonultató vászon még hiányzik. Ilyet nem festett senki. Afféle Doré-stílusú képre gondoltam, hiszen ön ért engem. Mondom Zichynek, hogy ez a hiánya bizony meglesz a mi magyar tárlatunknak. Ez pedig bosszant engem, mert az idén a Salont nemzetenként csoportosítják és a külön magyar kiállítást külön felelősség terheli. Azt mondja Zichy, hogy ő azt a képet megfesti. Az lehetetlen, mondom neki, hiszen hat hét hiányzik a beküldési határidő-

höz, ennyi idő alatt képtelenség olyan vásznat festeni. De bizony ő kötötte az ebet a karóhoz, hogy megfesti. Erre fogadtunk: ha csakugyan elkészül vele, köteles vagyok három bukfencet vetni. Adná Isten, hogy elveszítsem. Annyit tudok, hogy javában dolgozik.

Cécile azonnal megjegyzést akart tenni, de Miska úgy ránézett, hogy megállt benne a szó. Később mégis megszólalt és meghívta Harkányit vacsorára. A kormánybiztos igent mondott. Sebtiben toboroztak társaságot neki: Dorét, Türréket, Chaplinékat sikerült megkapni még aznap estére. S a vacsora résztvevői közül senki sem sejtette, hogy a házigazda és a vendég hölgyek egyike, akik nyájasan társalogtak egymással az asztalnál, vacsora előtt egy órával még fojtogató, forró csókok lázában fuldokoltak.

A nemzetekre osztott Salon egyes csoportjai külön zsűrit kaptak az idén, amely saját birodalmának falain belül intézkedhetett, a nagyzsűri a díjakat tartotta fenn magának. A magyar bizottságnak Miska, Zichy és egy Tedesco nevű kisebb műkereskedő lettek a tagjai. Miska gyakran időzött velük a magyar kiállítás előkészületeinél. Ezek a hazulról jött emberek a rég látott hazát jelentették neki, ifjúsága és gyerekkora emlékeit, Pestet és az alföld tájait, lelke legbelsejét. Ami jó ideje szunnyadt benne, azt most a kiállítás nemzetversenye felriasztotta: magyarsága egyszerre megint erősen tudatos lett benne. A rendezők és tervezők dolgába nem szólt bele, de minduntalan ott ácsorgott a deszkaládák bontogatásánál, a létrák és meszesdézsák csetlő-botló tömkelegében. Kauser építész, valamint Lechner Lajos helyettes kormánybiztos reggeltől estig lótottak-futottak, rekedtre kiáltozták magokat és olykor holtfáradtan ültek le valami ládára, nagyot sóhajtván, hogy bárcsak túl volnának már a megnyitáson. Akkor végre majd kialhatják magokat.

A képek beküldésének utolsó határnapiján Harkányi Frigyes is kint volt. Az akasztásról beszélgettek Miskával és Tedescóval. Miska kedvetlenül méregette a terem legnagyobbik falának tágas szép mezejét, amely szemközt esett a bejárattal. Aki majd belép, azonnal a Miltont fogja látni. Ennél ideálisabb akasztást nem is kívánhat festő.

— Szépen fog hatni ott a kép, — mondta Harkányinak.

— Hálistennek, — felelt az.

Ekkor érkezett Zichy Mihály. A legutolsó pillanatban. Megnyerte a fogadást: ördögös gyorsasággal mégis megfestette a képet. Munkások cipelték be a ládát, mellettök jött Zichy, sápadtan, karikás szemmel, agyondolgozottan, de látható elégteliséggel. Hangosan örvendezve köszöntötte a beszélgetők csoportját, aztán Harkányihoz fordult:

— Megnyertem a fogadást. Követelhetném a három bukfencet itt rögtön, de erre külön áldomást fogunk rendezni.

— Allok elébe. Minden bukfencet megváltok egy üveg pezsgővel.

A képet kibontották. Még nedvesen csillogott rajta a festék. Zichy diktálta a munkásoknak, hogyan fogják, hová támasszák. Végre ott állt előttük a festmény, jóval nagyobb méretű, mint a Miskáé. Zichy ott állt a többiektől oldaltabb és a fiát bemutató apa hangján mondta a címet:

— „A pusztítás diadala.“

Allegorikus nagy kép volt a Zichyé, mindenféle alakok voltak rajta, amelyek az emberiség marakodásának vezéreit ábrázolták. Kööttük a pápa maga is, jeléül az egyház türelmetlenségének. A német császár is rajta volt, az osztrák-török háború katonái is ott fojtogatták egymást a kép alján. De az egészet magyarázat nélkül nem igen lehetett érteni. Zichy kíváncsian leste a hatást a legelső nézők arcán.

Csak Harkányira nem figyelt, az már látta a képet munkában.

— Nagyon szép, — szólt legelőször Miska udvariassen, — gratulálok. És hat hét alatt? A teremtésit, ezt aztán jól csináltad.

A többiek is bókoltak és gratuláltak. Zichyn látott, hogy több lelkesedést és kevesebb udvariasságot szívesebben vett volna. Aztán körülnézett és a nagy falra mutatott:

— Ki kell majd mérni, hogy se túlmagasan, se túlmélyen ne függjön. A fal jó.

— A fal jó, — szólt Miska mosolyogva, — de én fürgébb voltam nálad, pajtás. Én már ezt a falat lefoglaltam.

Zichy hirtelen mozdulattal oldalt kapta a fejét. Ránézett Miskára. Várt egy kicsit, mint a gyakorlott modorú, higgadt emberek szokták.

— Azt nem tehetted, mert itt lefoglalni senki sem foglalhat le semmit. Sem te, sem én. És a te képed kisebb, természetes tehát, hogy annak kisebb fal is megteszi. Az enyém pedig idejön.

— Nem, öregem, ide nem jön. Ez a hely már az enyém.

— Ez a hely nem lehet a tiéd, ismétlem, mert te itt éppen úgy nem dirigálsz, mint én.

A vidámság már eltűnt a Miska arcáról. Már ideges volt, már türtőztetnie kellett magát.

— Helyes. Te sem dirigálsz. Akkor ne jelentsd ki, hogy a fal a tiéd. Hárman akasztunk, ugyebár: te, én, meg Tedesco úr. Viszont Tedesco úrral már megbeszéltem, hogy az én képem odajön, hát ne vitatkozzunk.

— De csak vitatkozzunk, mert mikor akármit megbeszéltél Tedesco úrral, az én képem még nem volt itt. Most már itt van. Kérem, Tedesco úr, felhívom a figyelmét arra, hogy itt komoly nemzeti érdekről van szó. A szomszédban vannak az osztrá-

kok; jól tudjuk, hogy azoknak a főképek Makartnak az a nagy vászna. Szerintem fontos, hogy ezt itt mi hasonló nagyvászonnal ellensúlyozzuk...

— Nem a méterek teszik, — vágott közbe Miska hevesen, — hanem, hogy jó-e a kép vagy sem. Az én Miltonem elég jó arra, hogy Makartot ellensúlyozza.

— És az enyém nem elég jó?

Miska felelet helyett vállat vont. Roppant idegessé tette a szóváltás. Nem is a lényeg forralta fel a vérét, hanem a Zichy modora. Egyszerre hosszú évek lappangó szolgasága lázadt fel benne. Mindig Zichy volt a tökéletes simaságú úriember, a nyugodt, a biztos mozgású, a felsőbbbbséges, ő pedig a zavart, ügyetlen és darabos. Bár Zichy mindig kifogástalanul udvarias volt hozzá, ebben a tökéletes, udvari ízű előzékenységben mindig sejteni lehetett a könnyed fitymálást. Cécile hosszú ideig tartó munkája megásta az alagutat, amelyen át ez a rejtett és öntudatlan lázongás közel került a lélek felszínéhez és most kitört, mint a láva. És nem is csupán Zichy ellen, hanem az egész világ ellen, amely valaha megalázta az asztalosinast, amely cselédek asztalához ültette a fiatal festőnövendéket. Melle gyorsan szedte a lélegzetet, mint valami hatalmas fújtató, szelíd kék szemének borulatában viharos szikra villant meg. De még nem szólt, Zichy pedig elfordult tőle és félvállról szólt vissza:

— Még nőjj egy kicsit, barátom, amíg engem lekritizálhatsz. Akinek sikere van, az még nem Rembrandt. Ha kettőnk között felmerül az elsőség kérdése, akkor nem igen lehet vita. Ezt már rég meg akarom mondani. Ámbár voltaképpen fölösleges...

És legyintett a kezével. Ez a legyintés volt a baj, ez hozta ki Miskát a sodrából. A vér elfutotta a fejét. Három lépéssel odaugrott Zichy elé, hogy szembe kerülhessen vele. És közvetlen közelből,

nagy indulattal kiáltott rá, olyan sápadtan, mint maga a kérdéses fal:

— Engem ne legyints le és tőlem ne fordulj el, hallod-e?

Zichy végigmérte és még mindig nyugodtan, fagyosan beszélt:

— Veled én nem vitatkozhatom, mert más nyelvet beszélünk mind a ketten. Engem másképpen neveltek.

Miska remegett a dühtől. Egyet lépett előre. Arcuk egészen közel volt egymáshoz.

— Asztalos vagyok, gróf úr? Nem vagyok elég finom a cári lakáj úrnak?

Már a vállán is látni lehetett, hogy egész teste reszket. De Zichy nem volt gyáva ember, ott állt mereven és szilárdan, farkasszemet nézve ellenfelével. A többiek rémülten léptek oda. Abban a pillanatban, mikor Miska már a beszélőképességét is elvesztette és artikulálatlan nyögéssel felemelte hatalmas tenyerét, hogy Zichyt arcul üsse, lefogták a karját. Mások a két festő közé állottak. Miska megrázta magát. A békítők úgy hullottak le róla, mint vadkanról a kopók.

— Eresszetek... az apja istenit... eresszetek!

De nem eresztették. Megfogták újra. Zichyt nem kellett lefogni, csak elébe állani, ő nem emelte fel a kezét. Mindvégig higgadtan és fegyelmezetten viselkedett. Tuszolták őket két különböző irányba.

— A munkások előtt, — mondta Harkányi kétségbeesve, — uraim, az Isten szerelmére...

Egy-egy csoport keletkezett a terem két oldalán. Itt Miska lihegett halálsápadtan felindulva, ott Zichy simogatta idegesen a haját, mint az szokása volt. Percekig tartott, míg lecsillapították őket. Harkányi Zichy mellett állott.

— Igazán nevetséges, — szólt Zichy, — ez a fickó még meg sem született, mikor én már voltam,

aki voltam. A vitát szívesen rábízom pártatlan emberekre. Döntsd el te, meg Lechner, meg Kauser, melyikünk kapja a nagy falat. Én eleve megnyugszom a döntésben.

— Jól van, maradj itt, — szólt Harkányi és átment a Miska csoportjához.

— Hallottam minden szót, — előzte meg Miska, még mindig roppantul felindulva, — én nem alkuszom. A fal az enyém. Ha egyetlen jó szóval kéri, rögtön átengedném neki, amilyen puha számár vagyok. De lekezelni nem engedem magam. Azt nem tűröm senkitől, azt a keserves mindenségét annak a...

Harkányi csitította, túlbeszélte. Hogy majd ők igazságot tesznek, itt csupán a magyarság érdeke a fontos, a személyes érdekek most nem számítanak. És most különös diplomáciai jövés-menés indult meg. A két ellenfél ott ült a terem két végében. Harkányi a terem közepén suttogott Kauserrel és Lechnerrel, aztán odasietett Zichyhez sugdosni, majd átsietett Miskához sugdosni. Aztán megint összebújt igazságtévő társaival. Tárgyaltak, puhítottak, alkudoztak. Végül Miska azt látta, hogy a három pörosztó együtt megy oda Zichyhez, mint valami küldöttség. Zichy végighallgatja őket, udvariasan meghajlik, aztán sarkon fordul és képére egy pillantást sem vetve, elmegy. Azok visszajöttek őhozzá.

— Elintéztük, — mondta Harkányi, — a nagy fal a Miltoné marad.

— Na hát, — mordult fel Miska dacosan.

— Azonban meg kell mondanom, hogy nem volt igazad Zichyvel. Ő mindvégig lojálisan viselkedett. Azt mondtuk neki, hogy a képe kitűnő, de a kivített elhamarkodta. Hat hét alatt nem is lehet ilyen képet festeni. Szó nélkül tudomásul vette. Jó hatást tenne, ha néhány békítő sort írnál neki.

— Nem írok. Most már látom, hogy a feleségemnek volt igaza. Már régóta azon mesterkedik ez az ember, hogy kisebbitse, ahol tud. Paczkát játssza ki ellenem. Azt is ő találta ki, hogy Paczka az igazi tehetség, én csak olyan „Kismiska“ vagyok. Egy kolléga csinálja ezt? Egy magyar csinálja ezt egy másik magyarral? Idegenben? És még én békítem ezt a... ezt a...

Szót keresett, de izgatottságában nem talált. Most már ő legyintett bele a levegőbe. Aztán megrázta magát, mint a vízből kievickélt lompos komondor és odament a falhoz. Tanulmányozta a nagy fehér mezőt. Hogyan fog függeni a Milton s a másik két kép, hová teszik a Bruck két képét, a Weisz két képét, szegény Laci táját, a Paczka portréját. Paczka megfestette a Louis Ulbach képet, azét a befolyásos szerkesztőét. Persze Zichy segítette hozzá. Judic asszonyt, a híres színésznőt, is megszerezte neki. Szawadyr feleségét, a híres Wilhelmine Klauszt is. Mindenkit. Úgy dolgoztatja ezt a boldogtalan Paczkát, hogy az már fűnek-fának panaszkodik. És mindez csak azért, hogy kijátssza ő ellene. Megint ökölbe szorult a keze.

Mikor hazament s az egész az azon frissiben elmondta Cécilenek, az asszony ragyogott a diadaltól. Egy álló félóraig tartott a magyarázat, amellyel kifejtette a Miska hiszékeny számárságát s a maga emberismeretét.

— No majd befütök én neki Albert Wolffnál. A legfontosabb kritikus Albert Wolff és mindenre rá tudom venni.

— Hogyan fűtesz be neki? És hogyan tudod Wolffot mindenre rávenni?

— Azt csak bízd rám. Bánni kell tudni az emberekkel.

Miska vállat vont. Nem nagyon igazodott ki Cécile agyafúrt és bonyolódott társadalmi művele-

teiből. Albert Wolffot különben nem szerette. Mikor először mutatta meg neki Felbermann ezt a feltűnően csúnya majomembert, akinek sárga, cserzett orcáján semmiféle szőr nem nőtt, már akkor sem szerette. És ellenszenves volt neki a gondolat, hogy Zichyvel való harcában ez legyen a fegyvertárs. De ráhagyta Cécilere, csináljon, amit akar. Éppen most nem igen vitatkozhatott vele, mikor ennyire igaza lett. És ezt Cécile nem is győzte eléggé hangoztatni. Tízpercenként visszatért arra a mondatra, hogy „úgy-e megmondtam“. És mintegy 'programbeszédet adott, mikor bejelentette, hogy miután Zichy le van győzve, most sokkal nagyobb ellenfelekkel kell megbirkózni: a világ képpiacán két név van a Miskáé előtt hírben és dicsőségben. Az egyik Matejko, a másik Makart.

— Már engedj meg, Makart már csak igazán nem ellenségem. Matejkot pedig nem is ismerem.

— Igazán nagy türelem kell hozzád, Miska. Mi az, hogy nem ellenséged? Tanuld meg, hogy akinek útjában állsz, annak természetes ellensége vagy. Mihelyt Makart érezni fogja, hogy sok vagy neki, ő is elkezd majd piszkálni. Matejko szintén. Az emberek csak emberek és nem mindmegannyi Krisztusok. Ezt mind bíz rád, te csak fessél. Zichy el van intézve, majd jön a többi is.

Ugyanaznap délután találkozott Chérievel a titkos fészekben. Elmondta neki is, mi történt. Az asszony megdöbbenve hallgatta. A történet befejezése után gondolkozott egy kicsit. Aztán letekintett Miskára, akinek feje az ölében pihent.

— Miért gyűlölöd te ezt a Zichyt? De felelj őszintén.

Miska gyorsan és hevesen rákezdte:

— Mert...

De az első szónál már megakadt. Ennek az asszonynak az a varázslatos hatása volt rá, hogy

vele és mellette önmagába tudott látni. S ahogy most magába nézett, érezte elkezdett mondókája hazugságát. A festői versengés is szerepet játszott viszonyuk elmérgesedésében, igaz. De sokkal kisebbet. A dolog magva nem ebben rejlett.

— Nos? Miért?

— Mert vannak dolgok, amelyekben különb nálam. Jobban rajzol. A modora, a fellépése biztonságosabb és engem mindig zavarba hoz. Ámbár, ha elgondolom, szegény Laci sokkal jobban festett tájképet, mint én, mégis nagyon szerettem. Nem tudom, hogy van ez. Mondd, Chérie, komisz ember vagyok én? Milyen vagyok?

Chérie ujjai benne jártak a dús és kondor üstökben.

— Gyerek vagy, drágám. Hiú, de jó és tiszta gyerek. És mivel a lelked jó és tiszta, ezt az embert meg fogod békíteni.

— Megbékíteném szívesen. Már nem is haragszom rá. Hiszen még le is győztem. De ha Cécile megtudja, hogy békés lépést tettem feléje, vége az életemnek. Mit csináljak? Most mondd meg, mit csináljak?

Panaszosan nézett fel, mint a diákgyerek, aki otthon testvérének panaszkodik a szigorú tanárra. Chérie elnevette magát.

— Ó, hogy mennyire szeretlek, te tehetetlen csacsi, te...

Szegény Zichyre rájárt a rúd. A magyar teremben egy másodrangú oldalfalat kapott. És a képét még ide sem akaszthatták fel. A kiállítás megnyitása előtt a francia nagyzsúri végigjárta a termeket, hogy az egyes nemzetek kisebb zsúrijének munkáját a Salon általános szabályai szerint felülbírálja. Mikor a magyar képeket nézték végig, a Zichy művénél mőszyó Berger, a francia kereskedelmi mi-

nisztérium külföldi osztályfőnöke, a világkiállítás főmuftija, megállott.

— Mi ez? — kérdezte Harkányit.

Harkányi megmagyarázta a kép témáját. Berger fejét csóválta.

— A pápa? A német császár? Koronás fejek? Orosz-török háború? Nem, uram, ez lehetetlen. A Salon szabályai szigorúan tiltják a politikai célzatú képeket. Nem, nem, ne is tessék erre szót vesztegetni. Mit szólna ez előtt a kép előtt a pápai nuncius, vagy a német nagykövet? Még csak az kellene.

— Kérem, főnök úr, — szólt halkán és bizalmasan Harkányi, — ez a Zichy rokona az önök köztársasági elnökének. Mac Mahonné hercegasszony, aki De la Croix de Castries hercegnő és gróf Zichy Edmund, a Zichy-család széniora, közeli rokonságban vannak...

— Kérem. Ezt tudomásul veszem és illetékes helyen referálni fogom. De miért nem fest Zichy úr is olyan pompás képet, mint ez a Milton? Ez igen. Ez remek kép és nem bánt senkit.

Mentek tovább. Másnap gróf Zichy Edmund, aki nagy műértő hírében állott és Bécsből már megérkezett a kiállításra, megjelent a magyar teremben. Megnézte a képet és közölte Harkányival, hogy ennek az egyházellenes képnek nem lehet helye a tárlaton. És hogy ő a rokon piktornak majd alaposan megmondja a magáét. De külön szólni fog másik rokonának, Mac Mahon hercegnek is, akiről köztudomású, hogy milyen hű fia a pápa őszentségének. Azzal elment. És közvetlenül a megnyitás előtt gróf Wimpffen, az új osztrák-magyar nagykövet, hivatalosan közölte Harkányival, hogy a Zichy képe eltávolítandó. Azonnal el is távolították. Mindez eltitkolhatatlanul nyilvánosan történt, hiába hallgattak róla, minden részletet azonnal mindenki megtudott. Cécile ragyogott az örömtől, Miskán

pedig kényelmetlen kedvetlenség vett erőt. Ezt már sokalta. De nem szólt semmit, sem Cécilenek, sem Sedelmeyernek. Azok már nagyon értették egymást, órákat tárgyaltak együtt és Miska észrevette, hogy a műkereskedő csak udvariasságból közöl vele üzleti elhatározásokat, rendszerint már döntés után, mikor neki alig lehetett szava. A döntést ketten intézték: Cécile és Sedelmeyer.

De ezt nem volt oka megbánni. A vernissage akkora sikert hozott, amelyet egyikük sem mert várni. A Milton előtt olyan nagy volt a tolongás, hogy a teremszolgák megfeszített munkával is alig tudtak rendet tartani. Miskát egymás kezéből kapkodták az arisztokraták, a politikai hírességek, a színházi világ bálványai. Mindenki ismerni akarta. Idegenek, megtudván kilétét, megölelték a kép előtt. Egy ismeretlen magyar asszony odatolakodott hozzá, rajongva megesókolta a kezét és visszafurakodott a tömegbe. Aki magyar volt a látogatók közt, pedig ebben a teremben mind elsősorban megfordult, megrohanta, kezét szorongatta, áradozott. Maga Wimpffen Félix gróf, aki elég leverten jött ki a nem nagy sikert ígérő osztrák képek közül, itt a magyar teremben, a példátlan siker láttára, erőteljes kézzsorítással gratulált, aztán kezét csókolt Cécilenek és rejtelmes diplomata-mosollyal így szólt:

— Azt hiszem, ezt a sikert legmagasabb helyen is méltányolni fogják, de ezt ne árulja el az urának.

A mámor szakadatlanul tartott napokon, heteken át. A képet már az első napokban megvette Sedelmeyertől egy dúsgazdag amerikai, bizonyos Robert Lennox Kennedy. Ennek a fivére azt a Lennox Library nevű híres könyvtárat alapította New Yorkban s a vevő a könyvtár fődíszéül szánta az irodalmi tárgyú képet. Sedelmeyer azonban kikötötte, hogy a Milont csak egy év múlva köteles szállítani, addig joga van kiállítani Európa főváro-

saiban. Ennek is azonnal híre ment s a kép előtt áll-
dogálók mesebeli vagyionokat emlegettek, mert a
mende-monda megtízszerezte a vételárat, amelyet
különben Miska nem is ismert pontosan. A magyar
teremben valóságos zarándokjárás volt s egy ízben
Miska egy fiatal leányt pillantott meg, aki hango-
san sírva fakadt a Milton előtt. Furcsa leány volt,
frou-frouja szemöldökéig eltakarta homlokát, orra
és szája közt feltűnően nagy volt a köz. Robert-
Fleury, a festő, állt mellette és vigasztalta. Aztán
Miska kérdező gesztusára odasúgta:

— Ez a leány, egy előkelő orosz hölgy, Baskir-
cseff Máriának hívják, tanítványom a Julian-isko-
lában. Roppant dicsvágyó és most azon sír, hogy
neki sohasem lesz ilyen sikere. Kicsit bolond.

— Dehogy, — súgta vissza Miska, — én is le-
akartam egyszer mondani a piktúráról, mikor Bécs-
ben Knaus egy képét megláttam.

És a nagy siker nemcsak ott a kiállításon mu-
tatta jeleit. Miskáékat otthon is elárasztotta az ér-
deklődés, a napi posta tízszeresére nőtt, a látogatók,
kiváncsi hercegnőktől kezdve kölcsönkérő magyar
vándorlegényekig búcsút jártak a házhoz. Jómódú
magyarok, akiknek előkelő nevét valaha elérhetet-
len világ gyanánt hallgatta említeni otthon, most
Párisban járván, hódoló levélben gratuláltak és
kérték ismeretségét. Gyorsan fényképeztetnie kel-
lett magát s az első húsz kép után száz újat kellett
rendelnie a fényképésznél.

Aztán jöttek a lapok. Minden áldott nap feléb-
redéskor egy-két új kritika várta. A rettegett Four-
caud ezt írta a Moniteur des Artsban: „Valószínű,
hogy a nemzetközi zsűri Munkácsynak a nagy
aranyérmet fogja juttatni. Ő egyszerre szerez becsü-
letet hazájának és a mi vendégszeretetünknek. Se-
rény és termékeny útra lépett, amelyen tehetsége

még nagyobbra fog fejlődni s hírneve még meszszebbre és még magasabbról fog tündökölni“. Gaston Coulombier a Défenseban: „Munkácsy a mi festő-nemzedékünknek kétségkívül egyik legmarkánsabb és legrokonszenvesebb egyénisége és talán a legeredetibb. Tehetségében semmi köznapias, semmi megtanult, semmi ellesett, hatalmasan egyéni művész. Amit elért, az csakis az övé, színezése például, amely néha komor és szürke, de kifejezésében mindig helyes és tónusában mindig egybehangzó. De ami adományai között egyenesen hasonlíthatatlan, ami egyaránt megmutatja benne a mély gondolkozót, a bölcselőt és az ügyes festőt, az az ő feszült, megragadó drámai ereje, személyeinek igaz kifejező készsége és arcismerete, az a mély megérzés és pontos megfigyelő tehetség, amely tárgyainak kiválasztását és felfogását vezeti.“ Aristide Ménandre a L'Assemblée Nationaleban: „Munkácsy a mienk annál a rokonszenvnél fogva, amelyet nálunk kellett. Ember a talpán. Ilyen mélyről indulni és ilyen magasra jutni! Gyaluval a kézben kezdeni az életet és a felhőkbenyúló homlokkal folytatni, olyan ez, mint egy álom“. Emile Tourtain az Estafetteben: „Ezt a művészt habozás nélkül a ma élő festők legelsői közé sorozzuk“. Albert Wolff a Figaróban: „A magyar élet festője virtuózból költővé lett. Már nem is a szemnek fest, hanem a szívnek. Ez a siker közönsgsiker és művészi siker egyszerre“.

S a nagy nevek. Cherbuliez a Revue des Deux Mondesban: „A zsüri döntései közül csak a Munkácsy kitüntetése találkozik általános helyesléssel.“ Szegény Pista bácsi, ha élne, most olvashatná ezt kedvenc folyóiratában... Jules Claretie az Indépendance Belgeben: „Ez igazán nemes és nagy mű, szép és férfias. A művész megmutatta Miltonjával, hogy a legtökéletesebb művészi eleganciáig, a művészet bájáig és a történelemig tudott eljutni, mégis meg-

örizve férfias voltát, amely külön helyet biztosít neki az új festészetben.“

A francia hivatalos lap, a Journal Officiel, ráduplázott valamennyire. Emile Bergerat, az államkritikusa, ezt írta róla: „Azt hiszem, hogy ama tökéletesen sikerült alkotások egyikével állunk itt szemben, amelyek számára a műbírálat törvénye őrzi azt a szót, hogy: remekmű. Ha a magyar festő tehetségét valamely megállapodott értékű műtörténeti jelenséghez akarjuk viszonyítani, ő a rembrandti művészetet idézi fel.“

A zsűri a Miltonnak adta a nagy aranyérmet. Mikor Miska a gyönyörű medáliát hazavitte, Cécile büszkén kiáltott fel:

— Sem Makart, sem Matejko. Látod? Így fogunk tovább is előre menni. És vajjon mit szól ehhez Zichy?

Zichy nagyon keserűt mondott volna, ha megkérdik. A nagy képet ki akarta állíttatni a Durand-Ruelle műkereskedésében, de a műkereskedő azt követelte, hogy fesse át a pápa alakját. Ebbe nem ment bele, bérelt egy termet és kiállította a képet maga. A sajtó csúnyán lehordta. Akkor lenyelte a megalázást: mégis átfestette az átokszóró pápát, a francia köztársaság áldásos nemtőjét festette helyére és úgy próbálta más városokban kiállítani, de egyik visszautasítás a másik után érte. Elkeseredve, meghasonolva, a Magyar Egyletben keresett vigasztalást, nagy gyűjtést szervezett, hogy menházat építsen a nyomorgó párisi magyaroknak. Aztán dolgozni kezdett. A kis Fellner elolvasztott vele egy magyar drámai költeményt, a Madách Imre-féle Ember Tragédiáját, hogy rajzoljon hozzá illusztrációkat. Ezeket rajzolgatta visszavonulva, csendesen. Miskával nem találkozott.

Miska úszott dicsőségben, pénzben, szerelemben. A Rue Légendre-beli házát már áruba bocsátotta,

Cécile újat, szebbet, alkalmasabbat akart. Már telket is vásárolt az Avenue de Villiers egyik sarkán, nem messze mostani palotájoktól.

— Most kezdődik majd az én időm, — mondta félelmes elszántsággal és tudatossággal — ha rámbírod magad, a világ leghíresebb festője leszel. Ezt vedd szóról-szóra. Megmutatom, hogy úgy lesz.

Ő csak vállat vont és mosolygott. Lehet még ennél nagyobb dicsőség? Aznap, mikor a telket vették, tett látogatást náluk gróf Wimpffen. Gratulálni jött a nagy aranyéremhez. De nemcsak a maga nevében. Mástól is hozott valamit. A díszes tokból fénykép került elő. A király fényképe, rajta a sajátkezű, felséges aláírása: Ferenc József.

A kiállítás elmúlt, a Milton elindult diadalmas körútjára, Európa fővárosaiba. Sedelmeyer ey nagy vacsorán felújította annak a napnak történetét, mikor Miska Goupiltól jövet letörten, komoran jött el hozzá.

— Meg van elégedve a sikerrel?

— Hogyne. Több, mint amennyit vártam. De mi lesz ezután? Nem mindig tudok Miltont festeni.

— Dehogy nem tud. Majd én kicsiklandozom magából. Az anyagiakkal ne törődjék.

— De bizony törődöm. Nekem rettenetes sok pénz kell. Legalább évi ötvenezer frank. A feleségem olcsóbban nem tud kijönni.

— Ötvenezer, az nagyon kevés. Én hajlandó vagyok magának évi százezret biztosítani. Minden képét átveszem. Sőt ha bizonyos számú képnél többet fest, átveszem azt is szerződésen felül. Megkereshet évente kétszázezer frankot. Ezt a megállapodást vállalom tíz évre, ha akarja.

— Ezt komolyan mondja?

— A legkomolyabban. A részleteket én, meg Madame Cécile letárgyaljuk. A többit bízza ránk.

Miska rájuk bízta a többit. A szerződést megcsi-

nálták, s ő aláírta. Az új palota javában épült. És ő a szerelem boldog óráit élte át, azon a senki által nem ismert, imádott helyen. Mikor Chériennek elmondta a példa nélkül álló szerződést, minden második mondatban kénytelen volt a Cécile nevét kiejteni. S mikor a beszélgetésben kis szünet állott be, egyszerre csak kimondott valamit, ami régóta a nyelve hegyén volt már. Mindenesetre tréfás, ingerkedő hangot használt hozzá.

— Mondd, szívem, valami nekem furcsa. Mikor én Cécilet emlegetem, te olyan közömbösen hallgatsz. Nem vagy rám féltékeny? Ez rosszul esik nekem. Chérie szelíden elmosolyodott.

— Nekem az esik rosszul, ha emlegeted. De erőt veszek magamon. Hiszen nekem is van férjem. És azonkívül párisi asszony vagyok. Ebben a városban természetesnek tartja az ember, hogy egy férfihoz két nő tartozik: a felesége és a szeretője.

— Milyen cinikusan beszélsz. Különös.

— Nem vagyok cinikus, félreértettél. Nem Cécile a te feleséged, hanem én. És nem én vagyok a szeretőd, hanem ő. Engem csalsz meg, szívem. És ha akarod tudni, ettől nagyon szenvedek.

Ehhez mosolygott. Miska csodálva, imádva nézte. Érezte, hogy soha ebben az életben senki a lelkéhez nem állott olyan közel, mint ez az asszony. Mélyen és igazán szerette. Felnézett rá és meghatott hálával mondta neki:

— Mi lenne az életem nélküled, mondd?! Meg kellene halnom, olyan üres volnék.

— Festenél.

— Az igaz. Ezt elfelejtettem.

— Több neked a festés, mint én? Ne is felelj, mert nem mondasz igazat. Több. Így jól is van. Így szeretlek. De aztán én jövök az életedben, úgy-e? Esküdj meg, hogy én. Esküdj meg, hogy hozzám tartozol.

— Esküszöm mindenre, ami szent nekem, hogy hozzád. Pedig nagyon babonás vagyok. Rajtad kívül se Isten, se ember. Csak te és mindig csak te. Örökre. Én úgy akarok megöregedni, hogy mindig mellettem légy. És harminc év múlva ugyanúgy fogunk itt üldögélni, mint töpörödött kis öregek.

Ennek a beszélgetésnek édes íze még a lelkében volt, mikor ment hazafelé. A Parc Monceauig bérkocsin, onnan gyalog. Otthon azt szokta hazudni ilyenkor, hogy sétál, mert ha nem sétál eleget, fáj a feje. S ahogy zörgött vele a bérkocsi a Boulevard Malesherbesen végig, a ló patájának ütemes zaja hirtelen egy zenei emléket indított meg benne. Először öntudatlanul dúdolta, ami eszébe jutott, aztán rá is eszmélt.

A kiállítás ideje alatt egyszer nagy estély volt Türréknél. A vendégek között ott volt a híres pesti színésznő, Blaha Lujza, aki Párisba jött kiállítást és színdarabokat nézni, főleg látni Jeanne Granièret a Renaissance-színházban. Búbájos fiatal asszony volt a tűzről pattant, kicsattanó arcú, kacagó szájú Blaha Lujza; így hívták most is, pedig alapjában Soldosné volt és még hozzá válófélben. Az estélyen odaállt a zongorához és Bartha Sándor kíséretével magyar népszínmű-nótákat énekelt, olyan kimondhatatlan bájjal, hogy annak hatása alól senki sem vonhatta ki magát. Úgy tapsolták, mint a fergeteg. Ennek az estének emlékeiből csengett most vissza Miska fülében két sor:

Kijátszom a tila-tila-tila-tilalmat:
Úgy szerettetem meg magamat.

S ahogy most a zörgő bérkocsiban maga elé dúdolta ezt a két sort, egyszerre nyers és brutális vággyal támadta meg lelkét a magyarság végzetes érzése. A nóta megsajogtatta benne évek óta bujdokló nyugtalanságát. Megrettenve nézett ki a kocsi

ablakán a csillogó boulevard idegen sorára, ahol emberek tolongtak az esti órában. Páris volt ez, a fény Bábele, az a Páris, amelyet eljött meghódítani a magyar asztaloslegény és meg is hódította.

— Mi közöm nekem ezekhez? — tört föl benne lázasan és szenvedélyesen a kérdés.

Torznak, vadidegennek látta az utcát, érthetetlennek saját magát, ahogy itt robogott a kocsiban. Hova megy? Minek? Mi értelme? Mi köze az egészhez? Hogyan kerül ide? Most bátran azt kellene mondani a kocsisnak, hogy hajtson a Gare de l'Est-hez, ott fel kellene ülni a legelső vonatra, nyargalni gyorsvonaton haza, csak haza, még Pesten sem állni meg, hanem tovább rohanni az Alföldre, ott megállni egy földbe süppedt kis falu legelső bogárhátú házánál és boldogan, lelkendezve felbámulni a csillagos égre. És elfelejteni palotát, Cécilet, mindent.

Chériet is elfelejteni? Nem, elfelejteni nem. Visszaemlékezni rá örökkön-örökké, azzal a gondolattal, hogy egyszer valahol nagyon szépet álmodott. Mert Chérienek ő hamisan esküdött. Nem hozzá tartozik. Eltéphetetlen, ősi köteléssel haza tartozik. S hogy most itt dőcög a boulevardon, egy palota felé, az valami furcsa és ördögi tévedés.

Otthon Cécile várta. Igen nehezen. Terveket akart neki mutatni. Az új palota berendezéséről. Apróra elmagyarázta neki az egyes szobákat. Jó hangulatban volt, kedveskedett, nevetett. Ilyenkor valóban nagyon kedves tudott lenni.

— Ez micsoda szoba? — kérdezte Miska.

— Ez volna... ha a jó Isten adná... talán mégis megadja... ez volna a gyerekszoba...

Arcát odaszorította a Miskáéhoz. Karját áttette férje nyakán. Miska engedelmes kötelességtudással karolta magához és átadta magát az asszony csókjának. S a csók alatt ez járt az eszében:

— Mennyi hazugság... mennyi hazugság...

IX.

„Szervus! láthatatlan és találhatatlan. Szervus Jenő. Sajnálom, hogy nem találtalak. Azt akartam veled közölni, hogy holnap, hétfőn, a rovásodra ebédelek. T. i. egy kis partiera vagyok hiva, a hová a feleség nem hivatalos. Azt füllentem, hogy veled ebédelek au cabaré. Mielőtt a feleséggel találkoznál, megbeszéljük. Találhatlak holnap 6 és 7 óra között? hogy a komplotot jól össze főzzük. Tudsz e jól füllenteni? no majd meg tanulod házasodj meg csak. — Ha lehet, várj meg holnap 6 és 7 között, ha nem hát megirom, hogy mit mondtam. Au revoir. barátod Munkácsy.“

Ezt a levelet Hubay Jenő lakásán hagyta Miska. Hubay Jenő finom megjelenésű, angyali szőkeségű fiatalember volt, aki hegedűjével jött ki Párisba. Alig mult húszéves, zenei rajongásával tágra nyílt szemű kerubnak tetszett. Liszt Ferenc maga adott neki ajánlólevelet Vieuxtempshoz. Ugyanakkor jött ki Párisba egy másik fiatalember, Aggházy Károly, aki éppen úgy zongorázott, mint ahogy festett és a két pálya közt sehogy sem tudott választani. A Zichy Mihály légies, tüdőbajos veje, Feledy-Flesch Tivadar, hozta el őket Miskához, tudniillik Zichy és Miska tessék-lássék kibékültek.

Hubay hamarosan kedvenc lett a Munkácsy-háznál. Olyan szépen hegedült, hogy Cécile azonnal meglátta benne a zene-estélyek remek közreműködőjét, azonkívül olyan szeretetreméltó és előzékeny ifjú pajtásnak mutatkozott, hogy Miska a seregestül nyüzsgő magyar ismerősök közt őt kedvelte meg legjobban.

Most nagyon sajnálta, hogy nem találta otthon. Szüksége lett volna a hegedűművész cinkosi segítségére, mert Chaplin nem volt Párisban és ilyenkor gyakran megcsinálták Chériével, hogy hideg vacso-

rát és pezsgőt vittek a kislakásba és ott töltötték az egész estét. De ha nem találta is otthon, cédulát hagyott neki hátra, ez elegendő elintézésnek ígérkezett. Ebédidő alatt esti hat-hét órát értettek Párisban, akárcsak a magyar mánásoknál. A rendes déli ebédet ők villásreggelinek hívták.

Megindult tehát hazafelé a jól ismert úton. Átvágott a Place Malesherbesen az öreg Dumas szobra mellett és beért az Avenue de Villiers sorára. Elgyalogolt egy háztömb előtt, felpillantott a Henner műtermének világos ablakára, amely mögött mindig vörshajú modelleket festett az öreg. Aztán átvágva a kis utcán, elérkezett az új Munkácsy-palotához. Avenue de Villiers ötvenhárom.

Vörös téглаépület volt ez a ház. Még a Rue Légendreban ismertek egy angol kastélyocskához hasonló házat, közel az övékhez, az annyira megtetszett nekik, hogy új házukat ennek a stílusában terveztették. Alaprajza elég furcsa volt, mert Cécile olyan telket vett, amely két utcára szolgált, de sarkán már idegen épület állott. Így az új háznak hernyómód kellett kanyarognia, hogy kénytelen-kelletlen körülölelje a sarkon álló szomszéd házat, s így történt, hogy az avenuen is a saroktól második ház volt az övé, valamint a mellékutcában, a kis Rue Cardinetban is a sarkon túl második házban volt az ő mellékbejárata.

De ő erre ment fel, a főbejáraton, ahol az első emeletről lefüggő, kovácsolt vaslámpák két nyolcszegletes laternája közt benyitott a kapun. Futó pillantást vetett a kicsiny, üveggel fedett udvarra, mert ott éppen szitkozódott a kocsis. Megint haragudott valamiért a lovakra, mint szokta. Jobbról, a portási lakásból, már ugrott ki a derék Antoin.

— Jó napot, uram.

— Jó napot.

Antoin elvette a gazdája kabátját, kalapját és

elmaradhatatlan esernyőjét. Miska szeretett igen vékonyra sodort, elegáns esernyőt hordani. Belépett az előcsarnokba. A gazdag renaissance-bútorok között, vastag keleti szőnyegeken haladt a falépcső felé. Ennek fokait is szőnyeg borította. És már gurultak lefelé a kutyák, a kis kövér pincsik, mopszlik egész serege egymás hegyén-hátán. Frenetikus farkesóválással fogadták a hazatérő istent, aki ujjával csettintett nekik, s ettől még jobban megbolondultak alázatos szerelmükben.

A lépcső tetejénél kitárult az egymásba nyíló három szalon. Az egyik kis szalonban, amelynek falait selyemkárpit fődte, két képre esett a palota urának pillantása. Ezt a két képet szegény Laci festette, aki kint sinylődött a charentoni intézetben, s a doktorok szerint már a végét járta a kálváriának, csak pár hét kérdése lehetett az egész. Azán kitárult előtte az óriás szalon, rengeteg szőnyegével, renaissance-bútoraival, zsúfoltan redőzött sötét kárpitjaival, az embermagasságú vázákban díszlő tenyérlevelű pálmákkal és száraz virágokkal. A hatalmas renaissance-kandallóban sustorgott a pirosan vakító tűz, a kandalló fölött ott állott az életnagyságú lovasszobor a kitömött paripán. Amott festőállványon a házigazda kedvenc képe: „Die Dachauerinnen“, festette Leibl. Antik bútorcsoport. A sötét fal mentén régiségkereskedőknél vásárolt ritka szekrények. Nagy Erard-zongora, rajta gazdag brokát-takaró, azon is óriás vázában palma. Még egy festőállvány, de csak szimbolikus, jelezni a látogatónak, hogy ez a híres festő szalonja.

Miska betekintett, de nem látott itt senkit. Ment feljebb. Megint szőnyeggel borított sötét falépcsőn. Itt, a második emeleten volt az ő nagy műterme. Pazar, mint az alsó nagy szalon. Szőnyegek, pálmák, színpadiasan pompás drapériák. Színes ablakok hatalmas négyszögein beözönlő, kissé tom-

pított világosság. A nagy fal közepén, csavart oszlopok tetejére nyugtatott frízes párkány: valóságos áldozati oltár fülkéje. Itt állt a festőállvány, a legdrágább szerkezetű, keményfából való, százféleképpen csavarható, szabályozható, igazítható. Előtte alacsony, hosszú kerevet, hogy a nagy képek akár-melyik pontját kényelmesen ülve lehessen festeni. A festékes ládának külön értékes renaissance-asztalka. Itt ó-német szék, amott aranyozott japáni spanyolfal, rajta festőien átvetett nagy, színes brokátdarab, szőnyeg, szőnyeg, szőnyeg. A párkány tetején, emeletnyi magasságban antik szánkó. Vagyont érő műtárgy egymaga. És megint pálma, és megint perzsa, és megint brokát-kárpit, káprázatos zsúfoltságában a gőgös pompának. Mintha a jólét minden erejét összeszedve dédelgetné ebben a tömött környezetben Lányi uram véresre vert inasát, hogy most jóvá tegye hajdani mulasztásait.

Inas lépett be, ezüstitálcával.

— Jó napot, uram.

— Jó napot.

A tálcán levelek, névjegyek, számlák. A palota ura turkált köztük. „Le comte D'Han“. A névjegy sarka behajtva. „Le duc et la duchesse de Sabran“. A névjegy sarka behajtva. „Arthur de Tölgyessy“. Ja igen, ez a fiatal magyar piktor, aki nemrég jött ki Párisba. A levelek között egyik borítékon a Reök Iván írása. Ezt rögtön felszakította és átfutotta. Semmi különös ujság, Mari néni jól van, Erzsike, Ilonka jól vannak. Néhány számla.

— Már mondtam, hogy a számlákat mindig madamenak adja. Madame itthon van?

— Igen, uram. Madame most jött haza a miséről.

— Helyes, lehet tálni.

Az inas meghajolt, elment a tálcával. Miska még átfutotta a felmarkolt leveleket. Meghívás, meghí-

vás, meghívás. Ezeket is Cécile fogja elintézni. Most jött haza a miséről. Miska megcsóválta a fejét. Mióta arisztokraták járnak a házhoz, Cécile felfedezte magában a buzgó katolikust. Szorgalmasan jár misére és gyóntatót járat magához, mint a kék-vérű hölgyek csinálják.

Leült az állvány elé. Munkában lévő képét nézte. „Délutáni látogatás“. Előkelő szalon, mint az ő szobái. Elegáns dámák, szőnyegek, gazdagság. A régi sötét színek nincsenek sehol. A műterem-kép óta, amelyen először festett világosan, a komorság ellebent képeiről. A jómód kacagó dicsekvéssel vette birtokba lelkét is, képeit is. Ez a kép is olyan. Sedelmeyer boldog, a közönség imádja ezeket a boldog, dús képeket és idegenkedve fordul el a szegényszagtól. A mesterség kellemes és nyugalmas: jó módban jó módot festeni nem nagy gond, a problémák kedvesek és játékosak, az ecset vidáman tanul merészebben és szélesebben mozogni. S a tudás elragadóan jó érzés. Mikor az ecset odacsap egy barnát a piros mellé és ebből az egy virtuóz mozdulattól eléptattan az asztalterítő érdekes ránca, az diadalmas passzió és sötétedéskor nem is esik jól abba-hagyni.

A bolt jól megy, ez a Milton hatalmasat lendít a dolgokon. A tépéscsinálók régi képét Bécsbe viszik kiállítani, Münchenbe új képet kértek a kiállításra, odahaza a Képzőművészeti Szemle címlapján az ő arcképe pompázik, a madridi akadémia tagul választotta. S a sikerek sikere, a Milton, miután megjárta Európa fővárosait és belépődíjakból vagyont szerzett a Sedelmeyer-cégnek, most Pesten van. A Múcsarnokban állították ki, a Sugár-úton. Nagy cécó volt, Sedelmeyer megcsináltatta a Miska szobrát Beer Frigyessel, a szobrot elküldte a kiállításra azzal, hogy kiállítás után a szobor a Nemzeti Múzeumé. A képnek otthon is példátlan sikere volt. A

nézőknek azt a füzetet nyomták kezökbe, amelyben Sedelmeyer házi hírlapírója, a derék Gotthold Neuda, összegyűjtötte a kép eddigi magasztaló kritikáit s hozzácsatolta a Dézamy ódáját, amelyet a francia költő a Miltonhoz írt. Azt írták hazulról, hogy a kép előtt soha nem látott tolongás volt, egy álló félóraig kellett várnia annak, aki mást is akart látni, mint a keret felső részét. A húsz krajcáros belépődíjakból kétezerháromszáz forint gyűlt össze. Keleti nagyon megdicsérte a képet. És az az új esztétikus, akinek odahaza most minden jel szerint nagy tekintélye van, Péterfy Jenő nevezetű, az Egyetértésben ezt írta: „A festő az alvajáró biztonságával halad azon a keskeny nyomon, mely a genreből a történeti festésbe visz. S hogy e nyomon nem tévedez, ez dicsősége és sikere. Kétségtelen, hogy nálunk is a magyar Rembrandtnak fogják nevezni“. A Képzőművészeti Társulat levelet írt, hogy idei műlapnak az Ujoncokat szeretnék adni. Hopp, muszáj a Vasárnapi Ujságnak levelet írni Szamossyról. A hajdani mester levélben panaszkodott, hogy Miskáról írva, órála tücsköt-bogarat firkálnak össze, némely lap viszont nem említi meg. Ő most Nagyváradon éldegél, mint rajztanár, kedves családja van, elégedetten megvan, de nagyon jól esnék neki, ha Miska egy hazairott levélben nyilvánosságra hozná az igazságot.

Miska odament az íróasztalhoz. Sőhajtvá nekiült a levélnek. Gyűlölte a levélírást. De ezt nem mulaszthatta el.

„Kedves barátom Miklós! Az utóbbi időben többször volt alkalmam meggyőződhetni azon szívélyes, jóakarató érdeklődésről, mellyel úgy a hazai, mint a külföldi lapok irányomban viseltetnek s többízben olvastam rólam szóló többé-kevésbé hiteles életrajzi adatokat. Miután azoknak

majdnem mindegyikében Szamosi Elek jelenlegi rajztanár úrról Nagyváradon, nekem első mestere mről oly megjegyzések tétettek, melyek jellemét és társadalmi állását teljesen hamis színben tüntetik föl: mindannyiszor sértve éreztem magamban azon hálaérzetet, mellyel neki tartozom s melyet iránta soha nem szünök táplálni. Ezen tévedések felvilágosítása végett engedd meg tehát kérlek, hogy elterjedt lapodban a köztem és Szamosi közt fennállott, pályám kezdetét képező viszonyt néhány szóval magam elmondhassam. 1861-ben volt, hogy mint rokkant asztaloslegény egészségem helyreállítása végett...”

— A reggeli tálalva van.

Miska letette a tollat. Tudta, hogy sok helyesírási hibát csinált a levélben, de nem törődött vele, hiszen Nagy Miklós, mikor közli a levelet, majd kijavítja. A helyesírás általában ördögös dolog. Festeni megtanulhat az ember, de helyesen írni soha.

Az ebédlőben már ott ült Cécile. Pompás színben volt, sőt túlpompás színben. Utóbbi időben erősen hízásnak indult, válla hófehér sonkává kerekedett, szeme megkicsinyedett pufók arcában, csípőjén repedéstől kellett féltetni a halcsontos fűzöt.

— Ne várass mindig magadra, már sokszor kértelek.

— Hiszen jöttem azonnal. Aztán elkezdhetted volna magad.

— Magam? Hogy képzeled azt? Neked semmi érzéked nincs az étkezések iránt.

— Nincs. Asztalosinas koromban állva ettem minden délben, a zsebemből. És nem haltam belé.

Cécile nem szólt. Mohón evett a tojásos-lepényből. Neki ugyanis másféle ételsort szolgáltak fel, mint Miskának. Miska mindig ugyanazt az ételt ette: egyetlen darab jól kisütött ürübordát, hozzá

megivott egy pohár vizes bort. Már meg is ebédelt. De a feketére jócskán kellett várnia, mert Cécile még kolbászt evett, utána sült kacsát, utána két nagy szelet tortát. Mindezt jóízűen, három férfi helyett is. Közben beszélgetni is ráért. Mikor az inas kiment, azonnal rászólt férjére:

— Ne emlegesd folyton a személyzet előtt azt az asztalosinasságot. Igazán vigyázhatnál.

Miska nevetett.

— Hiába vigyáznék. Minden ujság folyton megírja rólam. Mindegy, hogy Jean onnan olvassa, vagy tőlem hallja.

— Nézd, ezen ne vitatkozzunk. Már megkértelek és megígérted.

— Helyes, többet nem teszem.

Az inas bejött az új étellel. És Miska diákos kárörömmel gondolt arra, hogy éppen most írta be asztalosi multját egy ujságnak szóló levélbe. De az magyarul van és Cécile nem tudja elolvasni. Idegessé is teszi minden magyar levél, akár megy a levél, akár jön.

— Mit csinálsz délután? Dolgozol?

— Úgy van. Carolinet azzal küldtem el délelőtt, hogy egy órára jöjjön vissza.

— Hol jártál?

— A városban.

— Gondolom, hogy nem Colpachon. De mit csináltál a városban?

— Hubayval találkoztam. Holnap vele kell ebédelnem. Nem leszek itthon.

— Hol ebédelsz vele?

— Még nem tudom. De nagyon megkért, mert valami zenei nagyságokkal eszik és nagyon fontos neki, hogy ott legyek.

— Úgy. Hát vedd tudomásul, hogy ebből egy szót sem hiszek.

— Ne hidd el. Holnap mindenesetre házon kívül ebédelek.

— Itthon fogsz ebédelni.

— Ne gyerekeskedj, Cécile, én már elmúltam tízéves.

— Itthon fogsz ebédelni. Én ezeket a dolgokat nem tűröm tovább.

— Mit nem tűrsz tovább?

Cécile válasz helyett az inához fordult:

— Ha jön a modell, mondja meg neki, hogy csak foglaljon helyet, köszjö mindjárt jön.

Az inas némán bólintott. S mikor a feketét fel szolgálta, tapintatosan kisietett. Az ilyen perceket már ismerte.

— Szóval mit nem tűrsz tovább? — szaladt neki Miska a kikerülhetetlennek.

— Neked van valakid.

— Szamárság. Nekem nincs senkim.

— De igenis van. És azt is tudom, kicsoda. Chaplinné.

Miska egy kicsit megdöbbsent. Nem tudta, hogyan jött rá Cécile valamire, mit tud és mennyit. Mindenesetre szilárdan tartotta magát.

— Megörültél. Mi dolgom lehetne nekem Chaplinnéval? Szeretem, mert nagyon kedves asszony. És magad unszoltál folyton, hogy legyünk velök nagyon jó viszonyban, mert fontos emberek.

— De arra nem unszoltalak, hogy megcsalj vele.

— Ugyan ne beszélj zöldségeket. Honnan veszed ezt?

— Már régóta figyelek benneteket. Ne gondold, hogy olyan hülye vagyok. Ezelőtt két hónappal, mikor Micheléknél találkoztunk, ő elszólta magát és tegezett. Ne szakíts félbe, jól emlékszem. Aztán volt az a Türr-estély, mikor valamire azt mondtad neki, hogy: „ezt már elintéztük tegnap“. Pedig előtte való nap nem találkoztál vele, ha csak titok-

ban nem, nekem azt mondtad, hogy sétáltál. A Milton-leányról készült vázlatot neki adtad. Akármilyen estélyen vagyunk, két perc múlva már együtt ültök egy sarokban ketten. És a legszebb dolog tegnap este történt. Mikor Doréval beszélgetél, meg Cabanellel, elmentem mellettetek. Éppen azt mondtad, hogy igazi festő csak akkor festhet jó női portrét, ha az a nő az övé volt. Viszont a múlt pénteken azt mondtad Massenetnek, hogy az a legjobb portréja életednek, amit a nyáron Chaplinnéről festettél. Mered ezeket tagadni?

Miska merte ezeket tagadni. Minden egyes adatot élénken cáfolt. De a Cécile gyanuja olyan volt, mint a hidra. Ha egyetlen adatot meggyengített belőle, az asszony két újjal állott elő. Hosszú és szenvedélyes jelenet fejlődött ebből. Cécile nem szenvedéseit panaszolta és nem sírt, hanem felháborodva kiabált és verte az asztalt. Hangja úgy recsegett, hogy az előkelő ebédlő ablakai ijedten remegtek bele. Már egy jó órája folyt a vita, amelynek folyamán Cécile tizedszer jelentette ki, hogy Chaplinné ennek a háznak küszöbét többé át nem lépi, s ha legközelebb az utcán találkoznak, ő nem fog köszönni. De nem csak ehhez ragaszkodott, hanem elkalandozott más kifogások területére is. Kiöntötte valamennyi panaszát a felháborodás bőségszarujából, Érezte, hogy igaza van, s ez ékesszólóvá tette. Miska minden kurta válaszára egy-egy ötpercenyi szónoklattal válaszolt. Hosszasan elharsogta például, hogy ő milyen tisztességes asszony, pedig folytonosan ostromolják.

— Ugyan ki? — szaladt ki a Miska száján.

— Ugyan ki? Ne nevettesd ki magadat. Amiért előtted nem kapok ajánlatokat? Ó, te naiv ember, te. Vedd tudomásul, hogy nincsen egyetlen barátod, aki engem meg ne környékezett volna. Akikben legjobban bízol, azok sutognak legtöbbet a fülemben,

igenis, tudd meg. De én tisztességes asszony vagyok. Bennem lehet bízni. Mert ha nem volnék tisztességes asszony, már az esküvő előtt megcsaltalak volna.

— Butaság. Akkor nekem csak egy barátom volt. Laci.

Cécilet elragadta az indulat. Ömlött belőle a viszonzválasz.

— No és? Laci talán nem próbálkozott? Haha!

— Nézd. Lacit hagyjuk ki a játékból. Tudod, hogy mit jelentett nekem szegény. Ő engem mindig jobban szeretett, mint te.

— Úgy. Hát emlékszel arra az estére Düsseldorfban, mikor csak férfitársaság volt nálad? Mikor magad rajzoltad a meghívókat? Akkor Edouard is nálad volt, én otthon maradtam a szállóban. Emlékezzél csak jól vissza. Laci akkor eltűnt az estélyedről.

— El. Egy órára. Gondoltam, hogy valami nőügye van.

— Volt is. Az a nőügy én voltam. Odajött hozzám a szállóba. Nyugodtan jöhetett: te is, Edouard is ott voltatok a műtermedben.

Miska elsápadt.

— Ez nem igaz.

— Nem igaz? Honnan tudnám, hogy eltűnt? Igenis, odajött hozzám ostromolni. Azt hitte, hogy könnyű eset vagyok. De te már akkor tetszettél nekem és őt elkergettem. Ment vissza hozzátok. Bár sohase találkoztam volna veled. Egyet mondhatok neked: Chaplinné ide többet be nem teszi a lábát. És jól vigyázz magadra, mert ha nevetségessé teszel, én nem ismerem a tréfát. Egyszer nem vakultál meg, de én, eszküszöm, ki fogom szedni a szemedet.

Dúltan, lihegve sarkonfordult és kirohant az ebédlőből. Miska ott állt sápadt arccal, megren-

dülve. Vissza kellett ülnie a székre, amelyről a vitatkozás hevében felkelt. Nem tudta először gondolatait rendezni. Csak két fájdalmat érzett egyszerre. Egyiket az a félelem okozta, hogy Chériehez való szerelmét valami baj érheti. Másikat a Laci emlékében való csalódás. Ott ült a széken jó sokáig, s gondolatai lassanként kivehető formát öltöttek. Ha Cécile nem hajlandó a házba ereszteni Chériet, az kínos lesz, de majd csak meglesznek valahogy, legfeljebb jobban kell vigyázni. Hanem Laci! Akihez oda sem lehet most rohanni, szemrehányó faggatással felvilágosításért, számon kérve a mindennél fájóbb baráti hűtlenséget! De aztán, ahogy azokon a régi időkön gondolkozott, eszébe jutott, hogy Laci akkor még nem is sejthette az ő későbbi szerelmét. Könnyűvérű, szoknyák után futkosó fiatalemberek voltak mind a ketten, odacseppent ez az idegen, csinos asszony, Lacinak éppen annyi joga volt udvarolni, mint öneki. Mikor pedig már együtt voltak Cécile-lel, Laci egy gondolattal, egy mozdulattal sem közeledett többé az asszonyhoz, erre mérget lehet venni.

Nem, a Laci barátságának fájdalmas emléke meleg és tiszta. De Cécile nagyon rosszul tette, hogy ezt nem hallgatta el. Arcán látszott a szándék, hogy szenvedést okozzon. Hogy egy hű barát emlékét megmérgezze. Joggal fel lehet háborodva, az igaz. Hiszen megcsalt hitves, a tárgyi igazság az ő részén van. De vajjon ilyen helyzetben Chérie képes lett volna erre? Nem. Ő csupa önzetlen gyengédség, finomlelkűség és emelkedett jóság. Ime, ezt érte el a haragos asszony, hogy összehasonlítottatta magát az ezerszerre különbbel. S a vita vége az, hogy Chériet imádja, Laci emlékéhez hűséggel ragaszkodik, Cécilet pedig végzetetlen, idegen messzeségben érzi magától.

Lement dolgozni. A műteremben ott ült már

régóta várakozva Caroline, a feltűnően csinos modell, akit Henner küldött át neki. Olvasott.

— Mit olvas, fiam?

— Ez nagyon jó könyv, kedves mester, olvassa el. Daudet írta. „A nábob“, az a címe. Majd itthagynom, ha kész leszek vele, jó?

— Köszönöm, mostanában nincs kedvem olvasni. Kezdjük el, fiam.

Caroline engedelmesen pózba állott. A testtartást már jól tudta. Ebben a pillanatban az inas lépett be. Miska letette a palettát, amelyet éppen most vett a kezébe. Az ezüsttálcán a táviratok ismert kékszínű papírosa hevert. Űnottan bontotta fel, biztos volt benne, hogy valami gratuláció jön Pestről.

De nem gratuláció volt. Ez állott benne: „Ladislás de Paál úr ma éjjel meghalt. Kérjük temetés dolgában intézkedését. Igazgatóság.“

Miska kezében megremegett a távirat. Szája is reszketett, mikor a táviratot visszatéve a tálcára, odaszólt az inasnak:

— Vigye fel madamenak a táviratot és szóljon lent, hogy azonnal fogjanak be.

Az inas kiment, ő pedig lezuhant egy székre és arcát két kezébe temetve keservesen elkezdett sírni. A csinos Caroline ijedten futott oda hozzá.

— Az Istenért, mester, mi baj van?

De ő nem felelt, csak sírt keservesen és mély bánatában is nagyon haragudott Cécilere.

X.

Zichy Mihály elhatározta, hogy otthagyja Párist. Nagy képének kudarca minden kedvét megölte, anyagilag sehogysem boldogult, különváltan élő feleségét is tartania kellett, gyerekei zavarosan bolyongtak a két otthon között. De még egyszer

utóljára meg akarta mutatni, hogy mit tud. A romboló szegedi árvíz híre Párisba is eljutott. Zichy fellármázta a Magyar Egyletet. Most kell tanúságot tenni róla, hogy a k. u. k. diplomácia árnyékában élő Osztrák-Magyar Egylet hajítófát sem ér, ha magyar ügyről van szó. Reggeltől estig futkosott heteken át, fáradhatatlanul szervezett, kunyorált, izgatott, levelezett, és végül mégis összehozta a nagyszabású jótékony hangversenyt az Operában. Elnöknek megnyerte Lesseps Ferdinándot. Rajta kívül De Roys grófot mozgatta legtöbbit, aki a Nemeskéri Kiss Miklós nevelt fia volt és meg tudta nyerni az arisztokráciát. Massenet, Saint-Saëns, Délibes és mások is vállalták a rendezés munkáját. Nagy siker volt, jókora összeg jutott Szegedre. De Zichy számára nem sok köszönet volt a dologban. Mert mikor látszott, hogy a nagy hangversenyből mégis lett valami, az addig hitetlenkedő és húzódozó osztrák-magyar nagykövetség az utolsó percben félretolta Zichyt, beleült az ünnepségbe és learatta a sikert. Másrészt a szegediek polgármestere elfelejtette Párisnak megköszönni a jótékony segítséget.

De otthon, Pesten, mégis megtalálták a módját a köszönetnek. Ugyanekkor katasztrófa érte az Arrogante nevű francia hajót, néhány tengerészcsalád árván maradt. A magyarok kaptak az alkalmon és hetedhétországra szóló jótékony ünnepet kezdtek szervezni. Pázmándy Dénes, Huszár Imre és mások, akiknek párisi összeköttetések voltak, ügyesen megcsinálták, hogy francia küldöttség utazott az ünnepségre a magyar fővárosba.

Miska minderről alig tudott. Colpachon töltötte a nyarat, igen kedves vendégei voltak: Hubay Jenő és Aggházy két hónapot töltöttek nála. Hubay a Cécile kottái közt megtalálta Massenet „Lahore királyá”-t és mennél tüzetesebben kezdett ismerkedni vele, annál jobban lelkesedett érte. Végül elhatá-

rozta, hogy szvitet ír belőle. Mindjárt neki is fogott. A colpachi kastélyban reggeltől estig szólt a muzsika. Miska szalonképeket festegetett, csak úgy félkézzel, gondtalanul gyönyörködve ecsetje tudásában, amelyet úgy kezelt, mint bajvívó a tört. De ha elbeszélgetett magyar vendégeivel az otthoni dolgokról, egy-egy olyan szó, mint „tarhonya“, vagy „cimbalomverő“ marokra szorította a szívét.

Régóta akart már hazalátogatni Magyarországra. Nászútja óta nem volt otthon. Kerek öt esztendeje. De valami örökösen közbejött. Hol építkezett, hol a Milont festette, hol ez, hol az. Most aztán nem bírta tovább. Sedelmeyer úgyis kíváncsi volt tartotta, hogy a Milonnál, amely most diadalútján Münchenbe érkezett, megjelenjék. S ha már Münchenig eljut, akkor már félúton nem lehet megállítani. Cécile tiltakozott egy darabig, mert mindig valami homályos és makacs félelemmel küzdött Magyarország ellen, amely örökre elnyelheti előle férjét, mint valami örvény. Mikor látta, hogy Miskát nem lehet többé visszatartani, kijelentette, hogy ilyen hosszú útra nem engedi egyedül, megy ő is. Végül azonban mégis otthon maradt. A Milton világraszóló sikere úgy megnövelte részint társadalmi körüket, részint az asszony eddig sem szerény érvényesülési vágyát, hogy az Avenue Villiers-i palota is kicsi lett ekkora tervek számára. Kapóra jött, hogy az ötvenötös számú szomszéd házra a gazdája, Jourdain piktor, vevőt keresett. Ennek a háznak szintén a második emeletén volt nagy műterme. Nem kellett mást tenni, mint a két műterem közt áttörni a falat, készen volt a legnagyobb fogadások számára is elégséges kettős műterem. Miskáék megvették a házat. Cécile azonban nem tudta volna elviselni, hogy a vétel, faláttörés és rendezkedés munkáját más dirigálja, mint ő. Ennélfogva kénytelen-kelletlen lemondott a pesti útról. Miska elutazhatott egye-

dül. Haza, Magyarországra, öt év multán, zsebében a második aranyéremmel, gomblyukában a becsületrend tiszti keresztjével és a Ferenc József-renddel, homlokán a „magyar Rembrandt“ dicsőségének fényével.

A francia küldöttséggel Münchenben találkozott. Leiblt nem találta otthon, képe elkésett a vasúton, csupa kellemetlenség érte, ezért kétszeresen örvendett az ismerős arcoknak. Mikor Fabrice bárót meglátogatta a szász követségen és onnan hazatért a Vier Jahreszeitenbe, ott látta az előcsarnokban Lorencourt képviselőt és Gouzien zenekritikust. Mind a kettőt ismerte Párisban. Nagy hűhóval üdvözölték egymást. Megtudván tőlük a Pesten készülő Arrogante-ünnepséget, azonnal elhatározta, hogy nem várja meg Münchenben a Miltont, hanem tovább indul a franciákkal. A vasúton aztán összekerült a többiekkel is, Grandmont, Lafond, Rops és még egykét francia igyekezett az ismeretlen magyar fővárosba.

Bécsben kiszálltak két napra. Miskának első dolga volt a régi ismerősök után érdeklődni. Kettőt talált közülök: Tilgnert és Makartot. Ezek igen jó barátai voltak egymásnak, együtt szoktak külföldön is utazgatni. Miska kikérdezte őket egymásról. Makart azt mesélte Tilgnerről, hogy kitűnően megy neki. Mióta Charlotte Woltert, a híres Burg-színésznőt mintázta, azótat divat nála mellszobrot csináltatni. A császár nagyon szereti a dolgait, Ischlbe és Lainzba is szokott vele csináltatni egyet-mást. Különben elég visszavonultan él, az a derék jó fiú ma is, aki régen volt.

De Tilgner egészen másképpen beszélt Makarttól.

— Hát ti nem tudjátok ott Párisban, hogy ez a Hans hogyan él és mit csinál? Ő a világ leghíresebb festője.

— Ez nem rossz, — nevetett Miska — a feleségem azt mondja, hogy én.

— Azt nem tudom, — mondta Tilgner zavartan — nem akarlak kettőtöket összehasonlítani. Az tény dolog, hogy ez a Hans úgy él itt Bácsben, mint egy kiskirály. Az V. Károlyról szóló nagy képét láttad Párisban, úgy-e?

— Hogyne. Az osztrák csoport a szomszédom volt a kiállításon. Nagyon érdekes kép.

— Mikor elkészült vele, itt Bécsben kiállította a Künstlergenossenschaft javára. Olyat még nem lát-tál. Harmincötezer ember nézte meg a képet. Belépti díjakból bejött tizenháromezer forint. Mikor bezár-tuk a kiállítást, a felét visszaadtuk neki, resteltünk ilyen sok pénzt elvenni tőle jótékony célra. Egyszorúen hallatlan volt, hogy mit csináltak az emberek. Életveszélyes volt a tolongás. Látom az arcodon, hogy ezen csodálkozol. Maga a kép ezt nem is magyarázná meg.

— Nem igen értettem a képet, — szólott Miska — mik azok az aktok rajta?

— Kérlek, Hans a Dürer útinapló-jegyzeteit olvasgatta és ott talált valami régi adatot arról, hogy mikor V. Károly elfoglalta Antwerpent, az ottani polgárok azzal jelezték teljes meghódolásukat, hogy asszonyaikat és leányaikat meztelenre vetkőztetve állították be a császár diadalmenetébe.

— Most már értem.

— Dehogyan érted. Hansnak pokoli szerencséje van a nőknél. Valóságos divat lett a bécsi előkelő asszonyok között, hogy titokban modellt álljanak neki. Olyan neveket mondhatnék neked, hogy leesnél a székről. Ennek persze nagy híre van nálunk. Elterjedt a pletyka, hogy azon a képen ez az akt egyik grófné, az az akt a másik hercegné. Azért tódultak úgy az emberek a képhez, mert találgatták, hogy melyik akt kicsoda. Egész csomó párbaj és becsület-

sértési pör lett ebből. Hát a nagy körmenetet tudod?

— Nem.

— Kérlek szépen, a császári párnak most tavasszal volt az ezüstlakodalma. Ezzel egybeesett a Votivkirche felszentelése. Hans óriási hódoló díszfelvonulást rendezett, mert a két eseményt összekapcsolták. Pénzt kapott rá, amennyit akart, rendőrség, katonaság mind rendelkezésére állott. Azt lehet mondani, hogy ezen a napon egész Bécs csakis az övé volt. Képzelheted, hogy kitombolta magát. A császári párnak hihetetlen dísz-sátrat építtetett. Negyven fantasztikus kocsin vonultak fel a különféle foglalkozási ágak, mind középkori jelmezben. Céhek, fegyveresek, főurak, főpapok, mind. Az utolsó kocsi előtt pazar lovasbandérium következett, ott lovagolt ő is aranyszerszámos hófehér paripán, fekete bársonyruhában, fején fehértollas barét. És utána még egy óriás kocsi jött, a művészetek allegorikus csoportjaival, a legmagasabb ponton állott a Hans lánya, aki a művészetek istennőjét ábrázolta. Ilyen dicsőség még nem jutott festőnek osztályrészül, mint neki. Hiszen az nem is úri lakás manapság, amelyekben Makart-csokor nincsen.

— És boldog az öreg?

— Nem.

— Mi lelte?

— Fél a megöregüléstől. A fejébe vette, hogy meg fog örülni. Gyakran van fejfájása, néha zavartan beszél és szavakat hagy ki a mondatokból. Én is nagyon rossz bőrben látom néha. Nem hiszem, hogy valami súlyos dologtól félnie kellene, de az kétségtelen, hogy nem egészséges. Csak nem tudni, hogy mi baja van.

Miska megrendült, elkomorodott arccal hallgatta.

— Emlékszel Paál Lacira?

— Hogyne.

— Ugyanígy végezte.

— Hogyan?

Miska elmondta a Laci betegségének tragédiáját. Aztán hozzátette:

— És most Hans? Borzasztó volna. Éppen egykorú velem. Ő is negyvennégyben született.

Erre sokáig hallgattak. Miska aztán még találkozott Makarttal. Most már erősen figyelte. És elhűlve látta meg révedező tekintetében, mozdulataiban, tartásában azt a ki nem fejezhető valamit, ami Laci utolsó idejében olyan idegenszerű és ijesztő hatással volt rá. Különös melegséggel búcsúzott el tőle. De Makart nem vette észre a gyöngédségben a részvétet. Vigan veregette a Miska hátát és nagyban biztatta, hogy visszajövet lakjék nála egy kicsit.

— Majd rendezek neked egyet azokból a sokat emlegetett Makart-féle orgiákból a műtermemben.

Miska nevetett, de mélyen megrendülve vált el tőle. Homályos, vizás érzések didergették a lelkét, amelyekről nem tudott magának számot adni. A képzetkapcsolás minden látható oka nélkül az a rémítő csabai temető ötlött fel benne minduntalan, ahol egyszer kerítést kellett mázolni. De elnyomta ezeket a felcsillanó látomásokat: Magyarországra gondolt s a hazai föld közeli boldog viszontlátására.

A francia társaság elé Bécsbe jöttek Pázmándy Dénes és Huszár Imre. Igen jól beszéltek franciául mind a ketten. Hajón indultak Budapestre, az augusztusi hőségben ezt kellemesebbnek találták. Már a hajón nagy politizálás folyt: mindig a külpolitikai helyzetet vitatták, egybehangzóan szidták a németeket, beleértve a németbe az osztrákot is, és megállapodtak abban, hogy a magyar nemzet független jövőjének egyetlen útja a magyar-francia barátság. Miska csak hallgatta ezeket a vitákat, de nem vett részt bennök. Általában szeretett keveset beszélni és másokat hallgatni, ha társaságban volt.

Politikával nem gondolt soha, és most nem is járt más a fejében, csak a viszontlátás.

Mikor a hajó Dévénynél magyar területre jutott, már erőt vett rajta az izgalom. Bécs óta nem győzte hallgatni az utasok magyar beszédét, most pedig különszökött a társaságtól, lekonyökölt a korlátra és nézte a magyar partokat. Nem tudott összefüggően gondolkozni mély meghatottságában, csak mondogatta magában azt a szót, hogy Magyarország, és torkát a könnyezés vágya fojtogatta.

Mikor már a főváros felé közeledett a hajó, Miskával nem lehetett bírni. Folyton egyik oldalról a másikra szaladgált, keresve, hogy honnan lát jobban. Bíborpiros alkonyban aranypárásan tündöklött fel a gyönyörű város, a Dunán a Lánchíd elragadó vonala lengett, a budai oldalon pirosan ragyogott a citadella és titokzatos színekkel sötétlett a követlen, csalitos-lombos halászbástya. A pesti oldalon az alföldi városfél lapos körvonalai piroslottak, a part rajzát nem törték meg feltörő vonalak. Miskának mellére kellett szorítania a kezét.

Hogy ő is jön, azt a közönség nem tudta. Érkezését csak Harkányi Frigyessel közölte, aki nyilván nem értesítette az ujságokat. De ő maga ott volt, és még ki sem kötött a hajó, már messziről integetett. Mikor aztán megindultak a pallón kifelé és a közönség viharos „Vive la France”-kiáltásokat hallatott, egyszer csak valaki ráismert.

— Éljen Munkácsy Mihály!

Csend felelt a kiáltásra, míg a ráirányult közfigyelem is meg nem ismerte. De egy pillanat múlva már százan éljeneztek. Ő megindultan és zavartan köszöntgetett jobbra-balra, életében most kapott először magyar ovációt. Ugyanakkor Türr esett a nyakába. Itt volt Pesten feleségestül.

A francia vendégeket díszbeszédek fogadták. Ezeket végig kellett hallgatni. Végre megindult a

kocsisor. Miskát Harkányi látta vendégül, az ő lakására hajttattak. Soha kocsi nem vitt izgatottabb utast. Minden második háznál valami hosszú történetet szeretett volna elmondani, de belé sem kezdetett a visszaemlékezésbe, a kocsi már tovább haladt, s a következő kávéház már megint a történetek egész raját ébresztette fel benne.

Harkányi végigfaggatta, hogy mi ujság Párisban, hogy van Cécile, mit csinálnak a közös ismerősök, hogyan sikerült az új palota. De Miska csak kurtán válaszolgatott. Ő akart kérdezni. Pesten vannak a nevezetes piktorok, neki régi ismerősei? Nem volt senki Pesten. Mindet sajnálta. Csak Ligeti nevénél érzett valami megkönnyebbülést. Restelte volna elébe állni a halátlanság rossz lelkiismeretével.

Az Arrogante-ünnepséget a Margitszigeten tartották. Az alsószigeti vendéglőnél diadalkapu fogadta a hajóról leszállókat. Lombfüzéc, piros-fehér-kék zászlók, a kapu tetején egymás mellett Páris és Budapest címerei, oldalt a magyar címer és a francia országcímer a frigiai sapkával. A kapun túl százhusz cigány élén a három legelső primás: Bunkó, Rácz Pali, Patikárus Ferkó. Zene-szó, éljenzés, felvonulás. Hatalmas tömeg az út mentén kétoldalt, köztük sok falusi is. Miska ott haladt a franciák között.

— Mit nevetnek? — kérdezte Gouzientől.

— Mutatom ezt a mulatságos népviseletet, — mondta Gouzien, — Laurençon is nagyon komikusnak találja.

— Mi itt a komikus?

— Ezek a fenérszoknyás izék.

— Az nem szoknya, hanem kétszárú nadrág, mint a magoké, csak nagyon bő. De mi van rajta nevetni való?

— Ez furesa, — szólt bele Laurençon, — hát

maga, Mönkakszi, nem látja ebben a bizarrt, a nevettetőt?

— Egyáltalában nem látom. Én sohasem nevettem a magok parasztjain.

— Azok nem is furcsák. De ezek furcsák.

Tovább nevettek. Miska béketűrő ember volt, nem vitatkozott velök. De egyszerre meglátta bennök, párisi jóismerősökben, a távolabbnál is távolabbi idegent. Ezek közt él ő? Mi köze neki ezekhez?

A sziget közepén nagy emelvény, rajta négy egyesített katonabanda. Szemben az emelvénnel fenntartott térség a francia vendégek és notabilitások számára. Többen már ott üldögéltek. Sűrű bemutatkozások következtek. Nevem Munkácsy Mihály. Ó, nagyon örvendek, Edelsheim-Gyulai báró vagyok. Nagyon örvendek, báró Fejérváry államtitkár vagyok. Nagyon örvendek, Tisza Lajos vagyok. Ich freue mich sehr, General Krautwald Platzkommandant. Engedd meg, Kegyelmes uram: Munkácsy Mihály. Örvendek, Szapáry vagyok. Három ágyúlövés, Marseillaise, Rákóczi-induló. Aztán zenekari számok. Hőség, málnaszörp, távoli hajókürtök, zsibongó tömeglárma.

Lassanként sötétedett. A romok felől az ott elbujtatott tárogatók méla melódiái szálltak az enyhe szellővel, amely meglengette, halkította, erősítette a hangokat. Aztán kezdtek kigyúlni a lámpionok. Tíz, száz, ezer, megszámlálhatatlan sok. Káprázatos tündérország. Andalító harangszó Óbuda felől. Miska véghetetlenül ellágyult attól, hogy milyen ezeregyéjszaka ez az ő hazája, milyen szíves, milyen mesebeli. S a franciákhoz fordult, hogy gyönyörködjék gyönyörűségeikben. De azok egymásközt suttoztak és nevettek. Nem éppen sértően, inkább csodálkozva. Minden furcsa volt nekik. Miska szeretne volna megrázni őket. Mi itt a furcsa? Olyan

nép ez, mint más. Egyik népnek ilyen a szokása, viselete, beszéde, a másiké olyan.

Nyolckor a felsőszigeti kisvendéglőben kezdődött az ünnepi hangverseny. Csak négyszázan fértek a terembe, a vendégeknek nagy ügyel-bajjal kellett a képtelen tolongásban bemenetet és helyet szorítani. A szorongás majd a lelkét nyomta ki az embernek. Gouzien franciául szólt oda Ropsnak a Miska háta mögött:

— Ez rémes. Párisban ez nem történhetnék meg.

— Bocsánat, — szólt hátra Miska, — engem a kiállításon még jobban összenyomtak tavaly.

— Hol? Otthon?

— Nem itthon. Párisban. Magoknál.

A hangversenyt egy gyönyörű szőke leány kezdte szavalattal. Cécile nem lévén jelen, Miska szabadon lehetett elragadtatva. Jobbra-balra kérdezősködött, hogy ki ez. Megmondták: egy Márkus Emilia nevű fiatal színésznő, tavaly végezte az akadémiai, a Nemzetibe szerződtették. A műsor különben hosszú volt s a hőség elviselhetetlen. A franciák nagyon türelmetlenkedtek. De Miska nem. Minden szám valami emléket mozdított meg benne. Mikor Ódryt látta az emelvényre lépni, nagyon elérzékenyedett. Jól ismerte valaha, a Komáromy papa idején. Vajjon mi van a csabai fiúkkal? S a kis Mariska is már nagy lány lehet . . . De felrezzent az álmodásból: nini, hiszen Hubay és Aggházy vannak a dobogón! Még ilyet. Colpachon nem is említették, hogy erre az ünnepélyre hazajönnek. Mintha tegnap lett volna, hogy ott a luxemburgi nyári estén ő a parkban üldögélt s a kastélyból kihallatszott a két fiatalember muzsikája . . . És a műsor utolsó számaul Blaha Lujza! Milyen tündérien kedves, menyenyire magyar! És megint azt a dalt énekli, amely a Türrék estélyén úgy a szívében maradt.

— Menyasszony, — súgta oda neki valaki, — báró Splényi veszi el, nemsokára meglesz az esküvő.

— Ó de remek egy menyecske, — súgta vissza Miska.

Nézte az ellenállhatatlanul kedves színésznőt és magában azt gondolta, hogy milyen édes volna itt-hon élni, falusi birtokon, festeni, füttyörészni egy ilyen asszony mellett. De mindjárt rendre is utasította magát. Nem, Chérie nem érdemli meg az ilyen gondolatokat. És mégis . . . milyen távol van most, milyen valótlan lett, milyen testetlen és csak képzeletbeli; a valóság itt van, azaz, hogy itt volna, ha nyúlni lehetne érte.

A hangverseny tizenegyig elhúzódott. Akkor leballagtak a millió lampion színes éjszakájában az alsó vendéglőbe. Ott várta őket a vacsora. Miska paprikás csirkét rendelt és kedvenc ételét: túrós csuszát. Rábeszélte a franciákat is. De azoknak nyelvét megégette a paprika, köhögtek és teméntelen vizet ittak tőle. A csuszára pedig azt mondták, hogy nagyon jó, de ezzel Párisban plakátot szoktak ragasztani.

— Ezek is emberek? — szólta oda Miska magyarul Türr tábornoknak.

— Nem baj, csak beszéljenek. Az a fő, hogy jól érezzék magokat, hiszen vendégek.

Ahogy lenyelték a falatot, megzendült a cigányzene. Miska azonnal felpattant és meghajtotta magát Türrné előtt. Hamarosan tisztás képződött körülöttük. Türrné jól táncolta a csárdást, férje már rég megtanította. Miska teljesen átadta magát az ütemes illegetés gyönyörének, valósággal elolvadt benne s mialatt a vállát rezegtette, szeretett volna szétkiáltani: jöjjön ide mindenki és nézze ezt a csodát, ami nem is lehet más, mint álom. A csabai asztalosinas táncoltatja nagy Napoleon unokahúgát.

Aznap éjjel nem is aludt, csak lebegett az álom

határán valami révült, boldog, önmaga örömétől meghatott állapotban: nem győzte tudva tudni, hogy itthon van Magyarországon.

Reggel nem az inas költötte fel, hanem Szana Tamás sipító, ujjongó hangja.

— Trim! Én vagyok! Hogy vagy, öreg cimbora?

Felült az ágyban és öleléssel szállt ki belőle. Vége-hossza nem volt a kérdezősködésnek. Mit csinálnak a régiek: Komócsy, Aldor, Jankó, mindegyik. Miska közben öltözködött. És öltözködés közben reggelizett. Hatalmas tálcát hozott be az inas. Azon nagyszerű kincsek halmozódtak a tea mellett. Szalámi. Gyulai kolbász. Paprikás szalonna. Hol ehhez nyúlt, hol ahhoz, mint a pákosztos gyerek, közben pantallóját húzta és faggatta a jóbarátot.

Ekkor bekopogott az inas.

— Munkácsy nagyságos urat egy úriember keresi.

— Milyen?

— Olyan közepesforma, szőke, nem öreg.

— Hát csak ültesse le, mindjárt elkészülök.

És tovább öltözködött, tovább reggelizett, tovább kérdezősködött. Lassan, komótosan. Szanát azonban idegesítette, hogy valaki olyan soká várakozik odakünn. Kinézett. S egy perc múlva izgatottan jött vissza.

— Trim, siess, tudod, ki keres? Benczur Gyula.

Miska ingújjban, ahogy volt, odaszaladt az ajtóhoz és felszakította. Ott állt egy középmagas, cir-mosbajuszú, szőke ember, aki meghajtotta magát és köszönt. Aztán szólni kezdett olyan hangon, mintha dikcióba kezdene.

— Engedje meg, mester, hogy én, aki...

Miska átkapta és magához ölelte a látogatót.

— Ugyan ne prézsmítálj, édes lelkem, Isten hozott. Nem hittem volna, hogy ilyen öröme ébredek. Foglalj helyet. Nem baj, úgy-e, ha én tovább öltöz-

ködöm? Mennyit járkáltunk valaha Münchenben egymás mellett ismeretlenül! Beszélj már, mi van a régi pilotystákkal? De legelsőbb magadról beszélj, mi van veled, hogyan megy sorod? Meddig maradsz?

— Köszönöm, csak átutazóban vagyok itt, Münchenből jövök s megyek Kassára. Jól vagyok, nem panaszkodhatom.

— Mi van Münchenben? Én is onnan jövök, de nem találtam senki ismerőst. Leibl falun volt. Mit tudsz a régekről? Szinyey Merséről, aki mindig olyan büszke volt?

— Nem fest már. Gazdálkodik. Sok családi baja is van, a felesége otthagya. A stafeláj már nem fog eszébe jutni soha. Kár érte.

— Lehet, hogy kár. De megkergült ő is ezektől az izéktől. Hát a többi? Wagner? Gabriel Max?

— Max jól van. A sógorom.

— Hogyhogy a sógorod?

— Úgy, hogy elvettem a húgát feleségül.

— Ne beszélj. No ez derék. Bizony magam is megcsaládosodtam. Most mit dolgozol?

Elmondták egymásnak terveiket. Szana élénk füleléssel hallgatta őket, mind csupa írnivaló kincs volt az ő számára, amit ezektől hallott. Még el sem búcsúzott Benczúr, már megint új látogatót jelentett az inas. Jöjjön be. Benczúr elkészönt. Megölelték egymást. Miska kibékült a pilotyzmussal.

— Nem tetszik rám emlékezni, — szóló szemrehányóan az új látogató, — pedig a cégtáblámat is a mester festette.

— Sonnenschein! — kiáltott fel Miska.

— Én vagyok. Hát Munkácsy úrnak jól felvitte Isten a dolgát.

— Magam is igyekeztem. Hát magának hogyan megy?

— Rosszul, kérem. Hogy menjen a mai világban? Ha nem volna az a kis bérházam, meg az a

kis gőzmosódám, igazán nem tudom, miből nevelném a hat gyerekeimet. Egy kéréssel jöttem volna Munkácsy úrhoz.

— Halljuk.

— Tessék a nevét ráírni arra a két képre, amit rólam és a feleségemről festett.

— Szívesen. Itt vannak a képek?

Már ugrott is Sonnenschein úr a két képért az előszobába. Behozta. Miska elmélázva nézte mind a kettőt. A bátortalan ecset tapogatódzó vonásait nézte, a színek bágyadt gyávaságát. Saját gyermekkori fényképét nézi így az ember, ilyen szeretettel, ilyen megbocsátó dédelgetéssel, a tehetség nyomainak fürkészésével.

— Aki ezt festette, — szólott csendesen, — nem volt tehetségtelen fiatalember.

Felbontott egy bőröndöt, abból a kicsiny festékesdobozt halászta elő. Hamarosán talált címőbert és ecsetet. Mind a két kép alá odakanyarította a nevét. Sonnenschein villogó szemmel nézte.

— Tessék mondani, ez most mennyit ér?

— Várjon még ötven évig, — nevetett Miska, — akkor eladhatja darabját tízezer forintért.

— Igenis.

Sonnenschein gyorsan köszönt és elszaladt, hátha még eszébe jut a híres festőnek visszavenni a képeket. És megint jött az inas. Régi csabai játszópajtás jött kölcsönkérni. És megint jöttek ketten is. Egy fiatal hírlapíró. Egy képkeretező. Így ment megállás nélkül. A búcsújárasnak Harkányi vetett véget. Bejött vendégéhez.

— Igyekezzünk, mert így sohasem jutunk le Szegedre.

— Nincs már idő? A rokonságot szerettem volna még meglátogatni. Csak idemennék a Szervita-térre.

— Lehetetlen. Mennünk kell.

Az előszobában már négyen várakoztak. Azokat el kellett küldeni. Jöjjenek két hét múlva, vagy már tíz nap múlva. Azok morogva elmentek, Szana azonban kikísérte őket a vasúthoz. A franciák már ott voltak. Nemsokára jött Tisza Lajos, a szegedi kormánybiztos, keménytartású magyar, kamarás, volt bihari főispán, Lipót-rendes titkos tanácsos, a miniszterelnök testvéröccse. Pár udvarias szót váltott a franciákkal, aztán máris Miskához fordult.

— Tegnap kevés szót válthattunk. Az úton beszélgetünk majd egy kicsit.

— Örvideni fogok, kegyelmes uram.

Szegedig valóban összeemelegedtek. Tisza Lajos nem sokat beszélt képekről. Hízelgően beszélt ugyan arról a dicsőségről, amelyet a Párisban élő magyar művész szerez a hazának, de aztán áttért arra, ami inkább érdekelte. Az osztrák-magyar nagykövetségről kérdezősködött, a párisi magyar munkások sorsáról és hangulatáról, aztán általában a magyarságról. Miska csodálkozva hallgatta. Odakint Párisban azt mondták neki a hazulról jöttek, hogy a Tiszák olyan svaregelbek lettek, mint akármelyik sült osztrák és nyoma sincs már annak a karakán kurucságnak, amellyel valaha a fiatal Tisza Kálmán a határozati pártot vezette Deák Ferenc ellen. És íme, ez a Tisza Lajos a maga komoly, kurta mondataival olyan gondolatokat lebbent meg a társalgásban, amelyek roppant magasról hisznek az ezredik évéhez közeledő fajtában. És azok a franciák, akik olyan vidám hetykeséggel nézegettek körül a szigeten, mint hódító lovagok a gyarmaton, most egyszerre milyen kicsik lettek, mikor ezzel a komoly, talpig férfi, erőt és méltóságot kifejező emberrel beszéltek. Az a mondat jutott Miska eszébe, amelyet gyerekkorában a csabai urak szoktak volt kackiásan odahajítani a beszélgetésbe: az úr a pokolban is úr.

A közös út nem is végződött nagyon szerencsés

hangulatban. A franciák elkezdtek gyalázni a németeket, mire Tisza Lajos kijelentette, hogy a német nagy nemzet és értékeit ellenfelei sem tagadhatják. Ebből az a kis zavar származott, hogy Gouzien és Rops nem fogadták el a kormánybiztos ebédmeghívását, hanem elmentek a Hungáriába, de Grandmont és Laurençon elmentek hozzá. Tisza Lajos a duzzogókat rábízta Miskára, kalauzolja őket a városban.

Elindultak sétálni hármasban. Megbámulták a romboló árvíz nyomait, a ledöntött házsorokat, a még el nem takarított gerendákat, törmeléket, romokat s megnézték magát a bajszerző folyót is, amely most megnyugodott békességgel folydogált mélyen a partok között.

— Mi lelte? — kérdezte Gouzien.

— A Tisza, — felelte Miska elbűvölt arccal, mint akinek látomása van, — a mi folyónk... a Tisza...

— Mi van ezen olyan izgalmas? Olyan folyó, mint más folyó.

— Ezt maga nem érti, Gouzien. Maga a Szajnárt érti.

— Hohó, Szajna csak egy van a világon.

— Tisza is csak egy van.

Visszafordultak, mentek befelé. Egy kis utcában fazekasbolt mellett haladtak el. Gouzien megállott. Rácsudálkozott a virágos kancsókra, füles tányérokra, nyakas korsókra.

— Ez igen, — mondta élénken, — miért nem ezt mutatja nekünk? Ez igen!

De most Miska nem figyelt rá. A fazekakra és tányérokra festett tulipánokat nézte. Milyen ismerős virágok, ismerős színek. Lángi uram tulipánjai Csabán. És Albrecht uram tulipánjai Aradon. Megfogott egy korsót.

— Ilyeneket festettem én valaha — mondta, nem a franciáknak, hanem saját magának.

Gouzien is megfogott egyet. De mindjárt meg is ijedt tőle, a korsó hangosan csörögni kezdett. Rops is fogott egyet, az is csörgött. Ilyet még nem láttak. Csörgették, nevettek rajta, kasztanyettnek fogták fel és elkezdtek táncolni a bolt előtt az utcán. Ezalatt a fazekasbolt ajtajában megjelent maga a mester. Nézte az ugrándozókat, méltóságosan megcsóválta a fejét. Látszott rajta, hogy illendőségének érzetében igen lenézi ezeket az idegen úrféléket, akik nem áttallanak nyílt utca során így viselkedni. Végül meg is szólalt.

— Mögkövetöm, az én fazekaimmal ne csináljanak komédiát az urak.

Miska ránéz, jobban megnézi, elhül.

— Te vagy az, Csizik?

— Ni csak ni, te vagy az, Lieb Miska? Hínnye testvér, de örülök, hogy látlak!

És odatartotta hatalmas mancsát parolára. Miska belecsapott. Az ő tenyere sem volt kisebb. Odafordult a franciákhoz:

— Bocsánat egy pillanatra, ez az ember velem együtt volt asztalossegéd, ezelőtt húsz esztendővel.

Azok csodálkoztak. Miska nem törődött velők. Szemét megint elfutotta a nedvesség az emléktől.

— No még ilyet. Azért voltak nekem annyira ismerősök ezek a tulipánok. Dé hogy lettél te fazekas?

— Özvegy fazekasnét vöttem feleségül. Beléházasodtam ezekbe a fazekakba. Mán mögszoktam, A tulipánt éppen úgy rá löhet fösteni a korsóra, mint a ládára. De hát te, drusza? Gondolom, saját üzletöd van?

Miska érezte, ahogy Csizik Mihely tekintete végigfut az ő pepitanadrágján, lakkcipőjén, kürtőkalapján.

— Én nem lettem asztalos, hanem festő.

— Szobafestő?

— Nem. Képfestő. Csak képeket festek, szobát nem.

— Hiszen az is jó. De ha vöszöm, akkor fazék mindig köll a háznál, kép mög csak akkor, ha telik. Jól mögy legalább?

— Nem panaszkodhatok. Kiköltöztem Franciaországba, Párisba. Ott több a pénz. Van már szép nagy házam, derék feleségem. A házamban olyan berendezés, hogy megér százezer forintot. Tízezer forinton alul nem is festek képet.

Csizik fazekas közömbösen bólintott. Az összegyek nem hatották meg. Gondolkozott. Végül bölcsen kibökte:

— A kép tán mégis jobb mestörség, tudod. Mer a kép, az kép marad, akárkinék adod el. De az én korsóm nem marad korsó, akármilyen szépre fös-töm, mer előbb, utóbb eltörik.

A franciák megkérdezték, mit beszél a fazekas. Miska előbb a lelkökre kötötte, hogy ne nevéssenek, aztán lefordította a beszélgetést.

— Jól van, nem nevetünk, ha nem akarja. De mért ne nevéssünk?

— Mert ezek az emberek nagyon büszkék. Ez a barátom is.

— Büszkék? Mire büszkék?

— Arra büszkék, hogy büszkék. De mondom, Gouzien, hogy maga ezt nem érti.

Gouzien csakugyan nem értette. Mindenesetre korsót akart venni. Miska közvetítette. A francia elegánsan oda akart vetni egy Napoleon aranyat. De Csizik a fejét rázta.

— Mondd mög néki, hogy vigye csak el, jó szívvel adom. Noha csúffá tötte a korsómat.

— Megmondom. Isten veled, pajtás, szívemből örülök, hogy láttalak. Tisztelem a feleségedet.

— **En is a tiedöt.** Szerbusz.

Azzal elnézett. A jelenlévők nem léteztek többé számára. Pedig még nézegették, melyik korszót vigyék el. Miska a sarokról még visszaneézett. Csizik ott állt a boltajtóban, támasztotta az ajtófélt. De nem nézett a távozók után.

Este bankett volt. Hosszú szónoklatok, éljenzés, vive la France. Miska egy szőke asszony mellett ült, akiről nem tudta, kiesoda. De hogy a férje melyik, azt hamar észrevette. Ádámcsutkás torkú, kopasz úriember ült tőlük nem messze és rendkívül izgatottan fészkelődött, mert látta, hogy az asszony életre-halálra udvarol Miskának. Mindig olyanokat mondott, vakmerő pillantások kíséretében, hogy: „Maguknak, művészeknek, egy szavát sem lehet hinni.“ Izes szegedi kiejtéséhez legújabb divatú francia ruhát hordott. Miska szerette volna megölelni, úgy mulatott rajta. És az jutott eszébe, hogy voltaképpen az ő élete ugyanilyen: párisi divatba öltöztetett, de soha el nem tagadható magyar, alföldi zamat.

Szegedről elment Harkányi Frigyeshez Abonyba. Faluhelyen akart pihenni egy darabig, zsúpfedeles házakra vágyott, petrencére, poros országútra, gémes kútra, éjjeli kutyaugatásra. Harkányi szép kastélyban fogadta és magyar vidéki vendéglátó módjára agyonetette, agyonitatta. A szakácsné minden este bejött, hogy a vendég jelenlétében beszélje meg a vacsorát. Miska telhetetlenül tombolt a töltöttkáposztában, a rántottharcsában, a lekvárosderelyében.

— Nem jó? — kérdezte Harkányi ijedten, ha Miska olykor borús arcot vágott az asztalnál.

— Dehogy nem jó. Éppen az a baj. Mikor nagyon jó, eszembe jut az a francia kotyvalék. Nem fogom én azt megszokni soha.

Sétáltak, gazdasági munkát réztek, kocsikáztak, olvastak. Miska remekül érezte magát. Az elején

még azon kapta magát, hogy az inashoz franciául szól szórakozottságában és reggel a Figaro friss számát keresi. De beleszokott elég hamar. Harmadnap már az volt neki a szokatlan, hogy franciául kell írnia Cécilenek Colpachra. Szorgalmasan írt neki és igen gyengéd hangon. Részint azért, mert mióta Chériet szerette, gyengédebb volt a feleségéhez, részint pedig rögtön melegebben érzett Cécile iránt, mihelyt távol volt tőle.

Egy alkonyatkor, gyalogséta közben elhaladtak egy kicsiny kastély mellett. Harkányi rámutatott az épületre.

— Ez nagyon érdekes ház ám. Itt lakott valaha Dumas père.

— Itt Abonyban?

— Itt bizony. Körülbelül most ötven esztendeje. Itt még mindig akadnak öregek, akik közvetlen hallomásból tudják a pletykát. Úgy történt a dolog, hogy az abonyi orvost téli éjszakának idején felferte két sohasem látott ember. Kurtán-furcsán ráparancsoltak, hogy jöjjön velök, nem fogja megbánni, de bele kell egyeznie, hogy a szemét bekössék. Az orvos beleegyezett. Bekötötték a szemét, kivezették a ház előtt várakozó kocsihoz, beültették, össze-vissza kocsikáztatták egy félórát, hogy az irányra ne emlékezzék, akkor kisegítették a kocsiból, bevezették valahová s mikor végre levették szeméről a kendőt, az orvos olyan szobában találta magát, ahol sohasem járt azelőtt. Kísérői magára hagyták azzal, hogy várjon. Az orvos várt. Csendesesen szivarozott tovább. Kisvártatva megint érte jött valaki, hogy tovább vezesse. Az orvos ekkor letette a szivart, még pedig a sarokban álló kályha mellé valami falmélyedésbe, aztán ment a titokzatos beteghez. A házból csak reggel felé távozott, ugyanúgy, ahogy jött, bekötött szemmel. Egész éjszaka segédkezett egy szülésnél. A fiatal anya előkelő,

szép hölgy volt, idegen ezen a tájon, az orvos sohasem látta addig. Az újszülött fiú lett. És ez az egész ugyanabban az időben történt, mikor Dumas père hosszú utazásai közben itt lakott Abonyban, ebben a kastélyban, amely mellett elmentünk. A kastély lakatlan volt különben, ő bérelte ki, hogy a rejtélyes hölgy gyermeke itt feltűnés nélkül a világra jöhessen. Ez úgy derült ki, hogy öt esztendő múlva az orvost elhívták ebbe a kastélyba. Új gazdája volt a háznak, az orvos még nem járt ennél a családnál. Ahogy belépett az előcsarnokba, hirtelen az az érzése támadt, hogy ő már megfordult itt valaha. Önkéntelenül a sarokban álló kályhára pillantott, meglátott benne egy falmélyedést, odament, hát uramfia: ott a kialudt szivar. Nem valami jól takarítottak a kastélyban. Az orvos innen tudta meg, hogy hol járt annakelőtte öt esztendővel.

— És ki volt a hölgy?

— A neve nem fontos, egy arisztokratának a felesége. A mende-monda szerint az asszony beleszeretett Dumasba. A férj pedig vállalta a titokban megszületett gyermeket vagyoni okokból. Mert neki addig nem volt fiúörököse, az oldalágat pedig gyűlölte. Jobban gyűlölte, mint amennyire a csalfa asszonyra haragudott.

— És a fiú megvan?

— Hogyne. Ötven körül jár. Dúsgazdag arisztokrata. Min csóválod a fejedet?

— Azt hittem, hogy itt Abonyban el tudok bújni Páris elől és pihenek egy kicsit. Hát nem még ide is utánam jön?

Az abonyi pihenés után megint Pest következett, Harkányi Deák-téri háza. Minden reggel Szana Tamás vékony hangja költötte fel. Az előszobában már emberek ültek, akik vártak rá. F fiatal piktorok, Párisba vágyók, hozták képeiket bírálólat végett. Régi szabók és csizmadiák jelentkeztek a hajdani nyo-

morgó festő állítólagos adósságait behajtani a világ-hírű mesteren.

Tudott találkozni a rokonokkal is. Reök Erzsikének, Koósnénak, már három kisfia volt: Jenő, Aurél, Ödön. Láttá Mari nénit is, elbeszélgetett két kisleányával. És Tóni nénivel is találkozott, aki nem maradt özvegy sorban, hanem hozzámment feleségül egy Styukovszky nevű úrhoz, az Ilg utódához. Beköltöztek Törökbálinról, a Krisztinavárosban laktak, az Alagút melletti Sacher-házban. Négy arc képet hoztak Miskához, hogy szignálja. Rápingálta cinóberrel a nevét mind a négyre. Törökbálint, ifjúság, szöktetési regény, Bella...

Aztán nagyot sóhajtva el kellett szánnia magát, hogy elutazik. Mikor Bécs felé menet egy kis magyar állomáson megállt a vonat, este volt, szeptember. Az állomáson túl valahol békák kuruttyoltak. A kalauz lépései ropogtak a kavics on, különben a magyar táj mély csendje borult rá a világra. A hangulat erős volt és ellenállhatatlan, férfias mélabújában Paál Lacira emlékeztető. Miska úgy érezte, hogy része ennek a tájnak és hangulatnak, egy vele, szervesen beletartozik a kompozícióba. S ekkor a kalauz trombitált, a mozdony füttyentett, a vonat elindult. A pernyi hangulat varázsát elnyomta a kerek ek zakatoló dübörgése. Arra gondolt, hogy ez az életnek képe: a hajsza, z sivaj, a párisi élet dübörgése után egy kurta, meghitt hazai üdülés, aztán megint láрма, zakatolás, vásár...

Mire Münchenen keresztül Párisba ért, már kész volt a szomszéd műterembe az átjárás. Cécile még Colpachon tartózkodott, s így rászakadtak a vendéglátás gondjai is, mert Hunfalvy Pál, akinek Reökleány volt a felesége, kiérkezett hozzá egy kis Páris-tanulmányozásra. Ezenkívül is ezer dolga volt, Sedelmeyerrel tárgyalt képekről, rengeteg pósta halmozódott fel távolléte alatt. Chérie az első viszont-

látás boldog délutánján azt újságolta neki, hogy Zichy elköltözött Párisból és távozását egy újságcikk még külön is megkeserítette. Albert Wolff cikket írt elköltözéséről és epés hangon, leplezetlen kárörömmel azt írta róla, hogy Miska miatt távozik Párisból, mert második mögötte nem akart, első pedig nem tudott lenni.

— Mindenki azt meséli, hogy ezt a cikket Cécile rendelte Albert Wolffnál.

— Hogy-hogy rendelte?

— Ó, te csacsi. Párisban köztudomású, hogy Albert Wolff cikkei soronként lehet fizetni. Különböben mi újság nálad?

— Semmi különös. Rokonok. Azonkívül az orosz követségről járt ma nálam egy fiatalember és bejelentette holnapra Konstantin nagyherceget, meg valami nagyhercegnőt, akik látni szeretnék a műtermemet.

— Nagyon szép. De miért mondd ezt olyan kedvetlenül? Nem örülsz, hogy hazajöttél?

— De örülök, hogyne. Miattad.

Magához vonta és megcsókolta az asszonyt. De szeme nyitva maradt és a kedvetlenség nem tűnt el pillantásából.

VÉGE A HARMADIK KÖTETNEK.

HARSÁNYI ZSOLT

ÉLETRAJZI REGÉNYEI

AZ ÜSTÖKÖS

Petőfi Sándor életének regénye

EMBER KÜZDJ...

Madách Imre életének regénye

ECCE HOMO

Munkácsy Mihály életének regénye

SZÓLALJ, SZÓLALJ, VIRRASZTÓ

Zrínyi, a költő életének regénye

MATHIAS REX

Hunyadi Mátyás életének regénye

MAGYAR RAPSZÓDIA

Liszt Ferenc életének regénye

ÉS MÉGIS MOZOG A FÖLD

Galilei életének regénye

SINGER ÉS WOLFNER IRODALMI INTÉZET
KIADÁSA, BUDAPEST

1940 JUN. -1.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

